

หลักฐานทางโบราณวัตถุสถานที่เกี่ยวกับชุมชนโบราณของพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช

ด้วยเหตุที่นครศรีธรรมราชมีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับอินเดียอย่างใกล้ชิด มาตั้งแต่โบราณกาลดังที่กล่าวมา ทำให้มรดกทางวัฒนธรรมของศาสนาพราหมณ์อันเป็นศาสนา ที่สำคัญมาตั้งแต่ดั้งเดิมของชาวอินเดียปรากฏอยู่อย่างกระจุกกระจายโดยทั่วไปในนครศรีธรรมราช

ในที่นี้จะกล่าวถึงโบราณวัตถุและโบราณสถานที่เกี่ยวกับชุมชนโบราณของพราหมณ์ที่ค้นพบ ในนครศรีธรรมราช

#### 1. โบราณวัตถุที่เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ที่ค้นพบในนครศรีธรรมราช

โบราณวัตถุที่เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ที่ค้นพบในนครศรีธรรมราชขณะนี้ล้วนไม่ได้นับจากการขุดค้นทางโบราณคดีและเป็นประติมากรรมรูปเคารพ ทั้งประติมากรรมรูปเคารพในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายและไวษณพนิกาย กล่าวคือ ประติมากรรมรูปเคารพพระวิฆ्ณู, พระศิวะ, ศิวลึงค์, โยนิ, พระอูมา พระพิฆเนศวร์, พระพรหม, พระหริหระ และหงส์

ขณะนี้ได้ค้นพบประติมากรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์ ที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดใน นครศรีธรรมราช คือราวพุทธศตวรรษที่ 10 ได้แก่ ประติมากรรมพระวิฆ्ณู ศิลา อันเป็นประติมากรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวษณพนิกาย ที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย ศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายที่เก่าแก่ที่สุดใน นครศรีธรรมราช ได้แก่ ศิวลึงค์ ศิลา ราวพุทธศตวรรษที่ 11

จากจำนวนประติมากรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์ทั้งหมดที่ค้นพบในนครศรีธรรมราชขณะนี้อาจจะกล่าวได้ว่าในราวพุทธศตวรรษที่ 10-11 ศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวษณพนิกายได้เริ่มปรากฏขึ้นในนครศรีธรรมราชอย่างแน่ชัด ถัดมาในราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 จึงปรากฏร่องรอยของศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย ศาสนาพราหมณ์ทั้งสองนิกายได้เจริญรุ่งเรืองอย่างสูงสุดควบคู่กันไปในราวพุทธศตวรรษที่ 12-14 ครั้นในราวหลังพุทธศตวรรษที่ 20 ก็ไม่ปรากฏร่องรอยของศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวษณพนิกายในนครศรีธรรมราช ในขณะที่ศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายได้เจริญรุ่งเรืองต่อมาในนครศรีธรรมราชจนถึงพุทธศตวรรษที่ 22-23

ส่วนประติมากรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์ที่ค้นพบมากที่สุดใ้ในนครศรีธรรมราชได้แก่ โยนี รองลงมา คือ ศิวลึงค์, พระวิฆณุ และพระพิฆเนศวร์ ตามลำดับ ประติมากรรมที่ค้นพบน้อยที่สุดในปริมาณที่เท่ากันทุกองค์คือ พระศิวนาฏราช พระอมารพระพรหม และพระหริหระ ทั้งนี้ อาจจะกล่าวได้ว่าในนครศรีธรรมราชขณะนี้ ได้ค้นพบประติมากรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย ในปริมาณมากกว่าศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวษณพนิกาย อันอาจจะหมายถึงศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายแพร่หลายในนครศรีธรรมราชมากกว่าศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวษณพนิกายก็เป็นได้ แต่อย่างไรก็ตาม จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในแหล่งโบราณคดีหลายแห่งในนครศรีธรรมราชโดยเฉพาะการค้นพบประติมากรรมของศาสนาพราหมณ์ทั้งสองลัทธิอยู่ในโบราณสถานแห่งเดียวกัน และโบราณวัตถุเหล่านั้นล้วนมีอายุอยู่ในช่วงเดียวกัน อาจจะสันนิษฐานได้ว่าศาสนาพราหมณ์ทั้งสองนิกายนี้เจริญควบคู่กันมาอย่างผสมกลมกลืนได้เป็นอย่างดีในนครศรีธรรมราช

ในที่นี้จะกล่าวถึงรายละเอียดของประติมากรรมรูปเคารพเนื่องในศาสนาพราหมณ์ที่ค้นพบในนครศรีธรรมราชตามลำดับต่อไปนี้ คือ

- 1.1 พระวิษณุ
- 1.2 พระศิวะ
  - 1.2.1 ศิวนาฏราช
  - 1.2.2 ศิวลึงค์
  - 1.2.3 โยนี
- 1.3 พระอุมา
- 1.4 พระพิฆเนศวร
- 1.5 พระพรหม
- 1.6 พระหริหระ
- 1.7 หงส์

#### 1.1 พระวิษณุ

พระวิษณุเป็นเทพองค์หนึ่งในสามองค์ของเทพตรีมูรติของพราหมณ์ (พระพรหม, พระศิวะ และพระวิษณุ) มีหน้าที่ปกป้องรักษาความสงบสุขของจักรวาล ส่วนพระพรหมและพระศิวะมีหน้าที่สร้างและทำลายตามลำดับ

พระวิษณุเป็นเทพที่เก่าแก่ ปรากฏมาตั้งแต่ยุคพระเวท เพราะปรากฏในพระเวททั้งสี่ (ฤคเวท ยชุรเวท สามเวท และอถรรพเวท) แต่ไม่ได้เป็นเทพสูงสุด เป็นเพียงเทพแห่งพระอาทิตย์ มหาภารตะกล่าวว่าพระวิษณุเป็นไอระสอองค์สุดท้ายของพระอาทิตย์ (ในบรรดาไอระสอ 12 องค์) มีอำนาจและพลังเหนือไอระสออื่น การถือกำเนิดจากพระอาทิตย์ของพระวิษณุช่วยให้พระวิษณุกลายเป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่ในยุคต่อมา

ในคัมภีร์พระเวทตอนหลัง ๆ (ในพราหมณะ) ได้บรรยายถึง พระอัคนี พระวายู และพระสุริยะ ว่าเป็นเจ้าแห่งดิน ไฟ และสวรรค์ อันเป็นการจัดให้เทพทั้งสามมีความสัมพันธ์กัน อันเป็นทางนำไปสู่การรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันหรือตรีมูรติของเทพทั้งสาม โดยพระอาทิตย์เป็นเทพผู้สร้าง ส่วนหน้าที่ทำลายล้างเป็นหน้าที่ของพระอัคนี (อันเป็นหน้าที่โดยกรงของพระศิวะในยุคต่อมา) ส่วนพระวายูหรือเทพเจ้าแห่งลมมีความสัมพันธ์กับพระอินทร์ เทพเจ้าแห่งแสงสว่าง และมีความสัมพันธ์กับพระวิष्ณู เทพแห่งแสงอาทิตย์อีกด้วย ส่วนชื่อนารายณะ วสุทเวระ รามะ และกฤษณะ เป็นชื่อที่เกิดขึ้นทีหลัง

ครั้นในยุคปุราณะพระวิष्ณูได้รับยกย่องว่าเป็นเทพสูงสุดองค์หนึ่ง ในเทพสูงสุดสามองค์ของศาสนาพราหมณ์ เป็นเทพสูงสุดของศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวษณพิกาย

พระวิष्ณูทรงมีวิหังค์ ๓ สี่กร ทรงถือสังข์ จักร คทา และคอบัว (หมายถึงธรรม) คามลาคับ ทรงมีมเหสีนามว่าพระลักษมีหรือพระศรี เทพแห่งโรคฉาภ และทรงครุฑเป็นพาหนะ<sup>1</sup>

ประติมากรรมพระวิष्ณูที่ประดิษฐานอยู่ในองค์ประธานในโบสถ์ มักมี 3 ท่าด้วยกัน คือ ท่ายืน นั่ง และนอน ท่ายืนเรียกว่า สถานกะ-มูรติ, ท่า นั่งเรียกว่า อาสนะ-มูรติ และท่านอนเรียกว่า สยนะ-มูรติ ท่าทั้งสามนี้แต่ละท่ายังแบ่งออกเป็น 4 แบบย่อย คือ แบบโยคะ, แบบโลกะ, แบบวีระ และแบบอาภิจาริกะ แบบต่าง ๆ นี้แตกต่างกันออกไปเพื่อให้สอดคล้องกับความปรารถนาของผู้บูชา<sup>2</sup>

### 1.1.1 พระวิष्ณูจากหอพระนารายณ์และวัดพระพรหม

ในจังหวัดนครศรีธรรมราชได้ค้นพบประติมากรรมรูปเคารพพระวิष्ณูหลายองค์ กล่าวคือ ในเขตอำเภอมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้ค้นพบประติมากรรมพระวิष्ณูศิลา ซึ่งจัดเป็นเทวรูปที่เก่าที่สุดในประเทศไทยหรือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 2 องค์<sup>3</sup> คือ พระวิष्ณูองค์ค้นพบ ณ หอพระนารายณ์

ตำบลในเมือง ขนาดสูง 78 เซนติเมตร ปัจจุบันย้ายไปจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช องค์หนึ่ง (ภาพที่ 1) และอีกองค์หนึ่ง คือพระวิษณุองค์ค้นพบ ณ วัดพระเพรง ตำบลนาสาร ขนาดสูง 65 เซนติเมตร ปัจจุบันย้ายไปจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช (ภาพที่ 2)

ศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรทิศ กุศล ไกรทรวง

กล่าวถึงเทวรูปทั้งสององค์นี้ว่า

...เทวรูปที่เก่าที่สุดในประเทศไทยหรือภาคเอเชียอาคเนย์ คงเป็นเทวรูปที่ค้นพบทางภาคใต้ของประเทศไทย เช่น เทวรูปพระนารายณ์ศิลา ซึ่งค้นพบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี สูง 65 เซนติเมตร และปัจจุบันรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร เทวรูปองค์นี้คงมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 9-10 เพราะเทวรูปแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศิลปะอินเดียสมัยมอญราและอมราวีกตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ 8-9) โดยเฉพาะการถือสิ่งขัในหัตถ์ซ้ายล่าง และหัตถ์ขวาล่างแสดงปางประทานอภัย ยังได้ค้นพบเทวรูปแบบนี้ในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราชอีก 2 องค์ แต่คงสลักขึ้นหลังเทวรูปองค์ที่กล่าวมานี้เล็กน้อย เพราะหัตถ์ขวาล่างได้เปลี่ยนเป็นถือดอกบัวแล้ว... 4

ส่วนผู้วิจัยศาสตราจารย์ ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์

มีความเห็นเกี่ยวกับเทวรูปกลุ่มนี้ว่า

...ประติมากรรมที่แสดงอิทธิพลอินเดียที่เก่าที่สุดที่ค้นพบในคาบสมุทของประเทศไทยก็คือ พระวิษณุ ซึ่งพบที่วัดศาลาหิง อำเภอไชยา ประติมากรรมชิ้นนี้มีรูปแบบอยู่ในกลุ่มพระวิษณุที่เก่าที่สุดของอินเดีย สมัยคุษาณะที่มอญรา (พ.ศ. 621 - 743) พระวิษณุในรุ่นนี้พระหัตถ์ซ้ายหันหน้าตรงสังข์ และพระหัตถ์ขวาทรงแสดงปางประทานอภัย พระหัตถ์ขวาลงทรงคทา

และพระหัตถ์ซ้ายหลังทรงจักร อย่างใดก็ได้ ประติมากรรมรูปพระวิฆณุนี้คงได้รับอิทธิพลศิลปะอินเดียที่ใกล้ชิดที่สุดจากพระวิฆณุที่พบในลุ่มแม่น้ำกฤษณา ทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย ซึ่งมีอายุอยู่ในราชวงศ์อักษวากู แห่งเมืองนครคุนเน-โกณฑะ (พ.ศ. 718 - 793) เพราะรูปแบบมีลักษณะรวมทางประติมากรรมวิทยาได้แก่ ลักษณะขี้นางและกตีสุครา (เขมชัศมารัตตะโพก) ซึ่งม้วนห้อยลงมาทางคานหน้า รวมทั้งคัมพูซึ่งตกแต่งด้วยหู ทำนองเดียวกัน จากลักษณะรูปแบบที่ใกล้ชิดเคียงกันมากของประติมากรรมรูปพระวิฆณุนี้เป็นสิ่งที่ยืนยันว่าได้มีการติดต่อกันโดยตรงระหว่างอินเดียภาคตะวันออกเฉียงใต้กับชุมชนซึ่งอาศัยอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำของคาบสมุทร ความคล้ายคลึงกันนี้ยังเป็นหลักฐานยืนยันถึงความรวดเร็วที่ศาสนาและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของศิลปะจากอินเดียมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สอดคล้องกับจุดหมายเหตุของราชวงศ์จีนซึ่งกล่าวถึงความเจริญของศูนย์กลางการค้าในคาบสมุทร พร้อมด้วยชาวอินเดียที่อพยพมาสร้างถิ่นฐานอยู่เป็นจำนวนมาก ในกลางพุทธศตวรรษที่ 8 นอกจากประติมากรรมที่ถูกร่อน ซึ่งพบที่ถ้ำสิงขร อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานีแล้ว ยังโคพบพระวิฆณุที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันอีก 2 องค์ ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช...<sup>5</sup>

ทั้งนั้น สรุปได้ว่าพระวิฆณุที่ค้นพบ ณ หอพระนารายณ์ มีลักษณะทางประติมากรรมวิทยาเช่นเดียวกันกับองค์ที่ค้นพบที่วัดศาลาหิง อำเภอยะยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งมีรูปแบบเป็นรูปแบบของพระวิฆณุที่เก่าที่สุดในศิลปะเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ประติมากรรมชิ้นนี้มีรูปแบบที่แตกต่างไปจากรูปแบบของศิลปะอินเดียมากกว่าพระวิฆณุจากไชยา ส่วนพระวิฆณุที่ค้นพบ ณ วัดพระเพรงนั้น ถึงแม้ว่าพระหัตถ์ซ้ายจะทรงถือสังข์อยู่ข้างพระโสณ ส่วนพระหัตถ์ขวาทรงถือสัญลักษณ์ซึ่งถ้าไม่เป็นคอกบัวก็เป็นก้อนหิน ซึ่งคล้ายกับพระวิฆณุองค์อื่น ๆ สมัยต่อมา แต่ประติมากรรมวิทยาแสดงให้เห็นว่ามีอายุอยู่ในระยะหลังกว่าพระวิฆณุที่ทรงแสดงปางประทานอภัยด้วยพระหัตถ์ขวา พระวิฆณุที่ค้นพบ ณ หอพระนารายณ์จึงควรมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 10 และพระวิฆณุที่พบ ณ วัดพระเพรงควรมีอายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ 10 ถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ 11



### 1.1.2 - พระวิฆณุจากบ้านพังงำ

เมื่อไม่นานมานี้ได้ค้นพบ เทวรูปพระวิฆณุ

4 กร ที่บ้านพังงำ ตำบลคลอง ในชุมชนโบราณลิลล 1 องค์ เป็นพระวิฆณุทำด้วยหินทราย ขนาดสูงรวมฐาน 41.5 เซนติเมตร ฐานกว้าง 25 เซนติเมตร กว้าง 13 เซนติเมตร ความกว้างของเศียรตอนบน 9 เซนติเมตรแล้วค่อย ๆ เว้าลงไปจนปลายสีกว้าง 6 เซนติเมตร (ภาพที่ 3)

พระวิฆณุองค์นี้เป็นประติมากรรมพระวิฆณุ

ศิลาลอยตัวองค์เล็ก พระหัตถ์ซ้ายหน้าทรงถือคทาแบบพระองค์ พระหัตถ์ซ้ายหลังเห็นร่องรอยทรงถือสังข์แต่ตัวสังข์หักหายไป พระหัตถ์ขวาหน้าทรงถือธรรณี (หรือภู, หรือก้อนหิน, หรือลูกโลก) อันเป็นแบบเฉพาะหรือเอกลักษณ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้<sup>6</sup> ส่วนพระหัตถ์ขวาหลังหักหายไป ทรงมงกุฎทรงกระบอกทรงสูง ยาวทรงยาวถึงนอกลำแบบอินเดียน โดยซมวกเป็นปมไว้ด้านหน้า และชายโซ่ยาวลงไปที่ติดกับฐานที่ระหว่างพระบาททั้งสองของเทวรูป ที่พระโลณมีผาคาคทั้งสองข้าง แกะขาคาคแทนที่จะทรงหรือเนียงอย่างที่เคยพบในดินแดนแถบนี้ กลับย่อเป็นวงโค้งลงมามีคานหน้า คล้ายกับที่ปรากฏในพระวิฆณุที่พบ ณ วัดศาลาตั้ง ไชยา และที่พบ ณ วัดพระเพรง นครศรีธรรมราช

สันนิษฐานว่าพระวิฆณุองค์นี้คงจะมีเครื่อง

ยึดเหนี่ยวด้วยเพราะพบว่าเนื้อพระกรรมทั้งสองมีร่องรอยเครื่องยึดเหนี่ยวทรงกลมเส้นผ่าศูนย์กลาง 2.3 เซนติเมตร ปรากฏอยู่ แต่เครื่องยึดเหนี่ยวดังกล่าวหักหายไป ยังคงปรากฏอยู่เฉพาะเครื่องยึดเหนี่ยวจากพระหัตถ์ขวามายังฐาน และคทาในพระหัตถ์ซ้ายหน้ามายังฐาน นอกจากนี้ยังสลักให้พระบาทกับโศกที่ย้อยลงมามีคาน โดยมียอมให้แยกจากกันเช่นเดียวกับพระวิฆณุรุ่นแรกที่พบ ณ ไชยา ทั้งนี้เพื่อให้เทวรูปมีเครื่องยึดเหนี่ยวที่แข็งแรงขึ้น ห่างไปจากพระวิฆณุในรุ่นหลัง

พระวิฆณุองค์นี้อาจจะอนุโลมจัดเป็นพระวิฆณุในกลุ่มที่ 1 ตามที่ศาสตราจารย์บุญปกัฏไคศึกษาไว้<sup>7</sup> พระวิฆณุในกลุ่มนี้ได้ค้นพบที่แหล่งโบราณคดีเขาศรีวิชัย จังหวัดสุราษฎร์ธานี จำนวน 2 องค์ และที่แหล่งโบราณคดีท่งศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี จำนวน 2 องค์<sup>8</sup> แต่ทุกองค์ที่กล่าวมาเป็นแบบคาคผ้าทรงในแนวราบ โดยมีไค้อย่างงอนมาเป็นวงโค้งอย่างองค์ที่ค้นพบใหม่นี้

นอกจากนี้พระวิฆณุที่เพิ่งค้นพบนี้ยังมีลักษณะร่วมหลายประการกับพระวิฆณุ 4 กร ศิลาราย สูง 1.95 เมตร ศิลปะขอมแบบพนมคานหมู่ที่ 2 ที่ค้นพบจากกำแพงเจมเก่า ซึ่งมีอายุราว พ.ศ. 1050-1250<sup>9</sup> เช่น เครื่องยึดเหนี่ยวที่ออกจากบริเวณพระกรรพทั้งสองข้าง, เครื่องยึดเหนี่ยวที่พระหัตถ์ทั้งสองกับฐาน และการขมวดชายผ้าถุงที่พระอุทร เป็นต้น และยังคล้ายกับพระวิฆณุ 4 กร ศิลาราย อธิวิพลศิลปอนันตยศมัยราชวงศ์ปัลลวะที่ค้นพบ ณ จิบันจาล (Tjibana) ในเกาะชวาภาคตะวันตก ซึ่งมีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 หากแต่พระวิฆณุที่ค้นพบในเกาะชวาใช้แผ่นหลังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวด้วย

จากที่กล่าวมานี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่าพระวิฆณุที่ค้นพบใหม่ในชุมชนโบราณสิชลนี้ควรจะกำหนดอายุได้ว่าราวต้นพุทธศตวรรษที่ 11

ขณะนี้พระวิฆณุองค์นี้ได้เคลื่อนย้ายมาจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราชแล้ว

### 1.1.3 พระวิฆณุจากวัดจอมทอง

หลายปีมาแล้วได้เคยมีการค้นพบเทวรูปพระวิฆณุ ณ วัดจอมทอง ตำบลสิชล ในชุมชนโบราณสิชลองค์หนึ่ง<sup>11</sup> นับเป็นเทวรูปที่มีอายุรุ่นแรก ๆ เช่นเดียวกัน (ภาพที่ 4) เป็นพระวิฆณุสลักด้วยศิลาราย ขนาดสูง 68 เซนติเมตร มี 4 กร ส่วนหมวกทรงกระบอก ขาทรงยาวถึงน่องตามแบบอินเดีย



เป็นพระวิฆณุแบบสดานกะ-มูรติ แต่พระกร หักหายไปหมดสิ้น ทำให้สิ่งของประจำพระองค์ หายไปด้วย โดยปกติสิ่งของดังกล่าว คือ สังข์, คทา, จักร และคอกบัว หรือสัญลักษณ์ แทนโลกหรือขรรค์หรือภู<sup>12</sup> พระวิฆณุที่มีลักษณะประติมากรรมวิทยาเช่นนี้เป็นที่รู้จักกันดีโดยทั่วไป เพราะคล้ายคลึงกันกับที่เคยพบในแหล่งโบราณคดีหลายแห่งในภาคใต้ เช่น ที่แหล่งโบราณคดี ทะกั่วป่า, เวียงสระ, สุราษฎร์ธานี และสติงพระ นอกจากนี้ยังพบในแหล่งโบราณคดีอื่น ๆ อีกหลายแห่งรอบ ๆ อ่าวไทย คือ ทั้งในเขตประเทศไทยและกัมพูชา โดยเป็นที่รู้จักกัน โดยทั่วไปและเรียกกันว่า "พระวิฆณุสวมหมวกทรงกระบอก" ตามผลการศึกษาของศาสตราจารย์ บีแอร์ คูปองค<sup>13</sup>

พระวิฆณุองค์นี้มีความคล้ายคลึงกับพระวิฆณุ ที่ค้นพบ ณ โบราณสถานที่เขาพระเหิน อ่าวเกาะทะกั่วป่า จังหวัดพังงา ซึ่งปัจจุบันได้ย้าย ไปจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนครมาก สิ่งที่น่าสนใจมาก คือ ประติมากรรม ทั้งสององค์นี้สลักโดยไม่มีสิ่งใด ๆ มาเกาะหรือยึดที่ตะโพกทั้งสองข้าง ทั้งนี้เพราะโดย ปกติประติมากรรมพระวิฆณุมักจะมีสิ่งต่าง ๆ มายึดที่ตะโพกเสมอ เช่น ชายผ้าคาดเอวกับ พระหัตถ์ที่ทรงถือคทา เป็นต้น ซึ่งการสลักให้มีการยึดเหนี่ยวกันเช่นนี้เป็นระบบการป้องกัน มิให้ประติมากรรมแตกหักทำลายเสียหายโดยง่าย แต่กระนั้นก็ตามอันที่จริงแล้วประติมากรรม ทั้งสองชิ้นนี้ใช้พระหัตถ์ล่างจับคทาและมีเครื่องยึดเหนี่ยวเช่นเดียวกัน หากแก้จับให้ห่าง จากพระองค์มิให้ติดกับตะโพก อันสังเกตได้จากร่องรอยของคทาและเครื่องยึดเหนี่ยว ที่หักแต่ยังคงปรากฏร่องรอยอยู่ฐานเทวรูปใกล้ ๆ กับเท้าทั้งสอง โดยปกติประติมากรรม ที่สลักในลักษณะนี้จักเป็นพระวิฆณุรุ่นหลังของกลุ่มพระวิฆณุทรงผ้านุ่งยาวทั้งในประเทศไทยและ กัมพูชา และมักจะกำหนดให้มีอายุอยู่ในราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 12 ถึงพุทธศตวรรษที่ 13<sup>14</sup>

นอกจากนี้ยังมีสิ่งที่น่าสังเกตที่สำคัญอีก ประการหนึ่ง คือ พระวิฆณุที่พบ ณ ชุมชนโบราณสิชลองค์นี้ต่างจากพระวิฆณุที่ค้นพบจาก ทะกั่วป่าและพระวิฆณุทรงผ้านุ่งยาวทั้งหมดที่ค้นพบในภาคใต้ของประเทศไทย คือ พระวิฆณุ องค์นี้ส่วนปลายของชายผ้านุ่งที่พุ่งลงมาจากปมที่พระอุทร (ผ้าโสร่ง) เป็นสันนูนลงมาตรงกลาง

พระบาททั้งสองนั้นมีไต่ตกลงมาจนถึงฐานเหมือนกับเทวรูปพระวิฆณุองค์อื่น ๆ ในกลุ่มนี้เลย เพราะองค์อื่น ๆ นั้นโศกียาวลงมาจรฐานทั้งสิ้น ทั้งนี้เพราะจะใช้โศกียาวลงมาติดกับฐานนั้นเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวประติมากรรมที่ติดอีกจุดหนึ่ง ลักษณะพิเศษเช่นนี้ของพระวิฆณุจากชุมชนโบราณลือลองค้นเหมือนกับที่ปรากฏในประติมากรรมพระวิฆณุแบบเดียวกันที่ค้นพบ ณ กรุง-เกียน (Trung-dien) ในประเทศกัมพูชา ซึ่งพระวิฆณุดังกล่าวกำหนดให้มีอายุระหว่างครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 12 ถึงพุทธศตวรรษที่ 13<sup>15</sup> เช่นเดียวกัน

ปัจจุบันนี้เทวรูปองค์นี้เป็นสมบัติของเอกชน ในจังหวัดนครศรีธรรมราช แต่ได้อนุญาตให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช ยืม จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช

#### 1.1.4 พระวิฆณุจากวัดพระนารายณ์ (ร้าง)

ในระยะต่อมาประติมากรรมพระวิฆณุที่ค้นพบ

ในภาคใต้ซึ่งมีอายุถึงแกพุทธศตวรรษที่ 12 ลงมา ส่วนใหญ่เป็นพระวิฆณุ 4 กร ทรงถือจักร ในพระหัตถ์ขวาบน, สังข์ในพระหัตถ์ซ้ายบน, คทาในพระหัตถ์ซ้ายล่าง, และขรรค์หรือคอกบัว ในพระหัตถ์ขวาล่าง ส่วนหมวกทรงกระบอก นุ่งผ้ายาวคล้ายผ้าโสร่ง มีจิบอยู่ทางคานหน้า เทวรูปเหล่านี้แบ่งออกได้เป็น 2 หมู่ คือ หมู่หนึ่งคาคทาเฉียงและอีกหมู่หนึ่งคาคทาตรง ถูกเป็นปมอยู่ทางคานขวา หมู่อีกคาคทาเฉียงนั้นมีลักษณะคล้ายคลึงกับเทวรูปในศิลปะสมัยหลังคุปตะ คือ สมัยราชวงศ์ปัลลวะทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศอินเดีย ในราวพุทธศตวรรษที่ 12 เป็นอันมาก เทวรูปเหล่านี้คงอยู่ในระยะเวลาอันสั้น ส่วนหมู่ที่คาคทาตรงนั้นคงอยู่นานกว่า เพราะแสดงวิวัฒนาการให้เห็นได้ คือ จากหมวกและขอบผมที่เป็นเส้นตรงก้นทางคานหน้าของศีรษะเปลี่ยนเป็นขอบหมวกยังคงเป็นเส้นตรง แก่ขอบหมวกเป็นเส้นโค้งลงทรงหน้าผาก และต่อมาได้รวบขอบหมวกและขอบเส้นผมเป็นเส้นเดียวกัน ราวที่เป็นมุมแหลมบนหน้าผาก และยังมีเทวรูปอีกหมู่หนึ่งซึ่งค้นพบทางภาคใต้โดยเฉพาะเป็นเทวรูปพระวิฆณุ 4 กร เช่นเดียวกัน แต่ไม่คาคทา คงมีแต่เข็มขัดคาคตาอยู่บนส่วนบนของผ้าทรงแบบโสร่ง พระอรุณังกาย และพระหัตถ์ก็ไม่ติดกับลำพระองค์ พระวิฆณุหมู่นี้

ศาสตราจารย์ โอ'คอนเนอร์ นักประวัติศาสตร์ศิลปะชาวอเมริกันจึงน่าจะจะเป็นแบบ  
ที่คิดขึ้นเองในภาคใต้ของประเทศไทย และมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 13-14

ในจังหวัดนครศรีธรรมราชได้มีการค้นพบ  
ประติมากรรมพระวิฆณุศิวาในกลุ่มสุดท้ายตามที่ศาสตราจารย์ โอ'คอนเนอร์กล่าว 2 องค์  
และพระวิฆณุทั้งสององค์นี้มีสภาพชำรุด และค้นพบในสถานที่เดียวกัน คือ วัดพระนารายณ์  
(ร้าง) อำเภอท่าศาลา

องค์แรก (ภาพที่ 5) พบเพียงส่วนพระองค์  
ขนาดสูง 68.5 เซนติเมตร แม้ว่าจะชำรุด แต่แสดงให้เห็นว่าเป็นประติมากรรมที่มี  
ความงดงามมาก มีความประณีตในการสลัก แสดงให้เห็นถึงความสำเร็วจนทางงาน  
ศิลปกรรมชั้นสูงของท้องถิ่นนี้ เป็นผลงานที่แสดงให้เห็นถึงความเชี่ยวชาญและความมั่นใจ  
ของช่างที่สลัก ซึ่งแตกต่างจากประติมากรรมรุ่นก่อน ซึ่งช่างผู้สลักยังขาดประสบการณ์  
และความมั่นใจอยู่ มีการสลักโครงแยกออกจากพระองค์ ไม่มีการใช้กรเป็นเครื่องยึด  
เหนี่ยวกับพระองค์อย่างที่ยึดทำกันในภูมิภาคอื่น ๆ เช่น ในเขมร เป็นต้น นอกจากนี้  
ยังไม่นิยมใช้เครื่องยึดเหนี่ยวอื่น ๆ เช่น วงโค้ง อีกด้วย ในด้านกายวิภาคนั้นมีความ  
ละเอียดอ่อนใกล้เคียงกับธรรมชาติมาก พระวิฆณุองค์นี้มีอายุราวกันพุทธศตวรรษที่ 12

ส่วนพระวิฆณุองค์ที่สอง (ภาพที่ 6) ก็พบเฉพาะ  
ส่วนองค์เช่นเดียวกัน ขนาดสูง 52 เซนติเมตร มีลักษณะพระอঙ্গกว้าง บั้นพระองค์  
คอคดเล็ก พระอุระค่อนข้างสูง ส่วนองค์นี้เป็นส่วนองค์ของพระวิฆณุ 4 กร ที่มีรูปแบบใกล้เคียง  
กับพระวิฆณุองค์แรก

กรณีนี้ก็ตาม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ทร.พิริยะ  
ไกรฤกษ์ มีความเห็นว่าพระวิฆณุองค์นี้มีรูปแบบใกล้เคียงกับศิลปะพูนัน แบบพนมดก และ  
กำหนดให้มีอายุอยู่ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 12 ถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ 13<sup>16</sup>

### 1.1.5 พระวิฆณุจากตำบลเสาเกา

ได้ค้นพบชิ้นส่วนของประติมากรรมชิ้นหนึ่ง ทำด้วยศิลาทราย ขนาดสูง 36 เซนติเมตร ที่ตำบลเสาเกา อันอยู่ในบริเวณชุมชนโบราณสิชล ชิ้นส่วนของประติมากรรมดังกล่าวนี้ปัจจุบันจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช

ประติมากรรมชิ้นนี้ชำรุดมาก เหลือเพียงส่วนบนพระองค์ลงมาจนถึงเหนือเข่าเพียงเล็กน้อย (ภาพที่ 7)

จากประติมากรรมของ เทวรูปของพระวิฆณุ สักรที่ค้นพบในนครศรีธรรมราชหลายองค์ โดยเฉพาะ เทวรูปที่ค้นพบที่วัดระนารายณ์ (ร้าง) ทั้งสององค์ (ภาพที่ 5 และ 6) ทำให้สันนิษฐานได้ว่าชิ้นส่วนของประติมากรรมที่กล่าวถึงอยู่นี้คือ ชิ้นส่วนของประติมากรรมพระวิฆณุ แบบที่ทรงเบ็ดยอดแบบของพระองค์ เมศาคณา มีนาทรงแบบโล่ง พระอุระมีงบาย พระหัตถ์ไม่ติดกับลำพระองค์ พระวิฆณุ หนูนัศตราจารย์โอ'ลอนเนอ'มีความเห็นว่าเป็นแบบที่คิดขึ้นเองในภาคใต้ของประเทศไทย

ชิ้นส่วนของประติมากรรมจากตำบลเสาเกา นี้มีรูปแบบไม่แตกต่างไปจากพระวิฆณุที่กล่าวมาแต่อย่างใด หากแปลายยาคำหน้าเป็นรูปคล้ายสมอเรืออย่างปรากฏในศิลปะขอม แบบพนมมาคองแปลาย คล้ายกับที่ปรากฏในพระวิฆณุ จากควนโศภวน ศิลปะขอมแบบสมโบร์ไพรกุก ศิลาทราย สูง 1.83 เมตร ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีอายุอยู่ในราว พ.ศ. 1150-1200<sup>17</sup>

ดังนั้น อาจจะกล่าวได้ว่าชิ้นส่วนของประติมากรรมจากตำบลเสาเกาชิ้นนี้ คือ ชิ้นส่วนของพระวิฆณุ ที่มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-13

### 1.1.6 พระวิฆณุจากวัดकुมปัง (ร่าง)

เมื่อไม่นานมานี้ได้ค้นพบชิ้นส่วนประติมากรรม

ชิ้นหนึ่ง ทำด้วยศิลาทราย ขนาดสูง 62 เซนติเมตร ที่วัดकुมปัง (ร่าง) ตำบลไทยบุรี อำเภอสาลา ชิ้นส่วนของประติมากรรมดังกล่าวนี้ปัจจุบันยังอยู่ ณ ที่ที่ค้นพบ

ประติมากรรมชิ้นนี้ค้นพบเฉพาะส่วนพระโสณิ

ลงมาจนถึงพระบาทและพบว่าวางอยู่บนฐานศิลาทรายที่ตกแต่งเป็นทรงกลม โดยมีเศียรสวมอยู่ (ภาพที่ 8)

ประติมากรรมชิ้นนี้อาจจะเป็นเทวรูปพระวิฆณุ

ทรงผ้าถุงยาว ขมวดชายผ้าตรงพระนาภี แต่ส่วนดังกล่าวหักหายไป รอบพระโสณิคาดด้วย

เชือกคู้หนึ่ง มาผูกรัดกันเข้าเป็นโบที่คานหน้า อันเป็นรูปแบบที่คล้ายคลึงกันกับพระวิฆณุ

(ซำรุก) ที่ค้นพบที่วัดขุนช้าง ตำบลพังยาง อำเภอระโนก จังหวัดสงขลา ทำด้วยศิลา

ขนาดสูง 61.5 เซนติเมตร มีอายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ 13 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 14

ปัจจุบันจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ วัดมณีนิมมาวาส จังหวัดสงขลา<sup>18</sup>

ดังนั้น อาจจะกล่าวได้ว่าชิ้นส่วนของประติมากรรม

จากวัดकुมปัง (ร่าง) ชิ้นนี้ คือ ชิ้นส่วนพระวิฆณุที่มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 13-14

### 1.1.7 พระวิฆณุจากวัดเทพราช (ร่าง)

ที่กล่าวมานั้น ล้วนแต่เป็นพระวิฆณุศิลาลอย

ทั่วทั้งชิ้น ในที่นี้จะกล่าวถึงภาพสลักบนท้าวของพระวิฆณุบ้าง

นายสำราญ รุจิภักดิ์ แห่งโรงเรียน

จรัสสิริจักร อำเภอมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้ค้นพบเทวรูปพระวิฆณุเป็นภาพ

สลักบนท้าว (ภาพที่ 9) ที่โบราณสถานวัดเทพราช (ร่าง) บ้านก่อเรือ ตำบลเลาเกาะ



ในเขตชุมชนโบราณสีสาด โดยสลักบนแผ่นศิลาทรายขนาดสูง 21 เซนติเมตร กว้าง 19.5 เซนติเมตร และหนา 2.0 เซนติเมตร และในปัจจุบันนี้ยังอยู่ในครอบครองของบุคคลกึ่งกลาง

แม้ว่าแผ่นศิลาที่ไรสลักเทวรูปชิ้นนี้จะสึกกร่อน

ลบเลือนมากแล้ว แต่ยังสามารถมองเห็นรูปแบบทางศิลปกรรมได้พอสมควร กล่าวคือ ตรงกลางเป็นพระวิฆณุ 4 กร สวมหมวกทรงกระบอก พระหัตถ์ขวามือทรงจักร, พระหัตถ์ซ้ายมือทรงสังข์, ส่วนพระหัตถ์ล่างคู่มือหักเจน ทรงโซ่ยาวถึงน่อง ตรงกลางโซ่ยาวเป็น สันนูนโค้งลงมาถึงพระบาท พระวิฆณุสูง 21 เซนติเมตร ส่วนหาง 2 ข้างของพระวิฆณุมี สี่วาคนึงคู่ๆ เขาอยู่ข้างละของคู่ของคู่ละ 12 เซนติเมตร ทั้งสององค์สวมหมวกทรงกระบอกเช่นเดียวกันกับพระวิฆณุ และทั้งสององค์ทรงยกพระหัตถ์ขึ้นในระดับพระโสณิของพระวิฆณุ

จากลักษณะทางประติมากรรมที่กล่าวมาสันนิษฐาน

ได้ว่าเทวรูปดังกล่าวนี้ คือ พระวิฆณุในปางมัชฌิมโยคะสถานกมุรติ ในทำนองเดียวกันกับกลุ่ม พระวิฆณุปางเดียวกันนี้ที่เคยค้นพบบนเทวสถานบนยอดเขาพระนารายณ์ อำเภอกะถั่วป่า (ปัจจุบันเป็นอำเภอกะปง) จังหวัดพังงา

เทวรูปกลุ่มนี้ประกอบด้วยพระวิฆณุ 4 กร

ประทับยืน มีบุคคลนั่งคุกเข่าเฝ้าอยู่ 2 รูป คือ อุหมารักษ์เทพ และพระนางภูเทวี เทวรูปกลุ่มนี้น่าจะมีอายุอยู่ในราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 14 ซึ่งร่วมสมัยกับศิลาจารึก ภาษาทมิฬที่พบในที่เดียวกัน เทวรูปกลุ่มนี้ได้รับอิทธิพลจากศิลปะอินเดียแบบปัลลวะ อันสังเกตได้จาก ยักษ์ปวิศที่ทรงสวมมงกุฎมีลักษณะคล้ายผ้าสไบและชายพกที่คาดห้อยอยู่ที่พระนาภีของอุหมารักษ์เทพ<sup>19</sup>

ขณะนี้ไถ่ย้ายโบราณวัตถุกลุ่มนี้มาจัดแสดง

ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช คือ พระวิฆณุ, องค์ของอุหมารักษ์เทพและ พระพักตร์ของพระนางภูเทวี อีกส่วนหนึ่งเก็บรักษาไว้ที่วัดนารายณ์การาม (วัดเหล)



ในตำบลเหล อำเภอกะปง จังหวัดพังงา คือ จักรของพระวิษณุ, ชิ้นส่วนของเศียรพระวิษณุ, ชิ้นส่วนผ้าคาดเอวของพระวิษณุ, ชิ้นส่วนพระพาหาของฤๅษีมารกัณเฑียร, และส่วนพระองค์ของพระนางกุกุเทวี ส่วนพระพักตร์ของฤๅษีมารกัณเฑียรซึ่งหายไปเมื่อ พ.ศ. 2509 ยังไม่ทราบว่ามีอยู่ ณ ที่ใด

ดังนั้น พระวิษณุและสาวกซึ่งเป็นภาพสลักปูนค่าที่พบ ณ ชุมชนโบราณสิชลนี้อาจจะกำหนดได้ว่าอาจจะมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 13-14

#### 1.1.8 ฐานพระวิษณุจากวัดพระเพรง

ในพระวิหารโพธิ์ลังกา อันเป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

มีฐานของเทวรูปที่ส่วนพระองค์หักหายไปอยู่ 2 ฐาน

ฐานเทวรูปทั้งสองนี้ทำด้วยศิลาทราย

และในทะเบียนโบราณวัตถุปรากฏว่าพบที่วัดพระเพรง ตำบลนาสาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เชนเดียวกันกับพระวิษณุรูปแรกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ภาพที่ 2) และโบราณวัตถุที่สำคัญอื่น ๆ อีกหลายชิ้น

ฐานเทวรูปดังกล่าว ฐานแรก (ภาพที่ 10)

มีขนาดกว้าง 28 เซนติเมตร และฐานที่สอง (ภาพที่ 11) มีขนาดกว้าง 45 เซนติเมตร

โดยลักษณะทางประติมากรรมอาจจะสันนิษฐาน

ได้ว่าฐานทั้งสองนี้เป็นฐานของเทวรูปศิลาซึ่งส่วนพระองค์หักหายไป เทวรูปดังกล่าวนี้จะทองทรงผ้านุ่งยาวลงมาจนถึงกับฐานของเทวรูปเพื่อให้ผ้านุ่งดังกล่าวช่วยเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวหรือค้ำยันให้องค์เทวรูปแข็งแรงขึ้นไม่แตกหักง่าย ด้วยเหตุนี้ อาจจะวินิจฉัยโดยอาศัยร่องรอยของเครื่องยึดเหนี่ยวที่กล่าวมาที่ยังคงปรากฏอยู่ที่ฐานของเทวรูปทั้งสองได้ดังนี้ คือ

ระหว่างพระบาททั้งสองของเทวรูปและทั้งคาน  
ชายและขาของฐานเทวรูปทั้งสองฐานสังเกตเห็นร่องรอยของเครื่องยึดเหนี่ยวไต่อย่าง  
ชัดเจน นี่อาจจะกล่าวได้ว่าลักษณะทางประมาณวิทยาของประติมากรรมที่มีรูปแบบเช่นนี้  
ทั้งหมดในภาคใต้ของประเทศไทย คือ ประติมากรรมของพระวิฆณุประทับยืน (สถานกะ-มูรติ),  
โดยท่อนบนเปลี่ยนแปล, มี 4 กร, และสวมหมวกทรงกระบอกหรือกิริตัมมุกฏ  
(Kiritamukuta or "mitre") ซึ่งรูปแบบทางประมาณวิทยาเช่นนี้ เป็นที่รู้จักกันดี  
ของนักประวัติศาสตร์ศิลปะที่ศึกษางานศิลปะในภาคใต้ของประเทศไทย <sup>20</sup>

จากที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าเครื่องยึดเหนี่ยว  
เทวรูปดังกล่าวนี้มีความจำเป็นมากเพราะจะช่วยค้ำยันให้เทวรูปคงทนขึ้นได้เป็นอย่างดี  
โดยเฉพาะจุดที่ศิลปินจำเป็นต้องใช้สิ่งเหล่านี้เป็นเสมือนเสา ค้ำยันเทวรูปในขณะที่ตนจะต้อง  
แกะสลักให้แก่งหินหรือแผ่นหินบริเวณที่ลายออกไปแล้วส่วนที่เหลืออันเล็ก ๆ และเพราะบาง  
ครั้งกลายเป็นข้อให้อันกลืนกลายของเทวรูป

กระนั้นก็ตาม แม้ว่าเครื่องยึดเหนี่ยวเทวรูป  
เหล่านี้จะมีความจำเป็นอย่างยิ่งยวดสักเพียงใดก็ตาม แต่ศิลปินย่อมจะหาขึ้นมาโดยไร้เหตุผล  
ไม่ได้ ศิลปินจึงต้องคำนึงถึงความสมจริงและแบบแผนของประติมาณวิทยายุคคลงเวลา  
ศิลปินจึงต้องหาทางที่จะสร้างเครื่องค้ำยันเทวรูปเหล่านั้นขึ้นมาอย่างแนบเนียน เพื่อให้ได้  
ทั้งประโยชน์ในการใช้สอยคือเป็นเครื่องค้ำยัน ให้ถูกต้องตามหลักประมาณวิทยาและมีความ  
สมจริงประกอบกันอยู่อย่างพร้อมมูล ดังนั้น ศิลปินจึงให้เครื่องยึดเหนี่ยวระหว่างพระบาท  
ทั้งสองของพระวิฆณุตั้งอยู่บนพื้นฐานของความจริงที่ว่า พระวิฆณุนั้นทรงผ้านุ่งยาวจึงมีชาย  
ผ้านุ่งเป็นจิบในแนวโค้งลงมาจากปุ่มที่พระนาภีลงมาจนถึงระหว่างพระบาททั้งสอง เรียกว่า  
โชติ ศิลปินจึงสลักให้ผ้าโชตินี้ติดกับฐานกลายเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวเทวรูปชิ้นที่หนึ่ง ส่วน  
เครื่องยึดเหนี่ยวชิ้นที่สองซึ่งอยู่ทางซ้ายของฐานเทวรูปที่ปรากฏอยู่นั้นคงจะเป็นส่วนปลายของ  
ศทาทของพระวิฆณุ ซึ่งพระองค์ทรงถือด้วยพระหัตถ์ล่างซ้าย และเครื่องยึดเหนี่ยวชิ้นสุดท้าย  
คงจะลงเอยได้เป็นอย่างดีและเหมาะสมด้วยชายผ้านุ่งยาวซึ่งพระวิฆณุใช้คาดทะโพกใน

แนวราบหรือตามขวาง ซึ่งโดยปกติชายผ้านี้จะตกลงมาทางด้านขวาของพระวิษณุ สีสันจึง สลักให้ชายผ้านี้ยาวลงมาก็คับฐานของ เทวรูป

หากข้อสันนิษฐานข้างต้นนี้ถูกต้องหรือประติมากรรม ทั้งสองชิ้นนี้เป็นฐานของประติมากรรมของพระวิษณุในกลุ่มทรงผ้าถุงยาวแล้วไซ้ อาจจะกำหนด ได้ว่าฐานพระวิษณุคงกล่าวมีอายุอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 13-14<sup>21</sup>

#### 1.1.9 พระวิษณุจากเทวสถานโบสถ์พราหมณ์

ในนครศรีธรรมราชได้ค้นพบรูปเคารพพระวิษณุ

สำริด จำนวน 2 องค์ เทวรูปทั้งสององค์นี้ ค้นพบ ณ เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง ซึ่งบัดนี้เทวสถานดังกล่าวได้พังทลายไปหมดแล้ว เหลือเพียงร่องรอยฐานรากที่

ฝังอยู่ในดินเท่านั้น รูปเคารพในศาสนาพราหมณ์จำนวนมากค้นพบที่เทวสถานแห่งนี้

ปัจจุบันนี้เทวรูปทั้งสององค์คงแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถาน

แห่งชาติ นครศรีธรรมราช

พระวิษณุสำริดองค์แรก (ภาพที่ 12) มีลักษณะ

คล้ายกับศิลปะชอมหลายอย่าง โดยเฉพาะการแต่งกายคล้ายกับในศิลปะแบบมายน (ราว

พ.ศ. 1720-1780)<sup>22</sup> มาก เป็นพระวิษณุ 4 กร ขนาดสูงรวมฐาน 29 เซนติเมตร

หัตถ์ขวาหลังทรงจักร หัตถ์ขวาก่อนหน้าทรงถือธรรมาวุธ หัตถ์ซ้ายหลังทรงสังข์ และหัตถ์ซ้ายหน้า

ทรงคทา พระพักตร์ยิ้มแย้มเป็นพิเศษ ส่วนกระบังหน้าหรือมงกุฎ มีพระมัสสุเหนือริมพระโอษฐ์บน

ทรงผ้าถุงสั้นมีเข็มขัด และชายผ้าด้านหน้ามีลักษณะเหมือนหางปลาหย้อยลงมาเลยผ้าถุง ทรงกำไล

ทั้งพระหัตถ์และพระบาท มีพาดูรัก และมีกรรณศอ อาจจะกำหนดอายุได้ในราวพุทธศตวรรษ

ที่ 18

ส่วนพระวิฆณุสำริกองค์สุดท้าย (ภาพที่ 13)

เป็นพระวิฆณุ 4 กร ขนาดสูง 16 เซนติเมตร กุเหมือนจะเป็นต้นเคาของเทวรูปสำริกที่พบเป็นจำนวนมากในศิลปะแบบสุโขทัย อันจะเห็นได้ว่าในศิลปะแบบนั้นพบเทวรูปสำริกที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับเทวรูปองค์นี้มาก ทั้งแนววิวัฒนาการของมณฑุไปกลายเป็นยอกแหลมหรือลักษณะของฐานงูที่ไปเพิ่มการประดับประดาให้วิจิตรวิเศษยิ่งขึ้น รวมทั้งเข็มขัดก็ได้วิวัฒนาการไปเช่นเดียวกัน พระวิฆณุองค์นี้หัตถ์ขวาข้างหน้าแสดงปางประทานพร อาจจะกำหนดอายุของเทวรูปองค์นี้ให้อยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 20

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าแหล่งที่ค้นพบ

ประติมากรรมพระวิฆณุในนครศรีธรรมราชล้วนแต่เป็นแหล่งที่อยู่รายฝั่งตะวันออกของภาคใต้ทั้งสิ้น (ตารางที่ 1) ขณะนี้ประติมากรรมเหล่านี้ค้นพบในเขตอำเภอต่าง ๆ ของ

จังหวัดนครศรีธรรมราชเพียง 3 อำเภอเท่านั้น (ตารางที่ 2) โดยอำเภอเมืองค้นพบมากที่สุด คือ ร้อยละ 46.15 ของจำนวนทั้งหมด รองลงมาคือ อำเภอสิชลและอำเภอท่าศาลาตามลำดับ

ในส่วนของวัสดุที่ใช้นั้นส่วนใหญ่ทำด้วยศิลา

(ตารางที่ 3) คือ คิดเป็นร้อยละ 84.61 นอกนั้นทำด้วยสำริกเพียงร้อยละ 15.39

เท่านั้น และน่าสังเกตว่าประติมากรรมที่ทำด้วยศิลามีอายุสูงกว่าประติมากรรมที่ทำด้วยสำริก

นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่าประติมากรรม

เหล่านี้มีอายุเก่าแก่มาก คือ ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 10 เป็นต้นมา และมีการวิวัฒนาการต่อเนื่องกันมาแทบทุกสมัย (ตารางที่ 3) ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 10-14 อันอาจจะแสดงให้เห็นถึง

ถึงความเจริญของลัทธิไวษณพนิกายในนครศรีธรรมราชในระยะเวลาดังกล่าว

แต่กระนั้นก็ตาม น่าสังเกตว่าประติมากรรมเหล่านี้ได้ขาดช่วงไประยะหนึ่ง คือ

ในราวพุทธศตวรรษที่ 15-17 เพิ่งจะไปปรากฏอีกครั้งหนึ่งในราวพุทธศตวรรษที่ 18-20

ตารางที่ 1  
แสดงประติมากรรมพระวิษณุในนครศรีธรรมราช  
จำแนกตามสถานที่ที่ค้นพบ

ลำดับที่	สถานที่ที่ค้นพบ	จำนวน(องค์)	คิดเป็นร้อยละ	หมายเหตุ
1.	หอพระนารายณ์ อำเภอเมือง	1	7.69	รวมที่พบเฉพาะฐาน 2 ชิ้น
2.	วัดพระเพรง อำเภอเมือง	3	23.08	
3.	บ้านพังงา อำเภอลี้ด	1	7.69	
4.	วัดจอมทอง อำเภอลี้ด	1	7.69	
5.	วัดพระนารายณ์(ร้าง)			
	อำเภอหาดสำราญ	2	15.39	
6.	ตำบลเตาเผา อำเภอลี้ด	1	7.69	
7.	วัดกุ่มปิ้ง(ร้าง) อำเภอหาดสำราญ	1	7.69	
8.	วัดเทพราช(ร้าง)อำเภอลี้ด	1	7.69	
9.	เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ อำเภอเมือง	2	15.39	
	รวม	13	100.00	

## ตารางที่ 2

แสดงประติมากรรมพระวิฆณุในนครศรีธรรมราช

จำแนกตามอำเภอที่ค้นพบ

ลำดับที่	อำเภอที่ค้นพบ	จำนวน(องค์)	คิดเป็นร้อยละ	หมายเหตุ
1.	อำเภอเมือง	6	46.15	รวมทั้งที่พบเฉพาะ ฐาน 2 ชิ้นด้วย
2.	อำเภอลี้ซำ	4	30.77	
3.	อำเภอทาสาลา	3	23.08	
	รวม	13	100.00	

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนอนุรักษ์ศิลปกรรม



## ตารางที่ 3

แสดงประติมากรรมพระวิษณุในนครศรีธรรมราช  
จำแนกตามวัสดุที่ใช้และการกำหนดอายุ

ลำดับที่	สถานที่ที่ค้นพบ	จำนวน (องค์)	วัสดุที่ใช้	กำหนดอายุ (พุทธศตวรรษที่)	หมายเหตุ
1.	หอพระนารายณ์ อำเภอเมือง	1	ศิลา	10	
2.	วัดพระพรหม อำเภอเมือง	1	ศิลา	10-11	
3.	บ้านพังงา อำเภอสิชล	1	ศิลา	11	
4.	วัดจอมทอง อำเภอสิชล	1	ศิลา	12-13	
5.	วัดพระนารายณ์(ร้าง) อำเภอหาดสำราญ	2	ศิลา	12-13	
6.	ตำบลเสนา อำเภอสิชล	1	ศิลา	12-13	
7.	วัดชุมบง(ร้าง) อำเภอหาดสำราญ	1	ศิลา	13-14	
8.	วัดเทพราช(ร้าง)อำเภอสิชล	1	ศิลา	13-14	
9.	วัดพระพรหม อำเภอเมือง	2	ศิลา	13-14	พบเฉพาะส่วนฐาน
10.	เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ อำเภอเมือง	2	สำริด	18 และ 19-20	
	รวม	13			

หมายเหตุ : ในจำนวนประติมากรรมพระวิษณุที่ค้นพบทั้งหมด 13 องค์ ทำด้วยศิลา  
จำนวน 11 องค์ คัดเป็นร้อยละ 84.61 และทำด้วยสำริด จำนวน  
2 องค์ คัดเป็นร้อยละ 15.39

## 1.2 พระศิวะ

พระศิวะเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่องค์หนึ่งในบรรดาเทพผู้ยิ่งใหญ่ สามองค์ของพราหมณ์ พระศิวะเป็นเทพเจ้าผู้ทำลายล้าง ในขณะที่พระพรหมเป็นผู้สร้าง และพระวิษณุเป็นผู้รักษา ในคัมภีร์พระเวท (ในฤคเวทและอถรรพเวท) ได้กล่าวถึง คำว่า ศิวะ (แปลว่าถูกขังยามยาคี) ว่าเป็นนามหนึ่งของรุทร ในบทสวดสรรเสริญ ทั้งหมดก็ใช้รุทรทั้งสิ้น รุทรเป็นเทพที่น่าความเจ็บไข้และความตายมาสู่มนุษย์ ต่อมา ในยุคหลัง ๆ จึงได้รับการเรียกว่า "ศิวะ" ศิวะมีชื่อเรียกต่างออกไปอีกมาก เช่น มหาเทวะ, รุทร, ชุรชฎิ, นิลกัณฐ์ และกริเนทร เป็นต้น ในการบูชาพระศิวะนั้น จะใช้ลึงค์เป็นสัญลักษณ์ และมีการทำรูปปั้นขนาดเท่ามนุษย์ด้วย แต่ที่นิยมกันมากที่สุดคือ ลึงค์ ในบรรดาศาสนสถานของพระศิวะนั้นนิยมประดิษฐานลึงค์เป็นองค์ประธาน ส่วน รูปพระศิวะกลับประดิษฐานไว้ตามมุมต่าง ๆ ในวัด เป็นส่วนประกอบเท่านั้นเอง พระศิวะเป็นเทพสูงสุดในลัทธิไศวนิกาย<sup>23</sup>

วิวัฒนาการของลึงค์อาจจะเริ่มต้นมาตั้งแต่ก่อนประวัติศาสตร์ อย่างการขุดค้นที่ไม่เห็นโครงกระดูก และฮาร์ปปาในอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุได้ค้นพบหินเล็ก ๆ รูปทรงกระบอกและรูปกรวย หินรูปทรงกระบอกนี้อาจจะหมายถึงสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์และหมายถึงสัญลักษณ์ของพระศิวะเองในแบบของอวัยวะเพศชาย ส่วนหินรูปทรงกลม แฉกแบน ๆ มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง  $1\frac{1}{2}$  นิ้ว ถึง 4 ฟุต ก็พบว่าอยู่ในหลุมขุดค้นเดียวกันกับ หินรูปทรงกระบอก คงจะหมายถึงสัญลักษณ์ของ "โยนี" หรืออวัยวะเพศหญิง ซึ่งเป็นเครื่องหมายของชีวิต เลือดเนื้อ และการสืบต่ออายุ หรืออีกนัยหนึ่งคือสัญลักษณ์ของความเป็น มารดา ผู้ประทานความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ชีวิตมนุษย์ชาติ หลักฐานเหล่านี้อาจจะเข้าใจ ได้ว่า ชาวอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุนับถือบูชาเทพหญิง และชาย ในแบบของ "ลึงค์" และ "โยนี" ต่อมาคติการนับถือแบบนี้ก็ตกทอดมาเป็นมรดกทางศาสนาให้กับชาวฮินดูในสมัย ประวัติศาสตร์<sup>24</sup>

สิ่งใด อาจจะแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ สิ่งที่สามารถเคลื่อนย้ายได้ และสิ่งที่ไม่สามารถเคลื่อนย้ายได้ สิ่งที่สามารถเคลื่อนย้ายได้ คือ บรรดาสิ่งที่มีตัวตน (กินนกับและกินเนยา), (โลหะ เช่น ทอง, เงิน, ทองแดง, เหล็ก และตะกั่ว เป็นต้น), หินมีค่า, ไข่มุก, กระจก, หินตาแมว, พลิกหินควอร์ทซ์ และหยก เป็นต้น และสิ่งที่ไม่สามารถเคลื่อนย้ายได้มีอยู่ด้วยกัน 9 ประเภท คือ สวามัญภาวะ คือ สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติเคลื่อนย้ายไม่ได้ ประภคินฐานอยู่ในที่ต่าง ๆ รวม 68 แห่งทั่วอินเดีย, ไควตะ คือ สิ่งที่มีรูปร่างเหมือนเปลวไฟ หรือเหมือนมือ 2 มือ ในท่าเทพนม หรือเหมือนลิ้นหรือสามง่ามก็ได้อีก, คานนคยะ คือ สิ่งที่เกิดขึ้นโดยพวกคานาส (พวกคนแคระ) มีรูปร่างเหมือนผลแตงกวา, มะนาว หรือแอปเปิล, อรรษะ คือ สิ่งที่ถูกฤษีบูชา มีรูปร่างเหมือนผลมะพร้าวที่ยังไม่ลอกเปลือก, มานุส คือ สิ่งที่ต้องสร้างโดยมือมนุษย์ สร้างตามหลักเกณฑ์ที่วางไว้ในอาคม มานุสสิ่งนี้มี 3 ส่วน ส่วนล่างสุดเป็นรูปสี่เหลี่ยม เรียกว่า พรหมภาค ตอนกลางเป็นรูปหกเหลี่ยมเรียกว่า วิษณุภาค ตอนยอดสุดเป็นรูปกลมเรียกว่า รุทราภาค ขนาดสูงต่ำของแต่ละภาคหรือแต่ละส่วนขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ที่วางไว้<sup>25</sup>

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล ได้ทรงกล่าวถึงศิวลึงค์ว่า

ศิวลึงค์ คือ องค์กำเนิดของเพศชาย ไร้เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระอิศวร หรือศิวะ หมายถึง การสร้างสรรค์ ความมั่นคง ความเจริญรุ่งเรือง ในขณะที่เดียวกันก็หมายถึงทริมูรติ (พระผู้เป็นเจ้าสามองค์ในศาสนาพราหมณ์) ด้วย คือ ส่วนสี่เหลี่ยมเบื้องล่างเรียกว่า พรหมภาค (พระพรหม) ส่วนกลางแปดเหลี่ยมเรียกว่า วิษณุภาค (พระวิษณุ) ส่วนยอดรูปทรงกระบอก เรียกว่า รุทราภาค (พระอิศวร) โดยทั่วไปทั้งสามส่วนมักจะมีที่สูงเท่ากัน มีฐานรองรับซึ่งมีร่องให้น้ำมนต์ไหลเรียกว่า "โยนี"<sup>26</sup>

ส่วนผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์ กล่าวว่า "ลึงค์ คือ สัญลักษณ์เพศชาย ไร้แทนองค์พระอิศวร วิษณุภาคคือส่วนที่เป็นรูปแปดเหลี่ยม และรุทราภาค คือ ส่วนยอดรูปกลมของศิวลึงค์"<sup>27</sup>

ในบรรดามนุษย์สิ่งนั้นมนุษย์สิ่งหนึ่งที่น่าสนใจเพราะมีหน้าคนสลัก  
อยู่ อาจจะหน้าเดียวหรือหลายหน้าก็ได้

ในรูปของเทพนั้นพระศิวะทรงเป็นมหาโยคี ทรงมุนมวายนเป็นพญา  
(อย่างน้อยก็ในระยะแรก) ทรงนั่งหงัดเลือก และถือตรีศูล ทรงมีเนตรที่ 3 ขวางอยู่กลาง  
พระนลาฏซึ่งถ้าลืมขึ้นเมื่อใดก็จะเกิดเป็นไฟบรรลัยกัลป์เผาผลาญโลก ทรงหักจันทร์เสี้ยว  
เป็นปิ่น และสวมนาคเป็นสังวาล ประติมากรรมที่สำคัญของพระองค์คือพระอิศวรทรงพ่อนร่า  
หรือพระศิวนาฏราช เพราะผู้ที่นับถือศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายซึ่งยกย่องพระองค์เป็น  
ใหญ่จะถือว่าจังหวะการพ่อนร่าของพระองค์อาจบันดาลเหตุร้ายให้เกิดแก่โลกได้ พระศิวะ  
ปางโกรธ เรียกว่า พระศิวโกรธ คือ ผู้ทำลายที่น่ากลัว นอกจากนี้พระองค์ยังทรงเป็น  
ภูเทศวร คือ เจ้าแห่งภูตผีปีศาจด้วย ราชยาของพระองค์ก็คือ พระอุมา (ปารพตี) และ  
พาหนะ คือ โคหนที<sup>28</sup>

### 1.2.1 ศิวนาฏราช

ในที่นี้จะกล่าวถึงรูปเคารพของพระศิวะที่ค้นพบในจังหวัด  
นครศรีธรรมราชในรูปของเทพก่อน ซึ่งมีอยู่เพียงชิ้นเดียวเท่านั้น คือ พระศิวนาฏราช  
หรือ นาฏราชา สลักหินนากสูง 76 เซนติเมตร ซึ่งค้นพบที่โบราณสถานหมายเลข 25  
(เทวสถาน โบสถ์พราหมณ์) ตำบลในเมือง อำเภอเมือง (ภาพที่ 14)

ประติมากรรมชิ้นนี้เป็นศิลปะของกลุ่มชนภาคใต้ได้รับ  
อิทธิพลของศิลปะอินเดียภาคใต้ อายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ 22 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่  
23<sup>29</sup> แก่ลักษณะทางประมาณวิทยาของศิลปกรรมชิ้นนี้ มีความคล้ายคลึงกับพระศิวนาฏราช  
สลัก ศิลปะอินเดียแบบทมิฬ สมัยราชวงศ์โจฬะ ซึ่งมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 15 ซึ่ง  
ปัจจุบันจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์วัดคอกเรือ แอนน์ อัลเบิร์ต กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษมาก<sup>30</sup>  
ดังนั้น ประติมากรรมซึ่งค้นพบ ณ นครศรีธรรมราชจึงอาจจะกำหนดอายุให้สูงขึ้นไปได้อีก  
หลายศตวรรษ

ประติมากรรมสำริดชิ้นนี้ แสดงจักรวาลของลัทธิ

ไศวนิกายโดยวงโค้งรูปเกือกม้าที่มีเปลวไฟพวยพุ่งโดยรอบ การเคลื่อนไหวทั้งหมดเกิดขึ้น  
ไต่จากจังหวัดนาฏลีลาของพระศิวะ บทบาทของสัญลักษณ์ที่แสดงถึงหน้าที่ของพระศิวะ คือ  
กลองที่ทรงไว้ในพระหัตถ์ขวาค้นหลัง ในภาวะที่เป็นพระผู้รักษา พระหัตถ์ขวาค้นหน้า  
อยู่ในท่าปางประทานอภัย พระหัตถ์ซ้ายค้นหลังทรงอักษณีสัญลักษณ์ของการทำลาย ด้วย  
พระอังกูส (นิ้วหัวแม่มือ) กับพระครรรณี (นิ้วชี้) ในขณะที่พระหัตถ์ซ้ายค้นหน้าชี้ยังพระบาท  
ที่ยกขึ้น อันเป็นที่พำนักแห่งวิญญาน พระองค์ทรงอยู่ในท่าภุขงศคราสิต เป็นหนึ่งใน 108 ท่า  
ของนาฏลีลาและนาฏราชาในแบบของอินเดียนิยมกันทั่วไป พระเศวตที่มุ่นเป็นเกลียว  
ประดับด้วยขนนกยูง ดอกไม้และงูพิษ มีสัญลักษณ์ของพระองค์อีกสองอย่างประดับอยู่ คือ  
กपालะ และพระจันทร์เสี้ยว ที่พระกรรมข้างขวาทรงกมลรูปมกร ส่วนพระกรรมข้างซ้าย  
ทรงกมลรูปจักร กมลแบบแรกแสดงถึงครึ่งเพศชาย และกมลแบบหลังแสดงถึงครึ่ง

เพศหญิง พระบาทขวาทรงเหยียบบอัสมาปารุ ซึ่ง เป็นยักษ์แห่งความชั่วร้าย

### 1.2.2 ศิวลึงค์

รูปเคารพที่สำคัญมากในลัทธิไศวนิกายที่ค้นพบมากใน  
นครศรีธรรมราชอีกอย่างหนึ่ง คือ ศิวลึงค์ ซึ่งส่วนใหญ่สลักด้วยศิลาและพบกระจัดกระจาย  
โดยทั่วไปในชุมชนโบราณแทบทุกแห่งของนครศรีธรรมราช ศิวลึงค์เหล่านี้มีหลายรูปแบบและ  
หลายขนาด โดยพอจะจำได้ว่าลึงค์เหล่านี้ส่วนใหญ่มียาวอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 11-14 และ  
ในขณะนี้ยังไม่มีการค้นพบขลุ้งค์ในนครศรีธรรมราช ในที่นี้จะแบ่งศิวลึงค์ที่ค้นพบใน  
นครศรีธรรมราชออกเป็นกลุ่ม ๆ ดังนี้ คือ

#### กลุ่มที่ 1 ศิวลึงค์ที่สลักติดอยู่กับโยนิ

ขณะนี้ได้ค้นพบประติมากรรมศิวลึงค์ขนาดเล็กสลัก  
ติดอยู่กับฐาน (หรือโยนิ หรือโยนิ) เพียงสองชิ้นเท่านั้น ลักษณะของศิวลึงค์เหล่านี้  
คล้ายคลึงกับที่ค้นพบ ณ ศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี และปัจจุบันย้ายมาจัดแสดง ณ  
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร<sup>31</sup>



ศิวลึงค์ที่มีรูปแบบดังกล่าวนี้นับว่ามีขนาดเล็ก  
ชิ้นแรกพบที่โบราณสถานหมายเลข 24 (หอพระอิศวร) อำเภอเมือง (ภาพที่ 15)  
ปัจจุบันย้ายไปจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช และชิ้นที่สอง  
ค้นพบที่โบราณสถานหมายเลข 14 บริเวณชุมชนโบราณสีชล (ภาพที่ 16) ปัจจุบันอยู่  
ในครอบครองของเอกชนในอำเภอสีชล ศิวลึงค์เหล่านี้ควรจะมียาอายุอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 11  
อันเป็นระยะแรก ๆ ที่ปรากฏศิวลึงค์ในภาคใต้

## กลุ่มที่ 2 ศิวลึงค์แบบหัวเลี้ยวหัวค้อหรือเหมือนจริง

ทั้งที่กล่าวมาแล้วว่าลึงค์แบ่งออกได้เป็นสามส่วน  
คือ ส่วนยอกรูปทรงกลม เรียกว่า รุทราภาค ถัดลงมาเป็นรูปแปดเหลี่ยมเรียกว่า วิษณุภาค  
และส่วนฐานรูปสี่เหลี่ยมเรียกว่า พรหมภาค

โดยทั่วไปลึงค์ที่สร้างให้มีลักษณะใกล้เคียงกับธรรมชาติ  
อย่างมาก จะมีอายุเก่ากว่าลึงค์ที่ทำขึ้นตามแบบแผนคตินิยม คือ ลึงค์ที่สร้างให้ส่วนทั้ง  
สามมีขนาดไล่เลี่ยเท่ากันโดยตลอด

ลึงค์ในกลุ่มนี้จัดว่าเป็นตัวอย่างของลึงค์ในยุคหัวเลี้ยว  
หัวค้อ เพราะว่ามีส่วนมากรูปทรงกลม (รุทราภาค) จะมีขนาดใหญ่กว่าส่วนรูปแปดเหลี่ยม  
(วิษณุภาค) และส่วนรูปสี่เหลี่ยม (พรหมภาค) รวมกัน

ศิวลึงค์แบบนี้ได้เคยค้นพบบริเวณทรานบัสแซคทางตอนใต้  
ของประเทศเวียดนาม และกำหนดให้มียาอายุอยู่ในราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 11<sup>32</sup>  
โดยปกติศิวลึงค์แบบนี้สังเกตเห็นส่วนรุทราภาคที่พองออกได้อย่างชัดเจน ส่วนรุทราภาคนี้นจึงมักจะ  
ใหญ่กว่าส่วนวิษณุภาคและพรหมภาค จากความสัมพันธ์ทางลักษณะที่เป็นธรรมชาติและความ  
แตกต่างของขนาดของสัดส่วนทั้งสามที่กล่าวมา ศิวลึงค์แบบเหมือนจริงนี้จึงควรจะมียาอายุอยู่  
ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 11 ถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ 12<sup>33</sup>

ในนครศรีธรรมราชได้ค้นพบศิวลึงค์ตามรูปแบบข้างต้นนี้  
ลึงค์ ทั้งได้แสดงรายละเอียดในการางที่ 4 และภาพที่ 17-20



ตารางที่ 4

แสดงประติมากรรมสลักรูปเหมือนจริงที่ค้นพบในนครศรีธรรมราช  
จำแนกตามแหล่งที่พบ จำนวน และวัสดุที่ใช้

ลำดับที่	แหล่งที่ค้นพบ	จำนวน (องค์)	วัสดุที่ใช้	หมายเหตุ
1.	หอพระอิศวร อำเภอเมือง	1	ศิลา	
2.	บ้านหัวทอน อำเภอสิชล	1	ศิลา	
3.	บ้านท่าเรือ อำเภอเมือง	1	ศิลา	
4.	วัดนาขอม (ร้าง) อำเภอสิชล	1	ควอร์ตซ์	
	รวม	4		

ในบรรดาศิวลึงค์แบบที่กล่าวมานี้ ศิวลึงค์ที่ทำด้วย

ควอรัทซ์ซึ่งค้นพบที่โบราณสถานหมายเลข 3 (ภาพที่ 20) นับว่าน่าสนใจมาก ศาสตราจารย์ โอ'คอนเนอร์ได้กล่าวว่าไม่เคยพบมาก่อนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้<sup>34</sup> และได้กล่าวว่า ศิวลึงค์ของค้นพบที่แหล่งโบราณคดีวัดสระสีมูม (ร้าง) ในเขตชุมชนโบราณสิชล แต่ผู้วิจัย ได้สัมภาษณ์ พ.ศ.ท.ถาวร เสมา แห่งกองกำกับการสถานีตำรวจภูธรจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นเจ้าของศิวลึงค์ของค้นพบในขณะนี้ได้อนุญาตว่าท่านเป็นผู้พบศิวลึงค์ของค้นพบที่โบราณสถาน หมายเลข 3 หรือวัดนาขอม (ร้าง) ในเขตชุมชนโบราณสิชลเช่นเดียวกัน

ในประเทศอินเดียได้มีผู้จงรักภักดีในพระศิวะจำนวน

มากได้เก็บเอาหินก้อนน้ำที่มีรูปร่างลักษณะคล้ายกับอวัยวะเพศชายมาพกพาติดตัวตลอดเวลา เพื่อเป็นเครื่องรางป้องกันตัว<sup>35</sup> อย่างนิกายวีระไสวะ (Virasaivas)

ในอินเดียภาคใต้ก็นิยมนำศิวลึงค์พกติดตัวตลอดเวลาเสมือนหนึ่งเป็นการบูชาที่ยิ่งใหญ่ที่สุด<sup>36</sup> ทั้งนี้ ในเมื่อศิวลึงค์ที่กล่าวนี้สามารถพกพาติดตัวได้อย่างสะดวกและง่ายควมมาก จึงเป็นไปได้ที่ชาวอินเดียจะนำศิวลึงค์ของค้นพบมาสู่สิชลเมื่อไรก็ได้<sup>37</sup>

กลุ่มที่ 3 ศิวลึงค์แบบทามแบบแผนคตินิยมหรือประเพณีนิยม

ศิวลึงค์ในกลุ่มนี้จะแบ่งขนาดความสูงออกเป็น 3 ส่วนเท่า ๆ กันหรือไล่เลี่ยกัน คือ ส่วนฐานสี่เหลี่ยม (พรหมภาค), ส่วนกลางแปดเหลี่ยม (วิฆณุภาค), และส่วนยอดทรงกลม (รุทรภาค) อันเป็นแบบแผนหรือประเพณีนิยมในการทำศิวลึงค์<sup>38</sup> และศิวลึงค์ในกลุ่มนี้มักจะกำหนดให้มีอายุอยู่ในระหว่างศตวรรษที่ 12 อันเป็นระยะที่ภาคใต้ได้รับอิทธิพลจากพุนั้นมาก<sup>39</sup> ไปจนถึงราวพุทธศตวรรษที่ 14<sup>40</sup>

ในนครศรีธรรมราชได้ค้นพบศิวลึงค์ในกลุ่มนี้หลายองค์ ทั้งรายละเอียดในตารางที่ 5 และภาพที่ 21-39

ตารางที่ 5

แสดงประติมากรรมศิลปวัตถุกลุ่มประเพณีนิยมที่ค้นพบในนครศรีธรรมราช  
จำแนกตามแหล่งที่พบ จำนวน และวัสดุที่ใช้

ลำดับที่	แหล่งที่ค้นพบ	จำนวน (องค์)	วัสดุที่ใช้	หมายเหตุ
1.	หอพระอิศวร อำเภอเมือง	1	ศิลา	
2.	หอพระอิศวร อำเภอเมือง	1	ศิลา	
3.	หอพระอิศวร อำเภอเมือง	1	ศิลา	
4.	วัดนาขอม(ร้าง)อำเภอสิชล	1	ศิลา	
5.	วัดนาขอม(ร้าง)อำเภอสิชล	1	ศิลา	
6.	วัดนาขอม(ร้าง)อำเภอสิชล	1	ศิลา	
7.	วัดเทพราช(ร้าง) อำเภอสิชล	1	ศิลา	
8.	บ้านถนนโน อำเภอสิชล	1	ศิลา	
9.	บ้านทุ่งพัน อำเภอทาศาลา	1	ศิลา	
10.	บ้านทุ่งพัน อำเภอทาศาลา	1	ศิลา	
11.	นครศรีธรรมราช	1	ศิลา	ไม่ทราบแหล่งที่แน่ชัดกว่านี้
	รวม	11		

## กลุ่มที่ 4 ศิวลึงค์ที่ไม่ทราบรูปแบบที่แน่นอน

ไคค้นพบศิวลึงค์บางองค์ที่ชำรุดมากในโบราณสถาน

หมายเลข 24 หรือเทวสถานหอพระอิศวร อำเภอเมือง (ภาพที่ 32) จนไม่สามารถ  
สังเกตรูปแบบที่แน่ชัดได้ เพราะชิ้นส่วนที่เหลือมีอยู่น้อยเกินไปที่จะใช้สันนิษฐานเป็นแบบ  
หนึ่งแบบใดที่กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้ยังมีศิวลึงค์อีกองค์หนึ่งประดิษฐานอยู่ ณ โบราณสถาน  
หมายเลข 26 หรือเทวสถานฐานพระสยาม อำเภอเมือง (ภาพที่ 33) โดยส่วนยอดไค  
โผล่ขึ้นมาเหนือพื้น 45 เซนติเมตร นอกนั้นยังฝังอยู่ในดิน และเป็นที่เคารพสักการะ  
ของประชาชนโดยทั่วไปอยู่ในเทวสถาน ไม่สามารถที่จะขุดขึ้นมาศึกษาได้ว่ารูปทรงที่แน่ชัด  
เป็นอย่างไร แต่สังเกตจากส่วนที่ปรากฏอยู่ทำให้คาดคะเนได้ว่าศิวลึงค์องค์นี้มีขนาดใหญ่  
มาก

ในขณะนี้ในนครศรีธรรมราชไคค้นพบประติมากรรม  
ศิวลึงค์กลุ่มต่าง ๆ รวมทั้งสิ้น 19 องค์ สถานที่พบไคแก่ แหล่งโบราณคดีทางชายฝั่งของ  
อ่าวไทยทั้งสิ้น แหล่งที่พบมากที่สุด คือ อำเภอเมืองและอำเภอสหัส ซึ่งพบจำนวนเท่ากัน  
และรองลงมาไคแก่ อำเภอท่าศาลา (ตารางที่ 6) ลักษณะเรณูนี้อาจจะกล่าวได้ว่าเหมือนกับ  
ที่ปรากฏในการค้นพบประติมากรรมพระวิฆณุทั้งที่กล่าวมาแล้ว (ตารางที่ 2)

ประติมากรรมศิวลึงค์เหล่านี้ส่วนใหญ่ทำด้วยศิลา  
ถึง 18 องค์ (คิดเป็นร้อยละ 94.74) ที่ทำด้วยวัสดุอย่างอื่นคือ ควอร์ตซ์มีเพียง 1 องค์  
(คิดเป็นร้อยละ 5.26) เท่านั้น ศิวลึงค์ส่วนใหญ่ก็เป็นศิลาทรายและหินปูนซึ่งเป็นวัสดุ  
ที่มีมากในท้องถิ่น

จากผลการจำแนกประติมากรรมศิวลึงค์เหล่านี้โดย  
อาศัยรูปแบบทางประติมากรรมวิทยาและการกำหนดอายุเป็นหลักปรากฏว่า ประติมากรรม  
ศิวลึงค์เหล่านี้มีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11-14 และส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่ทำความแบบแผน  
หรือประเพณีนิยมซึ่งมีอายุอยู่ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 12 ถึงพุทธศตวรรษที่ 14 (ตารางที่ 7 และ 8)

รองลงไปได้แก่กลุ่มที่ทำเหมือนจริง ซึ่งมีอายุอยู่ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 11 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 12 และกลุ่มที่สลักให้ศีวลึงค์กับโยนิตกเป็นจีนเดียวกัน ซึ่งมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 11 ตามลำดับ

ศีวลึงค์เหล่านี้ส่วนหนึ่งได้จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช อีกส่วนหนึ่งได้กระจายกระจายอยู่ในความครอบครองของวัดและเอกชนทั้งในจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดอื่น ๆ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ตารางที่ 6  
แสดงประติมากรรมศิวิไลซ์ที่ค้นพบในนครศรีธรรมราช  
จำแนกตามอำเภอที่ค้นพบ

ลำดับที่	แหล่งที่ค้นพบ	จำนวน(องค์)					คิดเป็นร้อยละ	หมายเหตุ
		กลุ่มที่1	กลุ่มที่2	กลุ่มที่3	กลุ่มที่4	รวม		
1	อำเภอเมือง	1	2	3	2	8	42.11	
2	อำเภอสินค	1	2	5	—	8	42.11	
3	อำเภอท่าศาลา	—	—	2	—	2	10.52	
4	ไม่ทราบอำเภอที่ แน่ชัด	—	—	1	—	1	5.26	
	รวม	2	4	11	2	19	100.00	



ตารางที่ 7  
แสดงประติมากรรมศิลาที่ค้นพบในนครศรีธรรมราช  
จำแนกตามรูปแบบทางศิลปกรรม

ลำดับที่	รูปแบบทาง ศิลปกรรม	จำนวน(องค์)					คิดเป็นร้อยละ	หมายเหตุ
		อำเภอเมือง	อำเภอลี้	อำเภอท่าศาลา	อำเภอไมทรา	รวม		
1	กลุ่มที่ 1	1	1	—	—	2	10.52	
2	กลุ่มที่ 2	2	2	—	—	4	21.06	
3	กลุ่มที่ 3	3	5	2	1	11	57.90	
4	กลุ่มที่ 4	2	—	—	—	2	10.52	
	รวม	8	8	2	1	19	100.00	

- หมายเหตุ 1. กลุ่มที่ 1 มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 11  
 2. กลุ่มที่ 2 มีอายุอยู่ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 11 ถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ 12  
 3. กลุ่มที่ 3 มีอายุอยู่ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 12 ถึงราวพุทธศตวรรษที่ 14  
 4. กลุ่มที่ 4 อยู่ในสภาพที่ไม่สามารถจะกำหนดอายุในขณะนี้

ตารางที่ 8  
แสดงประติมากรรมศิวิลลิ่งที่ค้นพบในนครศรีธรรมราช  
จำแนกตามกำหนดอายุ

ลำดับที่	กำหนดอายุ	จำนวน (องค์)	คิดเป็นร้อยละ	หมายเหตุ
1	พุทธศตวรรษที่ 11	2	10.52	
2	กลางพุทธศตวรรษที่ 11 ถึง กลางพุทธศตวรรษที่ 12	4	21.06	
3	ต้นพุทธศตวรรษที่ 12 ถึง พุทธศตวรรษที่ 14	11	57.90	
4	ยังอยู่ในสภาพที่กำหนดอายุ ไม่ได้	2	10.52	
	รวม	19	100.00	

### 1.2.3 โยนิ

โยนิ คือ ฐานที่ประคิณฐานศีลสังคัลป์ มักจะมีร่อง เพื่อให้น้ำมนต์ไหลไปลงตามพิธีกรรมและความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ได้มีการค้นพบโยนิเป็นจำนวนมากในนครศรีธรรมราช โยนิเหล่านี้เป็นศิลาทั้งสิ้น ในที่นี้อาจจะแบ่งรูปแบบของโยนิตั้งกล่าวออกเป็นกลุ่ม ๆ ได้ดังนี้คือ

#### กลุ่มที่ 1 โยนิที่ไม่มีร่องรอยการตกแต่ง

นับเป็นโยนิแบบดั้งเดิม เพราะเป็นเพียงหินที่เจาะรูเท่านั้น ไม่มีร่องรอยการประดับตกแต่งแต่อย่างใดเลย อาจกำหนดให้มีอายุใกล้เคียงกับศีลสังคัลป์แรก ๆ ที่พบในนครศรีธรรมราช คือ ราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 สำหรับรูนั้นอาจจะเป็นสัญลักษณ์ของเพศหญิง หรือใช้สำหรับประคิณฐานศีลสังคัลป์ได้ (ภาพที่ 34 และตารางที่ 9)

#### กลุ่มที่ 2 โยนิที่ไม่ได้เจาะรู

เป็นโยนิที่มีร่องรอยการสลักและตกแต่งให้มีรูปร่างและขนาดที่สวยงาม รวมทั้งมีร่องน้ำมนต์ด้วย แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าไม่ได้มีการสลักเป็นรูลงไปในแผ่นศิลาทิ้งกล่าวนี้อย่างเดียว ทั้งนั้นการประคิณฐานศีลสังคัลป์โยนิแบบนี้จึงอาจจะวางฐานศีลสังคัลป์ลงไปในแผ่นโยนิโดยไม่ต้องการเสียบด้วยเคียวแต่อย่างใด อาจกำหนดให้โยนิแบบนี้มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-14 ตามอายุของศีลสังคัลป์ส่วนมากทั้งได้กล่าวมาแล้ว โยนิแบบนี้ นับเป็นแบบที่พบน้อยมาก (ภาพที่ 35 และตารางที่ 9)

#### กลุ่มที่ 3 โยนิที่เจาะรูไม่ทะลุ

มีโยนิแบบหนึ่ง มีการตกแต่งองค์ประกอบทั้งภายนอกและภายในเช่นเดียวกับโยนิโดยทั่วไปทุกประการ มีร่องน้ำ และมีการเจาะรูที่ตรงกลางแผ่นศิลาด้วย หากแต่รูที่เจาะนั้นไม่ได้เจาะให้ผ่านทะลุแผ่นศิลา อาจจะเจาะให้ลึกเพียงครึ่งหนึ่ง

ของแผ่นศิลาเท่านั้น (ภาพที่ 36-39) กำหนดให้มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-14 เช่นเดียวกัน (ตารางที่ 9)

#### กลุ่มที่ 4 โยนิที่เจาะรูทะลุตลอด

โยนิแบบนี้มีรูปแบบคล้ายกลุ่มที่สามแทบทุกประการ หากต่างกันเพียงว่าโยนิแบบนี้มีการเจาะรูที่ตรงกลางแผ่นศิลาโดยเจาะให้รูทะลุจากหน้าแผ่นศิลาลงไป โดยตลอด (ภาพที่ 40-52) กำหนดให้มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-14 เช่นกัน (ตารางที่ 9)

#### กลุ่มที่ 5 โยนิฐานสูงและมีลวดลายประดับ

ในบรรดาโยนิที่ค้นพบในนครศรีธรรมราชที่กล่าวมา

ล้วนสลักด้วยศิลาที่ไม่หนามากนัก คือ ไม่เกิน 30 เซนติเมตรเป็นส่วนใหญ่ แต่กระนั้นก็ตามได้มีการค้นพบโยนิจำนวน 2 ฐานที่มีความสูงมากและมีการสลักลวดลายประดับด้วย คือ

โยนิฐานแรก ค้นพบที่บริเวณโบราณสถานหมายเลข 5 ซึ่งอยู่ในบริเวณบ้านนายศิริ ณ นคร บ้านเลขที่ 109 บ้านท่าควาย หมู่ที่ 11 ตำบลฉลอง อำเภอสิชล โยนิฐานนี้มีฐานเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดกว้าง 97.5 เซนติเมตร สูง 93 เซนติเมตร ทำด้วยศิลาทราย (ภาพที่ 53 และแผนผังหมายเลข 5)

ลักษณะของโยนิฐานนี้คานบนมีการตกแต่งให้มีร่องน้ำห่านอง เกี่ยวกับกลุ่มอื่นตรงกลางมีรูกันสอยเข้าหากัน ลักษณะที่เด่นเป็นพิเศษของโยนิฐานนี้ที่แตกต่างไปจากกลุ่มอื่น ๆ คือ มีขนาดสูงมาก และมีการสลักฐานเป็นลวดลายอย่างประณีตสวยงามเหมือนกันทั้ง 4 คาน โดยคานล่างสลักเป็นฐานหน้ากระดาน ท่อควยเส้นลวดคล้ายลูกแก้ว ออกไป ถัดขึ้นไปเป็นท้องไม้ บริเวณมุมมีเส้าประดับ ตรงกลางของส่วนท้องไม้ทุกคานสลักเป็นรูปอย่างจำลองอาคาร มีเส้าประดับกรอบประตูและทางเข้า เนือเส้าประดับ

กรอบประตูทำเป็นบัวเสาและทรงหลังคา ถัดจากส่วนท้องไม้ขึ้นไปเป็นมัลลียลูกแก้ว  
ออกโก่และคานบนสุดสลักเป็นกรอบสี่เหลี่ยมมีร่องน้ำมนต์ไหลออกตามรางทำหนึ่ง

จากลวดลายสลักที่กล่าวมานี้โดยเฉพาะการสลักเสาประดับ  
แบบเกี่ยวกับการทำเสาประดับอาคารและประตูในศิลปะจามแบบชวลา (Hoa-lai)  
ซึ่งมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 มาก โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมแบบดังกล่าวของ  
เทวสถานโพ-ไฮ (Pho-hai) ซึ่งนอกจากจะคล้ายคลึงกันในรูปแบบแล้วร่องที่แบ่งเสาออก  
จากกันยังไม่ทะลุไปถึงยอดเสาเช่นเดียวกันด้วย

ดังนั้น จึงอาจจะกำหนดได้ว่าโยนินฐานนี้มีอายุอยู่ในราว

พุทธศตวรรษที่ 13-14

ส่วนโยนินฐานที่สอง ค้นพบที่โบราณสถานหมายเลข 16  
หรือบริเวณเขาคา หมู่ที่ 11 ตำบลเสาเกา อำเภอสิชล มีฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด  
กว้าง 114 เซนติเมตร และสูง 80 เซนติเมตร ทำด้วยหินปูนสีเทา (ภาพที่ 54)

ลักษณะของฐานนี้เป็นดังนี้ คือ ฐานหน้ากระดานซ้อนกัน  
2 ชั้น ท่อด้วยเส้นลวดมัลลียลูกแก้ว ออกโก่ และลวดบัว ถัดไปเป็นส่วนท้องไม้เจาะเป็น  
ช่อง มีแนวเสาประดับโคยรอบ ถัดขึ้นไปเป็นเส้นลวดบัว 2 เส้น และฐานหน้ากระดาน  
รูปแบบคล้ายคลึงกับฐานแรกที่กล่าวมาแล้ว คานบนสุดมีการสลักหินเป็นกรอบโคยรอบ เพื่อใ้  
กันน้ำมนต์ให้ไหลไปลงในรางรับน้ำมนต์ซึ่งสลักเป็นร่องหินไหลออกไปจากฐานโยนิ ด้านตรง  
กลางของโยนินฐานนี้มีรูที่กลั่นสอดเข้าหากันสลักไว้ คงเพื่อเป็นรูสวมเคียวของรูปเคารพที่ประดิษฐาน  
บนฐานนี้

จากลักษณะทางประติมาภวิทยาที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าโยนิ  
ฐานนี้มีรูปแบบคล้ายคลึงกับฐานแรกมาก จึงอาจจะกำหนดให้มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่  
13-14 เช่นเดียวกันกับโยนินฐานแรก

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากโยนิตั้งสองฐานนี้มีรูทรวงกลาง  
ของคานบนกันสอบเข้าหากัน จึงอาจจะมีโอกาสเป็นฐานของรูปเคารพอย่างอื่นที่มีใจพิวสังคัก  
เป็นไค

จากที่กล่าวมาเห็นไควว่าบริเวณที่ค้นพบโยนิตไคกระจาย  
ออกไปมากกว่าประคิมากรรมอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้วบ้าง คือ ไคค้นพบในอำเภอนอม และ  
อำเภอยพรหมคิริคัย (ตารางที่ 10) แม้ว่าจะพบในปริมาณที่น้อยไคก็ตาม ส่วนบริเวณที่พบเป็น  
จำนวนมาก ๆ ก็ยังคงเป็นบริเวณเคิมคัลอยตามประคิมากรรมอย่างอื่นที่กล่าวมา คือ อันคับกแรก  
ไคแก่อำเภอลิลล และรองลงมาก็คืออำเภอน้องและทาศาลาตามล้าคัค

ส่วนรูปแบบทางประคิมาคิพยาของโยนิตปรากฏว่า  
โยนิตในกลุ่มที่ 4 อันเป็นกลุ่มที่มีขนาดบาง รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส และรูทไคตรงกลางฐานเจาะทะล  
ตลอดเป็นกลุ่มที่ค้นพบมากที่สุด จนเป็นที่น่าสนใจไคเพราะระบบมากดังร้อยละ 65.21 ของโยนิต  
ค้นพบทั้งหมดในขณะไคกลุ่มอื่น ๆ อีก 4 กลุ่มและกลุ่มพบในปริมาณที่ไคแตกตางกันมากนค  
(ตารางที่ 11) และโยนิตทั้งหมดไคคิลาเป็นวัศค



ตารางที่ 9  
แสดงประติมากรรมโยนที่ค้นพบในนครศรีธรรมราช  
จำแนกตามแหล่งที่ค้นพบและจำนวน

ลำดับที่	แหล่งที่ค้นพบ	กลุ่มที่	จำนวน (ฐาน)	หมายเหตุ
1.	เขาคา อำเภอสิชล	1	1	
2.	วัดเพชรจิภิต อำเภอเมือง	2	1	
3.	วัดจันทาราม อำเภอเมือง	3	1	
4.	หอพระอิศวร อำเภอเมือง	3	1	
5.	วัดหัวทุ่ง อำเภอพรหมคีรี	3	1	
6.	วัดโมคลาน อำเภอท่าศาลา	3	1	อาจจะเป็นฐานเทวรูปก็ได้
7.	บ้านท่าเรือ อำเภอเมือง	4	1	
8.	ฐานพระสยาม อำเภอเมือง	4	1	
9.	ฐานพระสยาม อำเภอเมือง	4	1	อาจจะเป็นฐานเทวรูปก็ได้
10.	วัดเปลี่ยน อำเภอท่าศาลา	4	1	
11.	วัดหัวทุ่ง อำเภอพรหมคีรี	4	1	
12.	วัดนาขอม(ร้าง)อำเภอสิชล	4	1	
13.	บ้านท่าควาย อำเภอสิชล	4	1	
14.	บ้านคิน อำเภอสิชล	4	1	
15.	วัดเจดีย์หลวงอำเภอขนอม	4	1	
16.	บ้านไสสับ อำเภอสิชล	4	1	
17.	บ้านสวนหัวแหวน อำเภอสิชล	4	1	
18.	บ้านทุ่งพัน อำเภอท่าศาลา	4	1	

ลำดับที่	แหล่งที่ค้นพบ	กลุ่มที่	จำนวน (ฐาน)	หมายเหตุ
19.	วัดโมคลาน อำเภอบ้านนา	4	1	
20.	บ้านพังงา อำเภอสิชล	4	2	
21.	บ้านท่าควาย อำเภอสิชล	5	1	
22.	เขาคา อำเภอสิชล	5	1	
	รวม		23	

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ตารางที่ 10  
แสดงประติมากรรมโยนที่ค้นพบในนครศรีธรรมราช  
จำแนกตามอำเภอที่ค้นพบ

ลำดับที่	อำเภอที่ค้นพบ	จำนวน (ฐาน)	คิดเป็นร้อยละ	หมายเหตุ
1.	อำเภอเมือง	6	26.08	
2.	อำเภอสีชล	10	43.48	
3.	อำเภอขนอม	1	4.35	
4.	อำเภอท่าศาลา	4	17.39	
5.	อำเภอพรหมคีรี	2	8.70	
	รวม	23	100.00	

ตารางที่ 11  
แสดงประติมากรรมโยนที่ค้นพบในนครศรีธรรมราช  
จำแนกตามรูปแบบทางศิลปกรรม

ลำดับที่	รูปแบบทางศิลปกรรม	จำนวน(ฐาน)						คิดเป็นร้อยละ	หมายเหตุ
		อำเภอเมือง	อำเภอลี้	อำเภอขนอม	อำเภอท่าศาลา	อำเภอพรหมคีรี	รวม		
1	กลุ่มที่ 1	—	1	—	—	—	1	4.35	
2	กลุ่มที่ 2	1	—	—	—	—	1	4.35	
3	กลุ่มที่ 3	2	—	—	1	1	4	17.39	
4	กลุ่มที่ 4	3	7	1	3	1	15	65.21	
5	กลุ่มที่ 5	—	2	—	—	—	2	8.70	
รวม		6	10	1	4	2	23	100.00	

- หมายเหตุ 1. กลุ่มที่ 1 มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 11-12  
 2. กลุ่มที่ 2 มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-14  
 3. กลุ่มที่ 3 มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-14  
 4. กลุ่มที่ 4 มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-14  
 5. กลุ่มที่ 5 มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 13-14

### 1.3 พระอุมะ

พระอุมะ แปลตามตัวว่า แสงสว่าง นางเป็นธิดาของพระอิศวร หรือพระศิวะและมีหลายนาม เช่น เทวี (เทพธิดา) และปารพตี (ชาวเซา เพราะเป็น ธิดาแห่งท้าวหิมวัต คือ ภูเขาคิมาลัย) เป็นต้น เนื่องจากนางเป็นศักดิ์ (กำลังแรง) ของ พระอิศวร นางจึงมีลักษณะ 2 ประการ คือ เรียบร้อยและรุนแรงโทกราบ สำหรับ ลักษณะหลังทำให้มีผู้เคารพนับถือนางมาก และทำให้นางมีนามหลายนาม เช่น ทูรคา (ผู้เข้าถึงไคโยนิยาภ), กาลิ (ผู้มีผิวดำ) และไกรวี (ผู้รุนแรง) เป็นต้น ลักษณะเช่นนี้ ทำให้มีผู้บูชานางโดยโลภิต ในลักษณะโทกราบนางมี 10 กร และถืออาวุธต่าง ๆ กัน นางมีนามว่าวามหิสมรทนีเมื่อขามหิสะ คือ อสุรีในรูปควาย<sup>41</sup>

คัมภีร์อุกตร - กามิกาคม กล่าวว่าเมื่อปรากฏกายเกี่ยว (ไม่มีเทพ)

นางจะมี 4 กร สามเนตร-สามกัณ्ठกุม และสวมผ้าไหม ถือปาตะ (บัว) และ อังกุสะ (ขอสับราง) ส่วน 2 กรหน้าเป็นปางประทานพรและประทานอภัย ถ้าปรากฏกาย เกี่ยวข้างเทพจะมีเพียง 2 กร กรหนึ่งถือคอกบัวหรืออยู่ในปางกมุทะ (ท่ามือกำคอกไม้แต่ ไม่มีคอกไม้ แสดงว่าจะต้องมีคอกไม้สควมาปักเป็นประจำ) ส่วนอีกกรหนึ่งจะปล่อยลงมาข้าง ลำตัว มี 2 เนตร พระฉวีเป็นสีทองสง่างาม บางทีแม่จะประทับยืนเกี่ยว ๆ ก็มี 2 กร เท่านั้น โดยจะถือนกแก้วหรือกระจก คอกบัวสีฟ้า หรือบางทีจะถือตรีศูลและปาตะ (บัว) หรืออาวุธ อื่น ๆ ตามแต่ศิลปินจะจัดให้ ในบางกรณีจะมีถึง 6 กร โดย 4 กรหลังถือปาตะ อังกุสะ สังข์ และจักร ส่วน 2 กรหน้าจะอยู่ในปางประทานพรและประทานอภัย และที่ปรากฏว่ามีถึง 10 กร 5 เศียรก็มีบ้าง เป็นปางที่แสดงอาการกริ้ว โดยกรทั้ง 10 ถืออาวุธประจำของพระศิวะ ในท่ากอดรักพระศิวะเทพโดยจะประทับนั่งบนพระเพลาของพระศิวะ ถ้าประทับนั่งเคียงบนแท่น เกี่ยวกัน พระบาทข้างหนึ่งของเทพีจะเป็นซ้ายหรือขวาจะต้องห้อยลงมาเสมอ<sup>42</sup>

ในนครศรีธรรมราชได้ค้นพบประติมากรรมพระอุมะสาวีของค์หนึ่ง ที่โบราณสถานหมายเลข 25 หรือเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ อำเภอเมือง (ภาพที่ 55) ขนาดสูง 45.5 เซนติเมตร นางประทับยืนในท่ากริภังค์ (แปลว่า หักสามส่วน หมายถึงการยืนเอียงศีรษะ

ไหล และตะโพก) ทรงคอกบัวอยู่ในพระหัตถ์ขวา ทรงมกุฏรูปหม้อทรงสูง (กิริฎะ-มกุฏ) ทรงสไบรอบพระอุระ ชายผ้าพันรอบพระโสณิ (ตะโพก) ขुकเป็นโบทั้งสองข้าง ตามประเพณีแล้วนางจะประทับยืนอยู่บนฐานอีกฐานหนึ่งทางเบื้องซ้ายของนางวราชา

รูปแบบทางประติมากรรมวิทยาของประติมากรรมจีนนี้มีความคล้ายคลึงกับนางปารวทิสำริก ที่พบที่ตำบลคันธอร์ เมืองมัทราส ซึ่งมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 16 ที่แสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เมืองมัทราส ประเทศอินเดีย และนางปารวทิสำริก ศิลปะอินเดียแบบทมิฬ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 21-22 มาก<sup>43</sup>

ดังนั้น พระอุมาองค์นี้จึงเป็นศิลปะของกลุ่มชนภาคใต้ อิทธิพลศิลปะอินเดียภาคใต้ อายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ 22 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 23<sup>44</sup>

#### 1.4 พระพินเศศวร

พินเศศวร แปลตามรูปศัพท์ว่าอุปสรรค ดังนั้น พระพินเศศวรเป็นเทพแห่งอุปสรรคและสิ่งกีดขวางทั้งปวง สามารถกีดขวางมนุษย์ เทวดา และมารร้ายต่าง ๆ ได้ และในขณะเดียวกันก็สามารถกำจัดเครื่องกีดขวางทั้งปวงได้ พระองค์มีพระนามต่าง ๆ กันออกไปมากมายตามแต่ประวัติในแต่ละคัมภีร์ เช่น พินเศศวร, คุชานนะ, เอกทันท์, คณปติ, คณเศ - วินานกะ, พินนารชะ, เหมัมพะ, ลัมโพทะ, สุรปกรณะ และคุหาครชะ เป็นต้น พระองค์เป็นโอรสของพระศิวะและนางปารวตี (อุมา) ปัจจุบันเป็นที่นับถือของชาวฮินดูมาก เมื่อจะประกอบพิธีกรรมทางศาสนา หรือกิจการฉลองเกี่ยวกับศาสนาทุกครั้งจะต้องสักการะพระพินเศศวรก่อน เพื่อให้พิธีกรรมและงานดังกล่าวสำเร็จลุล่วงไปโดยปราศจากอุปสรรคใด ๆ<sup>45</sup>

พระพินเศศวรมีเศียรเป็นช้าง เป็นเชษฐาของพระขันธุกุมาร เทพเจ้าแห่งการสงคราม พระองค์เป็นเจ้าแห่งสติปัญญาความเฉลียวฉลาดและเจ้าแห่งอุปสรรคภัยเหตุนั้นจึงมีผู้เคารพนับถือมาก ในขณะเดียวกันก็ทรงเป็นเจ้าแห่งภูคมีปีศาจและคณะ (คนแคระ) คือ ผู้รับใช้ของพระอิศวรด้วย ทรงหนูเป็นพาหนะ<sup>46</sup>



ในประติมากรรมพระพิฆเนศวร์จะประทับนั่งและประทับยืน บัลลังก์ที่ประทับ บางทีก็เป็นบัลลังก์ดอกบัว บางทีก็ทรงหนู เนื่องจากพุงใหญ่มากจึงนั่งขัดสมาธิ ไม่ไต่คองแยกขา การยืนมักยืนตรง ไม่ยืนทริภังค์ หรือทวิภังค์อย่างเทพอื่น ๆ เพราะพุงใหญ่ งวงมักทำห้อยลงมาทางซ้ายหรือขวา ส่วนใหญ่ห้อยไปทางซ้าย มักจะมี 2, 4, 6, 8, 10 และ 16 กร แต่ส่วนใหญ่นิยมทำ 4 กร มีงูพันรอบอกและเอวแห่งละตัว สิ่งที่ดีมักต่างกันออกไปตามแบบที่ปรากฏ ส่วนใหญ่จะเป็นปาศะ (บัว), อังกุสะ (ขอสับข้าง), ลูกแอปเปิล, ลูกหว่า, ไม้ไผ่, มะพร้าว, มะม่วง, ก้อนน้ำตาล, ศักติ (หอก), ลูกศร และขลุ่ย, ความและโล่, ค้อน, คทา, ทริศูล, ทวน และธง<sup>47</sup>

ในจังหวัดนครศรีธรรมราชเท่าที่ทราบในขณะนี้ได้มีการค้นพบประติมากรรมพระพิฆเนศวร์อย่างน้อย 4 องค์ เป็นศิลา 1 องค์ และที่เหลืออีก 3 องค์ เป็นสำริด

#### 1.4.1

#### พระพิฆเนศวร์จากวัดพระพรหม

พระพิฆเนศวร์ศิลาองค์นี้ ทำด้วยศิลาทราย ค้นพบที่วัด

พระพรหม ตำบลนาสาร อำเภอเมือง สถานที่เดียวกันกับที่ค้นพบพระวิฆณูรุ่นเก่าแก่ที่สุด ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้องค์หนึ่ง

พระพิฆเนศวร์องค์นี้ มีขนาดสูงรวมฐาน 40 เซนติเมตร ฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดกว้างด้านละ 33 เซนติเมตร (ภาพที่ 56)

ประติมากรรมพระพิฆเนศวร์องค์นี้ชำรุดมาก มีร่องรอยที่อาจจะสันนิษฐานว่าแต่เดิมเป็นพระพิฆเนศวร์ 4 กร พระหัตถ์ขวาหักหายไปเหลือพระหัตถ์ขวาหน้าเพียงแค่พระพาหา พระกรรณและปลายงวงก็หักหายไป พระหัตถ์ซ้ายหน้าคงจะทรงถือขมโมโตกาะ (ขมต้ม) อันเป็นสัญลักษณ์ของความรู้ เห็นพระนาภีมีร่องรอยแนวสายผ้าคาดไว้ ทรงพาหุรัดและกำไล ทรงมงกุฏ (หรือกระบังหน้าหรืออาจจะเป็นรัศมีเกล้า) ไม่ประทับพระศอ แต่ประทับเขือกตักศิลาที่ตามความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ คือ ยัชโญปวีต อันหมายถึงการเป็นทวิษาราคี คือ ผู้เกิดสองหน ทรงประทับนั่งสมาธิ

การกำหนดอายุของประติมากรรมนั้นกระทำไต่ยากมาก เพราะว่าชิ้นส่วนของประติมากรรมหลายอย่างมีรูปแบบทางศิลปะแตกต่างกันไปจากที่เคยปรากฏ ในประติมากรรมพระพิฆเนศวร์รุ่นแรก ๆ ในดินแดนแถบนี้<sup>48</sup> จากการที่ทรงสวมมงกุฎ พาดูริคและกำไลข้อมเป็นเครื่องบ่งชี้ได้อย่างชัดเจนว่าเมื่อเปรียบเทียบกันแล้วเป็นพระพิฆเนศวร์ ที่มีอายุน้อยกว่าพระพิฆเนศวร์ที่สลักโดยไม่มีเครื่องประดับหรือยังคงมีลักษณะเป็นธรรมชาติ มากกว่าซึ่งค้นพบที่สิ่งพระและผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้กำหนดให้มีอายุ อยู่ในราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 12<sup>49</sup> แต่ศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรทิศ กุศล ทรงไม่เห็นด้วยกับการกำหนดอายุดังกล่าวนี้โดยทรงมีพระดำริว่าการกำหนดอายุดังกล่าวสูงเกินไป พระพิฆเนศวร์ดังกล่าวควรจะมีอายุน้อยกว่านี้<sup>50</sup>

ประติมากรรมพระพิฆเนศวร์ที่ค้นพบ ณ วัดพระพรหมนี้หากนำไป เปรียบเทียบหรือจัดรูปแบบทางประติมากรรมวิทยาร่วมกับประติมากรรมพระพิฆเนศวร์ที่ค้นพบในกัมพูชา แล้วจะได้อายุที่ชัดเจนว่า ประติมากรรมองค์นี้มีอายุน้อยกว่าพระพิฆเนศวร์แห่งใดกัน (Ganesa of Triton) ซึ่งศาสตราจารย์บวสเชลิเยร์ได้กำหนดให้มีอายุอยู่ในราว ปลายพุทธศตวรรษที่ 14 อันเป็นศิลปะขอม แบบกำแพงพระ (Kampeng Preah) ซึ่งศิลปะแบบนี้มีอายุในราว พ.ศ. 1250-1350) และพระพิฆเนศวร์แห่งทวล อัง คอน เตียน (Toul Ang Den Tean) ซึ่งศาสตราจารย์บวสเชลิเยร์ได้กล่าวไว้ว่ามีอายุไม่ก่อนหน้า พุทธศตวรรษที่ 14<sup>51</sup> หรืออีกนัยหนึ่ง หากพิจารณาจากมงกุฎทรงเกี้ยวและเครื่องประดับอย่าง ง่าย ๆ ไม่วิจิตรบรรจงแต่อย่างใดของพระพิฆเนศวร์องค์นี้จะไม่แตกต่างไปจากเครื่อง ประดับของพระพิฆเนศวร์จากปราสาทปัก (Prasat Bak) ซึ่งศาสตราจารย์บวสเชลิเยร์ ได้กำหนดให้มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 15 อันเป็นศิลปะขอม แบบเกาะแกร์<sup>52</sup> (Koh Ker) ศิลปะแบบนี้มีอายุอยู่ในราว พ.ศ. 1465-1490)

จากที่กล่าวมานี้ อาจจะกำหนดอายุของประติมากรรม พระพิฆเนศวร์ที่ค้นพบ ณ วัดพระพรหมไว้อย่างกว้าง ๆ ได้ว่ามีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 15-16 โดยมีความคาดหวังว่าการศึกษาค้นคว้า และวิจัยในอนาคตคงจะนำไปสู่การกำหนดอายุที่ถูกต้อง เทียบตรงกว่าที่เสนอมานี้<sup>53</sup>

ส่วนประติมากรรมพระพิฆเนศวรสำริดอีก 3 องค์ ใ้ค้นพบที่โบราณสถานหมายเลข 25 หรือเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ อำเภอเมืองทั้งสิ้น แต่ละองค์มีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือ

#### 1.4.2 พระพิฆเนศวรประทับยืนจากเทวสถานโบสถ์พราหมณ์

พระพิฆเนศวรประทับยืนองค์นี้มีขนาดสูง 46.5 เซนติเมตร (ภาพที่ 57) มี 4 กร กรขวาล้างทรงถือสังข์ กรขวาน้ำทรงถืองาช้างของตนเองที่หักไป กรหลังซ้ายถือบ่วงบาศ และกรซ้ายหน้าถือขมโมมทาเก พระเศียรประทับค้ำยกกระบังหน้า มีพารุค ทองกร และกรรองศอ มีสายยัชโญปวีต ทรงนุ่งผ้าสั้น คาดเข็มขัดผ้า และชายผ้าห้อยลงมาข้างหน้า

พระรูปองค์นี้ประทับยืนบนฐานสี่เหลี่ยม 2 ชั้น ฐานชั้นล่างมีจารึกอักษรธรรม อายุราวพุทธศตวรรษที่ 21-23 ปรากฏอยู่

จึงอาจจะกำหนดได้ว่าประติมากรรมชิ้นนี้มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 21-23 และได้รับอิทธิพลทางศิลปกรรมจากอินเดียภาคใต้ แต่กระบังหน้าคล้ายกับพระคเณศจากบาสัก ศิลปะขอมแบบเกาะแกร์ (ราว พ.ศ. 1465-1490)<sup>54</sup>

#### 1.4.3 พระพิฆเนศวรประทับนั่งจากเทวสถานโบสถ์พราหมณ์

พระพิฆเนศวรองค์นี้สูง 8 เซนติเมตร เป็นพระพิฆเนศวรที่มีรูปแบบคล้ายคลึงกับประติมากรรมองค์ที่ประทับยืนที่กล่าวมา สิ่งที่แปลกมากในประติมากรรมชิ้นนี้ (ภาพที่ 58) คือ พระองค์ประทับนั่งบนฐานสี่เหลี่ยมที่มีร่องน้ำมนต์รูปแบบเดียวกันกับโยนิที่พบโดยทั่วไปในนครศรีธรรมราช ไ้ฐานดังกล่าวยังมีหนูปาณะของพระองค์หมอบอยู่ด้วย การที่มีฐานเช่นนี้ทำให้สันนิษฐานได้ว่าในการประกอบพิธีกรรมของพราหมณ์นั้นคงจะรองรับน้ำที่รดผ่านพระองค์ไปใช้ในกิจพิธีต่าง ๆ เพื่อสิริมงคล

เทวรูปองค์นี้ศาสตราจารย์โอ'คอนเนอร์มีความเห็นว่า  
ถึงแม้ว่าจะมีศิลปะแบบชาน (พ.ศ. 1720-1780) ปรากฏอยู่เช่นเดียวกันกับพระ  
พิฆเนศวรองค์ที่จะกล่าวถึงต่อไปก็ตาม แต่คงจะทำขึ้นในสมัยอยุธยา<sup>55</sup> จึงอาจจะกำหนด  
ให้มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 22-23

#### 1.4.4 พระพิฆเนศวรประทับนั่งจากเทวสถานโบสถ์พราหมณ์

เทวรูปองค์นี้เป็นพระพิฆเนศวร 2 กร (ภาพที่ 59) พระพักตร์  
ขาวทรงถืองาตนเองที่หัก หัตถ์ซ้ายทรงถือขมโมทากะ ประทับนั่งสมาธิเหนือฐานสี่เหลี่ยม  
พระเศียรประทับท้าวพระบังหน้าและหมวกทรงกระบอก มีกรงศอ พาหุรัด ของพระกร  
สายยัชโญปวีต และผ้าคาดพระโสณี ที่ตกแต่งอย่างสวยงาม นับเป็นประติมากรรมที่งดงาม  
และประณีตมาก อาจจะกำหนดให้มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 22-23

#### 1.5 พระพรหม

พระพรหมเป็นพระผู้เป็นเจ้าผู้สร้างโลกในศาสนาพราหมณ์ และเป็น  
พระผู้เป็นเจ้าองค์แรกในไตรมูรติ พระองค์คงจะกลายมาจากพระประสาธน์พระผู้สร้างใน  
คัมภีร์พระเวท ตามคัมภีร์กล่าวว่าพระองค์ทรงมีกายเป็นสี่แขน มีสี่พักตร์ ทรงถือคทา  
หรือธนู หรือลูกประคำ หรือคันศร หรือหมอนน้ำมนต์ และคัมภีร์พระเวท ระบุว่าของ  
พระองค์คือ พระสร้อยสี่ทิศ เทพแห่งความรู้ พระองค์ทรงหงส์เป็นพาหนะ<sup>56</sup>

ในจังหวัดนครศรีธรรมราชได้ค้นพบเศียรเทวรูปปูนปั้นชิ้นหนึ่งที่  
โบราณสถานหมายเลข 2 หรือวัดจอมทอง อำเภอสิชล ขนาดสูง 20 เซนติเมตร  
(ภาพที่ 60) จากร่องรอยสันนิษฐานว่ามี 4 พักตร์ แต่หักครีที่ 4 หักหายไป เหลือเพียง  
3 พักตร์ สันนิษฐานว่าเป็นเศียรพระพรหม เนื่องจากมีสภาพชำรุดมากจึงยากแก่การศึกษา  
ให้ละเอียด พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช กำหนดให้เป็นศิลปะแบบทวารวดี  
ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-16

เทวรูปองค์นี้ศาสตราจารย์โอ'คอนเนอร์มีความเห็นว่า  
ถึงแม้ว่าจะมีศิลปะแบบชาน (พ.ศ. 1720-1780) ปรากฏอยู่เช่นเดียวกันกับพระ  
พิฆเนศวรองค์ที่จะกล่าวถึงต่อไปก็ตาม แต่ก็ยังทำขึ้นในสมัยอยุธยา<sup>55</sup> จึงอาจจะกำหนด  
ให้มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 22-23

#### 1.4.4 พระพิฆเนศวรประทับนั่งจากเทวสถานโบสถ์พราหมณ์

เทวรูปองค์นี้เป็นพระพิฆเนศวร 2 กร (ภาพที่ 59) พระหัตถ์  
ขวาทรงถืองาตนเองที่หัก หัตถ์ซ้ายทรงถือขมโมตาทะ ประทับนั่งสมาธิเหนือฐานสี่เหลี่ยม  
พระเศียรประทับท้าวพระบังหน้าและหมวกทรงกระบอก มีกรงศอ พาหุรัด ทองพระกร  
สายยัชโญปวีต และผ้าคาดพระโสณี ที่ตกแต่งอย่างสวยงาม นับเป็นประติมากรรมทั้งงดงาม  
และประณีตมาก อาจจะกำหนดให้มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 22-23

#### 1.5 พระพรหม

พระพรหมเป็นพระผู้เป็นเจ้าผู้สร้างโลกในศาสนาพราหมณ์ และเป็น  
พระผู้เป็นเจ้าองค์แรกในตรีมูรติ พระองค์คงจะกลายมาจากพระประสาธิตพระผู้สร้างใน  
คัมภีร์พระเวท ตามคัมภีร์กล่าวว่าพระองค์ทรงมีกายเป็นสี่แขน มีสี่พักตร์ ทรงถือคทา  
หรือธนู หรือลูกประคำ หรือคันศร หรือหม้อน้ำมนต์ และคัมภีร์พระเวท ระบุว่าของ  
พระองค์คือ พระสรัสวดี เทพแห่งความรู้ พระองค์ทรงหงส์เป็นพาหนะ<sup>56</sup>

ในจังหวัดนครศรีธรรมราชได้ค้นพบเศียรเทวรูปปูนปั้นชิ้นหนึ่งที่  
โบราณสถานหมายเลข 2 หรือวัดจอมทอง อำเภอสิชล ขนาดสูง 20 เซนติเมตร  
(ภาพที่ 60) จากร่องรอยสันนิษฐานว่ามี 4 พักตร์ แต่พักตร์ที่ 4 หักหายไป เหลือเพียง  
3 พักตร์ สันนิษฐานว่าเป็นเศียรพระพรหม เนื่องจากมีสภาพชำรุดมากจึงยากแก่การศึกษา  
ให้ละเอียด พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช กำหนดให้เป็นศิลปะแบบทวารวดี  
ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-16

### 1.6 พระหริหระ

พระหริหระ เป็นรูปที่รวมพระศิวะ (พระหระ) กับพระวิष्ณู (พระหริ) เข้าด้วยกัน คือ พระศิวะอยู่ซีกขวา พระวิष्ณูอยู่ซีกซ้าย ในประติมากรรมไทย เช่น สมัยสุโขทัยชอบทำรวมกัน คือ เป็นเทวคางค์เดียว มีเนตรที่ 3 ขวางอยู่กลางพระนลาฏ และทรงนาคเป็นสังวาล อันเป็นลักษณะของพระศิวะ แต่มี 4 กร สองกรบนถือจักรและสังข์ อันเป็นลักษณะของพระวิष्ณู<sup>57</sup>

ได้ค้นพบพระหริหระสำริดองค์หนึ่งในจังหวัดนครศรีธรรมราช

ที่ตำบลนาสาร อำเภอมะนัง ขนาดสูง 16.5 เซนติเมตร (ภาพที่ 61) พระองค์ประทับนั่งห้อยพระบาทซ้าย พระหริหระองค์นี้ทรงมีคุณลักษณะเดียวกันกับเทวรูปในศิลปะอินเดียภาคใต้ แบบโจระในราวกันพุทธศตวรรษที่ 16<sup>58</sup> ที่นลาฏมีพระเนตรที่ 3 มีกรงศอ มีราหูรัด ท้องพระกร และขลุ่ยในมือ เทวรูปองค์นี้สามารถกำหนดอายุให้อยู่ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16

### 1.7 หงส์

หงส์เป็นนกชนิดหนึ่ง เป็นพาหนะของพระพรหม

ได้ค้นพบหงส์สำริดที่สวยงามตัวหนึ่งที่โบราณสถานหมายเลข 25

หรือเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ในอำเภอมะนังนครศรีธรรมราช ขนาดยาว 51.5 เซนติเมตร (ภาพที่ 62) นับเป็นหงส์ที่ยังสมบูรณ์มาก แม้ว่าบางส่วนจะถูกสนิมกัดกร่อนจนยุบไปบ้าง คือ ที่บริเวณโคนปีกขวา หงส์ตัวนี้ได้รับการตกแต่งอย่างประณีตมาก ลวดลายยังคงเด่นชัดและงดงามมาก

จากการที่มีลักษณะภายในลำตัวหงส์กลวง และที่บนหลังมีช่องที่หล่อขึ้นเป็นพิเศษ ทำให้สันนิษฐานได้ว่าคงสร้างขึ้นเพื่อใช้งานบางอย่างและงานที่เหมาะสมที่สุดคง เป็นหมอนำม่นก่อนศึกกัศิทธิ เพราะหงส์เป็นสัตว์ที่ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของพราหมณ์



จากกลายต่าง ๆ บนตัวหนังสืออาจจะสันนิษฐานได้ว่าหนังสือนี้คงจะมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 22-23

จากที่กล่าวมานี้ประติมากรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์ที่ค้นพบในนครศรีธรรมราชเหล่านี้ส่วนใหญ่ค้นพบในเขตอำเภอเมือง (คิดเป็นร้อยละ 43.75) รองลงมาได้แก่ อำเภอสหัส ทาสาละ และพรหมคีรี ตามลำดับ ส่วนอำเภอชนอมพบน้อยที่สุด คือเพียงร้อยละ 1.56 เท่านั้น (ตารางที่ 12)

ประติมากรรมที่ค้นพบแบ่งออกเป็น 9 ประเภท ที่ค้นพบมากที่สุด คือ โยนิ (คิดเป็นร้อยละ 35.94) รองลงไปได้แก่ ศิวลึงค์ พระวิฆณุ พระพิฆเนศวร ตามลำดับ และที่พบน้อยที่สุดในปริมาณที่เท่า ๆ กัน คือ คิดเป็นร้อยละ 1.56 ได้แก่ พระศิวนาถราช พระอุมา พระพรหม พระทริหะ และหงส์ (ตารางที่ 13) ประติมากรรมเหล่านี้มีอายุสูงสุดในราวพุทธศตวรรษที่ 10 คือ พระวิฆณุ และอายุต่ำสุดในราวพุทธศตวรรษที่ 22-23 โบราณวัตถุที่มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-14 ที่ค้นพบในปริมาณสูงสุด คือ คิดเป็นร้อยละ 50.00 (ตารางที่ 14-15) รองลงมา คือ โบราณวัตถุที่มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-14, พุทธศตวรรษที่ 11-12 และ 22-23, พุทธศตวรรษที่ 12-13 และพุทธศตวรรษที่ 15-16 ตามลำดับ และช่วงที่พบน้อยที่สุด ในปริมาณที่เท่า ๆ กัน คือราวพุทธศตวรรษที่ 10, 10-11, 18 และ 19-20 (ตารางที่ 15)

วัสดุที่ใช้ในการสร้างสรรค์ประติมากรรมเหล่านี้มีเพียง 4 ประเภทเท่านั้น คือ ศิลา สำริด ปูนปั้น และรัตนชาติ (ควอท์ซ) โดยประติมากรรมดังกล่าวสร้างสรรค์ด้วยศิลามากที่สุด คือ คิดเป็นร้อยละ 82.82 รองลงไป คือ สำริด และที่พบน้อยที่สุด คือ ปูนปั้นและควอท์ซ ซึ่งค้นพบในปริมาณที่เท่ากัน คือ คิดเป็นร้อยละ 1.56 (ตารางที่ 16-17)

ส่วนลักษณะของประติมากรรมเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นประติมากรรมลอยตัว มีเพียงชิ้นเดียวหรือคิดเป็นร้อยละ 1.56 เท่านั้นที่เป็นภาพสลักนูนต่ำ คือ ประติมากรรมพระวิฆณุ จากโบราณสถานหมายเลข 9 หรือวัดเทพราช-ร้าง (ภาพที่ 9)

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่กล่าวมาชี้ให้เห็นว่าได้มีการค้นพบประติ-  
มากรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์เป็นจำนวนมากในนครศรีธรรมราช โบราณวัตถุเหล่านี้  
ได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราชได้เป็นอย่างดี

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

## ตารางที่ 12

แสดงประติมากรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์ที่ค้นพบในนครศรีธรรมราช  
จำแนกตามอำเภอที่ค้นพบ

ลำดับที่	อำเภอที่ค้นพบ	ประติมากรรมที่ค้นพบ									รวม (ชิ้น)	คิดเป็น ร้อยละ
		วิฆเนศ	ศิวนาฏราช	ศิวลึงค์	โยนิ	อุมา	พินาศวร	พรหม	หริหระ	หงส์		
1.	อำเภอเมือง	6	1	8	6	1	4	-	1	1	28	43.75
2.	อำเภอสีชล	4	-	8	10	-	-	1	-	-	23	35.94
3.	อำเภอขนอม	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	1.56
4.	อำเภอท่าศาลา	3	-	2	4	-	-	-	-	-	9	14.06
5.	อำเภอพรหมคีรี	-	-	-	2	-	-	-	-	-	2	3.13
6.	ไม่ทราบอำเภอที่ แน่ชัด	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	1.56
รวม		13	1	19	23	1	4	1	1	1	64	100.00

## ตารางที่ 13

แสดงประติมากรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์ที่ค้นพบในนครศรีธรรมราช

จำแนกตามประเภทของประติมากรรม

ลำดับที่	ประเภทของประติมากรรม	อำเภอที่ค้นพบ						รวม (ชิ้น)	คิดเป็นร้อยละ
		เมือง	ศีร์ษะ	ขนอม	ท่าศาลา	พรหมคีรี	โมทราม		
1.	พระวิฆณุ	6	4	-	3	-	-	13	20.32
2.	พระศิวนาถราช	1	-	-	-	-	-	1	1.56
3.	ศิวลึงค์	8	8	-	2	-	1	19	29.69
4.	โยนิ	6	10	1	4	2	-	23	35.94
5.	พระอุมา	1	-	-	-	-	-	1	1.56
6.	พระพิฆเนศวร	4	-	-	-	-	-	4	6.25
7.	พระพรหม	-	1	-	-	-	-	1	1.56
8.	พระหริหระ	1	-	-	-	-	-	1	1.56
9.	หงส์	1	-	-	-	-	-	1	1.56
	รวม	28	23	1	9	2	1	64	100.00

## ตารางที่ 14

แสดงประติมากรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์ที่ค้นพบในนครศรีธรรมราช

จำแนกตามกำหนดอายุของประติมากรรมแต่ละประเภท

ลำดับ ที่	กำหนดอายุ	ประติมากรรมที่ค้นพบ									รวม (ชิ้น)
		วิษณุ	คือนาฏราช	ศิวลึงค์	โยนิ	อุมา	กฤษณะศวร	พรหม	หริหระ	หงส์	
1.	ราวพุทธศตวรรษที่ 10	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
2.	ราวพุทธศตวรรษที่ 10-11	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
3.	ราวพุทธศตวรรษที่ 11	1	-	2	-	-	-	-	-	-	3
4.	ราวพุทธศตวรรษที่ 11-12	-	-	4	1	-	-	-	-	-	5
5.	ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13	4	-	-	-	-	-	-	-	-	4
6.	ราวพุทธศตวรรษที่ 12-14	-	-	11	20	-	-	1	-	-	32
7.	ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14	4	-	-	2	-	-	-	-	-	6
8.	ราวพุทธศตวรรษที่ 15-16	-	-	-	-	-	1	-	1	-	2
9.	ราวพุทธศตวรรษที่ 18	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
10.	ราวพุทธศตวรรษที่ 19-20	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
11.	ราวพุทธศตวรรษที่ 22-23	-	1	-	-	1	3	-	-	1	6
12.	ยังกำหนดอายุไม่ได้	-	-	2	-	-	-	-	-	-	2
รวม		13	1	19	23	1	4	1	1	1	64

## ตารางที่ 15

แสดงประติมากรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์ที่ค้นพบในนครศรีธรรมราช

จำแนกตามกำหนดอายุ

ลำดับที่	กำหนดอายุ	จำนวน (ชิ้น)	คิดเป็นร้อยละ	หมายเหตุ
1.	ราวพุทธศตวรรษที่ 10	1	1.56	
2.	ราวพุทธศตวรรษที่ 10-11	1	1.56	
3.	ราวพุทธศตวรรษที่ 11	3	4.69	
4.	ราวพุทธศตวรรษที่ 11-12	5	7.81	
5.	ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13	4	6.25	
6.	ราวพุทธศตวรรษที่ 12-14	32	50.00	
7.	ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14	6	9.38	
8.	ราวพุทธศตวรรษที่ 15-16	2	3.13	
9.	ราวพุทธศตวรรษที่ 18	1	1.56	
10.	ราวพุทธศตวรรษที่ 19-20	1	1.56	
11.	ราวพุทธศตวรรษที่ 22-23	6	9.37	
12.	ยังกำหนดอายุไม่ได้	2	3.13	
	รวม	64	100.00	



## ตารางที่ 16

แสดงประติมากรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์ที่ค้นพบในนครศรีธรรมราช

จำแนกตามประเภทของประติมากรรมและวัสดุที่ใช้

ลำดับที่	ประเภทของประติมากรรม	วัสดุที่ใช้				รวม	หมายเหตุ
		ศิลา	ปูนปั้น	สำริด	ควอर्थ		
1.	พระวิฆณุ	11	—	2	—	13	
2.	พระศิวนาถราช	—	—	1	—	1	
3.	ศิวลึงค์	18	—	—	1	19	
4.	โยนิ	23	—	—	—	23	
5.	พระอุมา	—	—	1	—	1	
6.	พระพิฆเนศวร	1	—	3	—	4	
7.	พระพรหม	—	1	—	—	1	
8.	พระหริหระ	—	—	1	—	1	
9.	หงส์	—	—	1	—	1	
	รวม	53	1	9	1	64	

## ตารางที่ 17

แสดงประติมากรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์ที่ค้นพบในนครศรีธรรมราช  
จำแนกตามประเภทของวัสดุที่ใช้

ลำดับที่	ประเภทของวัสดุ	จำนวน (ชิ้น)	คิดเป็นร้อยละ	หมายเหตุ
1.	ศิลา	53	82.82	
2.	ปูนปั้น	1	1.56	
3.	สำริด	9	14.06	
4.	ควอartz	1	1.56	
	รวม	64	100.00	

## 2. โบราณสถานที่เกี่ยวข้องศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช

ด้วยสภาพภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาทางอารยธรรมและการตั้งถิ่นฐานของมนุษยชาติ เพราะมีที่ราบชายฝั่งทะเลอันกว้างใหญ่ไพศาลเหมาะแก่การกลักรถม้า อ่าวและแม่น้ำหลายสายที่เหมาะสมแก่การจอดเรือและคมนาคม มีแหล่งน้ำสำหรับการบริโภค และตั้งอยู่ในทำเลที่เป็นชายฝั่งทะเล เปิดอันเหมาะแก่การเป็นสถานที่การค้าและแวะพักสินค้ามาแต่โบราณ ทำให้คนเบญจบุรณโบราณในนครศรีธรรมราชกระจายตัวไปตามแนวสันทรายเก่าริมฝั่งอ่าวไทยจำนวนมาก

ชุมชนโบราณเหล่านี้มีพัฒนาการสูงส่งมาแต่อดีตเหมือนกับชุมชนอื่น ๆ บนคาบสมุทรไทย อันเป็นศูนย์กลางหรือจุดนัดพบระหว่างอารยธรรมและการค้าของหอคาวานิชในทะเลจีนใต้แห่งมหาสมุทรแปซิฟิกกับพหุคาวานิชในทะเลอันดามันแห่งมหาสมุทรอินเดีย หรืออีกนัยหนึ่งคือ "จุดนัดพบระหว่างตะวันออกกับตะวันตก" <sup>59</sup>

จากการสำรวจจากสนามทางโบราณคดีปรากฏว่าได้ค้นพบโบราณวัตถุสถานที่เนื่องในศาสนาพราหมณ์โดยทั่วไปในชุมชนโบราณเหล่านี้

ในที่นี้จะกล่าวถึงโบราณสถานเนื่องในศาสนาพราหมณ์ที่ค้นพบในชุมชนโบราณดังกล่าว คือ ชุมชนโบราณที่ตั้งอยู่ในแนวสันทรายเก่าที่ทอดตัวในแนวเหนือ-ใต้ตั้งแต่เขกอ้อเภอขนอมลงไปทางใต้ยังอำเภอสิชล อำเภอท่าศาลา และอำเภอเมือง ตามลำดับสันทรายในช่วงดังกล่าวนี้ยาวประมาณ 100 กิโลเมตร และกว้างโดยเฉลี่ยประมาณ 8 กิโลเมตร

โบราณสถานส่วนใหญ่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำที่สำคัญในชุมชนโบราณแห่งนี้ เช่น คลองเทพราช คลองท่าหิน คลองท่าควาย และคลองท่าเรือ เป็นต้น <sup>60</sup>  
(แผนที่หมายเลข 9) และโบราณสถานเหล่านี้ยังไม่ได้รับการขุดค้นทางโบราณคดีกันอย่างใด ทั้งนี้ การกำหนดอายุของโบราณสถานเหล่านี้จึงยังไม่สามารถกระทำได้ในขณะนี้

โบราณสถานเนื่องในศาสนาพราหมณ์ที่สำคัญในนครศรีธรรมราช โดยเรียงจากเหนือลงไปทางใต้ดังต่อไปนี้ คือ

## 2.1 โบราณสถานหมายเลข 1 (วัดเจ็ดยี่หลวง)

โบราณสถานแห่งนี้ตั้งอยู่ในวัดเจ็ดยี่หลวง บ้านท่าใน หมู่ที่ 4 ตำบลควนทอง อำเภอนบพิตำ 61 898153 (แผนที่หมายเลข 8 และแผนที่หมายเลข 1)

ภายในวัดนี้และบริเวณใกล้เคียงได้พบเศษอิฐโบราณ, ดินชนิดต่าง ๆ, และเนินโบราณสถานกระจายอยู่โดยทั่วไป เมื่อมีการสร้างอุโบสถของวัด ได้เคยทำลายเนินโบราณสถานแห่งหนึ่งลง จึงได้พบโบราณวัตถุและชิ้นส่วนของอาคารซึ่งทำด้วยอิฐและดินนาาชนิดจำนวนมาก โบราณวัตถุและชิ้นส่วนของสถาปัตยกรรมเหล่านั้น ส่วนหนึ่งถูกใช้เพื่อการก่อสร้างและฐานรากของพระอุโบสถ และส่วนหนึ่งยังคงเหลืออยู่ในบริเวณวัด คือ

2.1.1 โยนิ มีโยนิทำด้วยหินปูนชิ้นหนึ่ง เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด 100 คูณ 100 เซนติเมตร หนา 11.5 เซนติเมตร รูปร่างกลางเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า เขาะร่องเป็น 2 ชั้น คือ ชั้นแรกขนาด 15 คูณ 33 เซนติเมตร ชั้นที่สองขนาด 12 คูณ 17 เซนติเมตร ที่ร่องน้ำมันค้และมุมหนึ่งชำรุดเล็กน้อย อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-14 (ภาพที่ 48)

## 2.1.2 ชรณีประกู่ ได้พบชรณีประกู่ทำด้วยหินปูนและหินทรายจำนวน

4 ชิ้น คือ

ชิ้นแรก ทำด้วยหินปูนมีร่องรอยชำรุดเล็กน้อยขนาดยาว 105 เซนติเมตร กว้าง 62 เซนติเมตร หนา 12 เซนติเมตร มีการเขาะร่องให้ลวดลายลงมาเป็นชั้นขนาด กว้าง 15 เซนติเมตร ในชั้นที่ลวดลายลงมานี้มีรูอยู่ที่ปลายทั้ง 2 ของแผ่นหินขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 5 เซนติเมตร

จันท์ที่สอง ทำด้วยหินทราย ขนาดกว้าง 57 เซนติเมตร

ยาว 117 เซนติเมตร หนา 7 เซนติเมตร ที่ปลายแต่ละด้านมีรู 4 รู คือ ข้างนอกสุดเป็นรูกลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 8.5 เซนติเมตร ถัดเข้ามาในแนวตรงกันเป็นรูสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 7.5 คูณ 5 เซนติเมตร

จันท์ที่สาม ทำด้วยหินทราย ขนาดกว้าง 67.5 เซนติเมตร ยาว

138 เซนติเมตร หนา 9 เซนติเมตร ที่ปลายทั้งสองมีรูเป็นรูสี่เหลี่ยมผืนผ้าคานละรู ที่ขอบด้านหนึ่งสลักย่อมุมเข้ามาเป็นมุมฉากในตำแหน่งเดียวกับที่มีรูทั้งสอง

จันท์ที่สี่ ทำด้วยหินทราย ขนาดกว้าง 49 เซนติเมตร ยาว

119 เซนติเมตร หนา 9.5 เซนติเมตร ที่ปลายทั้งสองด้านมีรูทรงกลมข้างละรู

2.1.3 ทับหลัง ใต้คันทันบนแผ่นหินปูนแผ่นหนึ่งขนาดกว้าง 63

เซนติเมตร ยาว 139 เซนติเมตร หนา 18 เซนติเมตร ด้านบนมีลวดลายพระพุทธรูปสลักอยู่เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 40 คูณ 72 เซนติเมตร ทำลงมาจากลวดลายสลักทั้งกลางมีรูข้างละ 1 รู แผ่นหินแผ่นนี้อาจจะเป็นทับหลังของอาคารก็ได้ หากเป็นทับหลังจริง ๆ ก็คงนับเป็นทับหลังชิ้นแรกที่ค้นพบในชุมชนโบราณแห่งนี้ (ภาพที่ 63)

2.1.4 กรอบประตู ใต้ขอบกรอบประตูทำด้วยหินทราย 2 ชิ้น

ชิ้นแรกกว้าง 31 เซนติเมตร ยาว 149 เซนติเมตร หนา 14 เซนติเมตร เตี้ยยาว 11 เซนติเมตร แลปลายอีกด้านหนึ่งเคียวหักหายไป อีกชิ้นหนึ่งกว้าง 40 เซนติเมตร ยาว 144 เซนติเมตร หนา 14.5 เซนติเมตร ชิ้นนี้มีรูแบบแปลนไปกว่าที่เคยพบมาก่อน คือ ตรงกลางมีการเจาะร่องลงไปเป็นมุมฉาก

2.1.5 แท่งหินปะการัง ใต้ขอบแท่งหินปะการังรูปทรงคาง ๆ

หลายแบบในบริเวณโบราณสถานแห่งนี้ มีหินปะการังแท่งหนึ่งมีขนาดกว้าง 31.5 เซนติเมตร ยาว 29 เซนติเมตร หนา 11 เซนติเมตร

2.1.6 อีฐ อีฐพบโดยทั่วไปทั้งบริเวณโบราณสถาน และยังมีเนินโบราณสถานบางแห่งที่เห็นแนวอิฐโผล่ขึ้นมาให้เห็นเป็นแนว หรือกระจายกันอยู่อย่างหนาแน่นเป็นจุด ๆ ขนาดของอิฐ คือ หนา 8.5 เซนติเมตร กว้าง 25 เซนติเมตร ยาว 40 เซนติเมตร

นอกจากนี้ยังมีแผ่นดินปนและดินทรายอีก 8 ชิ้นที่สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นชิ้นส่วนของอาคาร แต่แผ่นดินเหล่านี้ส่วนใหญ่ชำรุดจนไม่สามารถที่จะสันนิษฐานได้ว่าเป็นส่วนใดของอาคาร

2.1.7 สระน้ำโบราณ ห่างไปจากโบราณสถานที่ถูกขุดเพื่อก่อสร้างพระอุโบสถราว 100 เมตร มีสระน้ำโบราณอยู่ทางทิศเหนือ, ใต้ และตะวันตกทิศละหนึ่งสระ สระเหล่านี้มีรูปเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 20 คูณ 20 เมตร ปัจจุบันกันเขื่อนหมดแล้ว มีพืชนานาชนิด เช่น คล้า กระจ่าง และหญ้าขึ้นเต็มไปหมด

จากโบราณวัตถุที่ค้นพบอาจจะกำหนดให้โบราณวัตถุเหล่านี้มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-14

ทางทิศตะวันออกของโบราณสถานห่างออกไปราว 200 เมตร มีลำคลองไหลผ่าน คือ คลองท่าโน คลองนี้เกิดจากเขาน้อย, เขาย้อย และเขาคินในเทือกเขานครศรีธรรมราช ไหลลงคลองขนอมที่บ้านขนอม (ขุนพนม) แล้วไหลลงสู่อ่าวไทยที่ปากน้ำขนอม

## 2.2 โบราณสถานหมายเลข 2 (วัดจอมทอง)

แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ตั้งอยู่ในวัดจอมทอง หมู่ที่ 2 ตำบลสิชล อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช วัดนี้ตั้งอยู่ริมคลองท่าเรือวัดที่ถัก 960975 (แผนที่หมายเลข 9 และแผนที่หมายเลข 2)

จากการสอบถามผู้มีอายุ เจ้าอาวาส และผู้ทรงคุณวุฒิ ประกอบกับการ  
สำรวจชิ้นส่วนของอาคารที่หลงเหลืออยู่กระจัดกระจายภายในวัดนี้ทำให้แน่ใจได้ว่าเคยมีโบราณสถาน  
หลายแห่งอยู่ภายในวัด ... โบราณสถานดังกล่าวได้ถูกทำลายไปเมื่อราว 20 ปีมาแล้ว  
จากการทำลายโบราณสถานดังกล่าวทำให้พบพระวิษณุ พระพรหม และพระพิมพ์จำนวนมาก

จากการสำรวจภายในบริเวณวัดทำให้พบชิ้นส่วนของสถาปัตยกรรมหลายชิ้น  
กล่าวคือ

2.2.1 ชรณีประทุ ใต้พบแผ่นหินปูนหลายแผ่นที่มีร่องรอยการตกแต่ง  
เป็นชรณีประทุ (ภาพที่ 64) เพราะมีรูสำหรับสวมเคียวกรอบประทุ และมีรอยสลักลงไปให้  
กลมแต่ไม่ทะลุ ทั้งนี้คงจะใช้สำหรับสวมเคียวของบานประทุ ซึ่งเป็นเครื่องไม้ ที่พบส่วน  
ใหญ่มีสภาพชำรุดแตกหัก จึงไม่สามารถวัดขนาดที่แท้จริงได้ แต่ความหนาและความกว้าง  
เท่ากันเกือบทุกแผ่น คือ หนา 9 เซนติเมตร และกว้าง 38 เซนติเมตร ส่วนความยาวจะ  
แตกต่างกันออกไปเพราะไม้มีขึ้นที่สมบูรณ์เลย บางชิ้นสันนิษฐานว่าน่าจะเหลืออยู่เพียงครึ่ง  
เดียววัดความยาวได้ 61 เซนติเมตร

มีอยู่ชิ้นหนึ่งที่มีอักษรปัลลวะรุ่นเดียวกันกับที่พบในศิลาจารึกหุบเขาของ  
คอบ หมู่ที่ 9 ตำบลควนเกย อำเภอรัตนบุรี จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งมีอายุอยู่  
ในราวพุทธศตวรรษที่ 10 ปรากฏอยู่ด้วย (ภาพที่ 65) ตัวอักษรที่เห็นได้ชัดเจนคือ E  
(หรือ ฮ)

การพบศิลาจารึกเช่นนี้นับว่าเป็นการดี เพราะจะช่วยให้การกำหนด  
อายุของโบราณวัตถุชิ้นนี้ได้บ้าง ... ยิ่งเมื่อนำศิลาจารึกนี้ไปพิจารณาพร้อมกับรูปแบบทางศิลปะ  
ของพระวิษณุที่พบที่นี้ซึ่งศาสตราจารย์โอ' คอนเนอร์ได้ศึกษาไว้ด้วยแล้ว ก็ยิ่งช่วยให้การ  
กำหนดอายุของโบราณวัตถุแน่นอนยิ่งขึ้น เพราะพระวิษณุดังกล่าวมีอายุอยู่ในราวครึ่งหลังของ  
พุทธศตวรรษที่ 12 ถึงพุทธศตวรรษที่ 13 (ภาพที่ 4) เราจึงอาจจะกล่าวได้ว่าโบราณ  
วัตถุเหล่านี้มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 11-13 เป็นส่วนใหญ่



ชิ้นส่วนของสถาปัตยกรรมจากโบราณสถานแห่งนี้หลายชิ้นรวมทั้งขีปนาวุธ  
ประทุด้วยไคถูกเคลื่อนย้ายไปวางไว้ในบริเวณวัดประทุมทายการาม หมู่ที่ 1 ตำบลลิซล

2.2.2 กรอบประตู ไคพบแผ่นหินปูนที่ได้รับการตกแต่งให้เรียบทั้ง  
สองหน้าเป็นแผ่นยาวและมีเคียวที่ปลายทั้งสองข้างหลายชิ้น แผ่นหินนี้คงจะเป็นกรอบประตูซึ่ง  
เป็นส่วนค้ำยันหรือวางในแนวตั้ง เคียวดังกล่าวใช้สำหรับสวมลงไปในการของขีปนาวุธที่กล่าว  
มาแล้วนั่นเอง

แผ่นหินลักษณะนี้หลายชิ้นยังสมบูรณ์อยู่ บางชิ้นมีขนาดกว้าง 38  
เซนติเมตร หนา 9 เซนติเมตร และยาว 159 เซนติเมตร (หากรวมเคียวด้วยเป็น  
167 เซนติเมตร) และบางชิ้นมีขนาดกว้าง 43 เซนติเมตร หนา 13 เซนติเมตร  
และยาว 140 เซนติเมตร (หากรวมเคียวซึ่งยาวข้างละ 5 เซนติเมตรด้วยจะรวมความยาว  
ได้ 150 เซนติเมตร)

2.2.3 แผ่นหินรูปวงกลม ไคพบแผ่นหินปูนตกแต่งเรียบทั้งสองหน้า  
เป็นวงกลมสองแผ่น (ในจำนวนนี้แผ่นหนึ่งถูกเคลื่อนย้ายไปที่วัดประทุมทายการาม)  
แผ่นหินทั้งสองนี้มีขนาดเท่ากันทุกประการ คือ หนา 9 เซนติเมตร และเส้นผ่าศูนย์กลาง  
92 เซนติเมตร

แผ่นหนึ่งมีร่องรอยสลักซึ่งยากแก่การตีความว่าจะ เป็นลวดลายหรือ  
อักษรกันแน่ นายสำราญ รุจิศักดิ์ อาจารย์แห่งโรงเรียนจรัสพิชากร นครศรีธรรมราช  
ได้เล่าว่าวันที่มีการรื้อแผ่นหินทั้งสองนี้ออกมาทำอยู่ด้วย แผ่นหินนี้ใช้รองกรพระพิมพ์ดินเผา  
(ที่ศาสตราจารย์ไอคอนเนอร์ได้ศึกษาไว้) แผ่นหนึ่ง และใช้ปักบนกรพระพิมพ์นี้อีกแผ่นหนึ่ง

### 2.3 โบราณสถานหมายเลข 3 (วัดนาขอม-ร้าง)

แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ตั้งอยู่ในบริเวณวัดนาขอม (ร้าง) บ้านนาขอม ตำบลสีชล อำเภอสีชล หรือตั้งอยู่ที่พิกัด 955951 (แผนที่หมายเลข 9 และแผนที่หมายเลข 3)

จากรายงานการสำรวจที่ผ่านมาปรากฏว่าที่แหล่งโบราณคดีแห่งนี้เคยมีเนินโบราณสถานขนาดใหญ่ กลางเนินโบราณสถานพบศิวิลิ่ง 5 องค์ แต่ละองค์มีขนาดและรูปแบบต่างกัน (ภาพที่ 5, 24, 25, 26) และโยนิ (ภาพที่ 44) เป็นต้น<sup>62</sup> ศิวิลิ่งบางองค์มีอายุอยู่ในราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 11 ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ศาสตราจารย์โอ' คอนเนอร์ มีความเห็นว่าชื่อของแหล่งโบราณคดีแห่งนี้คือ คำว่า "นาขอม" อันมีคำว่า "ขอม" ประกอบอยู่ย่อมแสดงออกถึงอิทธิพลของ "ขราห์มณ" ในแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ได้เป็นอย่างดี

แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ถูกทำลายอย่างหนักเมื่อ พ.ศ. 2511 ในคราวที่บริษัทรับจ้างสร้างถนนสายทลาลสีชล-สีชลได้เข้ามาตั้งค่ายพักที่แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ จึงมีการปรับพื้นที่ในบริเวณนี้เป็นที่พักแรม ทำให้โบราณวัตถุสถานถูกทำลายไปไม่น้อย

ในปัจจุบันนี้เนินดินขนาดใหญ่ที่เคยปรากฏถูกทำลายไป แล้วยังคงมีร่องรอยปรากฏอยู่ บริเวณที่มีร่องรอยทางโบราณคดีนี้กว้างใหญ่มาก เพียงแต่มีพืชนานาชนิดขึ้นปกคลุมโดยทั่วไป ส่วนทางน้ำโบราณและสระน้ำโบราณก็ยังปรากฏร่องรอยอยู่เช่นเดียวกัน โดยสระน้ำโบราณดังกล่าวตั้งอยู่ในทิศใต้, ทิศตะวันออก และตะวันออกเฉียงใต้ทิศละ 1 สระ (ภาพที่ 66-68)

## 2.4 โบราณสถานหมายเลข 4 (บ้านคิน)

โบราณสถานแห่งนี้ตั้งอยู่ที่บ้านคิน ในบริเวณบ้านนายวิโย นางยุพา ชูแรม บ้านเลขที่ 61 หมู่ที่ 1 ตำบลคลอง อำเภอลือชัย ที่พิกัด ๘๘๘๙7 (แผนที่หมายเลข ๙ และแผนที่หมายเลข 4)

ทางเหนือของโบราณสถานแห่งนี้ทางออกไปราว 80 เมตร มีคลองท่าควาย ไหลผ่าน โบราณสถานแห่งนี้ตั้งอยู่ในสวนผลไม้ของบุคคลทั้งกล่าว (ภาพที่ 69)

เจ้าของบ้านซึ่งเป็นผู้ค้นพบโบราณสถานแห่งนี้ได้กล่าวว่าเมื่อคนชุกคินในบริเวณ ทั้งกล่าวโดยชุกคิลงไปราว 2.00 เมตร จึงได้พบสระน้ำประทุนอยู่ร่วมกับอิน โยนิ และแผ่น ตะกั่วรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 30 ซม 30 เซนติเมตร (น้ำหนัก ๙ กิโลกรัม) แผ่นหนึ่ง

ขณะที่พบแผ่นตะกั่วแผ่นนี้วางอยู่บนธรณีประตู ตรงกลางแผ่นตะกั่วมีรูเป็น รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสและไม่มีจารึกใด ๆ บัดนี้แผ่นตะกั่วดังกล่าวถูกนำเฝ้าสภาพไปแล้วและมีเก็บอยู่ ในครอบครองของบุคคลทั้งกล่าว

ชิ้นส่วนของสถาปัตยกรรมและโบราณวัตถุที่ค้นพบในโบราณสถานแห่งนี้และ บุคคลทั้งกล่าวยังคงรักษาอยู่ในบริเวณบ้านของคณบดีดังนี้ คือ

2.4.1 โยนิ ทำด้วยหินปูน เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดกว้าง ด้านละ 86 เซนติเมตร หนา 9 เซนติเมตร ตรงกลางเจาะเป็นรูสี่เหลี่ยมทะลุฐานทั้งกล่าว ฐานนี้เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดกว้างด้านละ 28 เซนติเมตร ทุกด้านมีการสลักสูงขึ้นมาเพื่อให้ น้ำมนต์ไหลลงสู่รองน้ำมนต์เช่นเดียวกันกับฐานอื่น ๆ ที่พบโดยทั่วไป แต่เป็นที่น่าสนใจกว่ารอง ที่น้ำมนต์ไหลออกมานั้นไม่ได้สลักให้น้ำมนต์ผ่านตลอดคออย่างฐานอื่น ๆ หากแต่ได้เจาะเป็นรูเล็ก ๆ ที่ปลายของรองน้ำมนต์ให้น้ำมนต์ไหลลงด้านล่างทางฐาน

อีกประการหนึ่ง ผู้ค้นพบได้กล่าวว่าขณะที่พบโยนิฐานนี้ได้พบว่ามีแท่นหิน อีกแท่นหนึ่งสวมอยู่ในรูตรงกลางโยนิ คือ แท่นหินปูนสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดกว้างด้านละ 25

เซนติเมตร หน้า 10 เซนติเมตร และเจาะรูตรงกลางไม้ทะลุเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดกว้างด้านละ 10 เซนติเมตร (ภาพที่ 47)

โยนดินนี้อาจจะกำหนดให้มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-14

2.4.2 ธรณีประทุไค้ค้นพบหินปูนที่สันนิษฐานว่าเป็นธรณีประทุจากโบราณสถานแห่งนี้ จำนวน 2 ชิ้น คือ

ชิ้นแรก สลักเป็น 2 ชั้น แกะสลักไม่ได้มีรูปร่างที่เคยพบมาก่อน แต่ชั้นล่างเจาะเป็นรูวงกลมไม้ทะลุที่ปลายทั้ง 2 ด้าน รูนี้มีเส้นผ่าศูนย์กลางขนาด 9.50 เซนติเมตร คงเป็นรูสำหรับสวมเคียวประทุเครื่องไม้ ธรณีประทุชิ้นนี้ยาว 105 เซนติเมตร กว้าง 50 เซนติเมตร และหนา 14 เซนติเมตร (ภาพที่ 70)

ชิ้นที่สอง สลักเป็น 2 ชั้นเช่นเดียวกัน ชั้นบนไม่มีร่องรอยการเจาะรูเป็นสี่เหลี่ยมเช่นเดียวกัน แต่มีลักษณะเป็นบ่า คงจะทำได้เพื่อรองรับครอบประทุ ส่วนชั้นล่างเจาะรูวงกลมไม้ทะลุตลอดทั้ง 2 ด้าน รูนี้มีเส้นผ่าศูนย์กลาง 8 เซนติเมตร และคงจะเป็นรูสำหรับสวมเคียวบานประทุเครื่องไม้เช่นเดียวกัน ธรณีประทุชิ้นนี้ยาว 118 เซนติเมตร กว้าง 54 เซนติเมตร และหนา 14 เซนติเมตร (ภาพที่ 71)

2.4.3 อิฐ ได้พบแผ่นอิฐจากโบราณวัตถุเหล่านี้กระจายอยู่โดยทั่วไป อิฐจากโบราณสถานแห่งนี้ส่วนใหญ่หนา 8 เซนติเมตร กว้าง 21 เซนติเมตร และยาว 34 เซนติเมตร

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่กล่าวมาโบราณสถานแห่งนี้จะมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-14

## 2.5 โบราณสถานหมายเลข 5 (บ้านท่าควาย)

โบราณสถานแห่งนี้ตั้งอยู่ในบริเวณบ้านนายศิริ ต. นคร บ้านเลขที่ 109 บ้านท่าควาย หมู่ที่ 11 ตำบลคลอง อำเภอลำลูกเกด จังหวัดลำพูน 587905 (แผนที่หมายเลข 9 และแผนที่หมายเลข 5)

เมื่อ พ.ศ. 2522 นายศิริ ๗ นคร ได้ขุดดินบริเวณใกล้ ๆ เนินโบราณสถาน เพื่อจะทำฐานรากของบ้านที่จะสร้างขึ้นใหม่ จึงได้พบโยนหินหนึ่งที่มีการสลักลวดลายงดงามมาก (ภาพที่ 53) เจ้าของบ้านจึงยุติการขุดไว้เพียงแค่นั้น และได้ย้ายที่ก่อสร้างบ้านออกมาห่างจาก เนินนี้ประมาณ 50 เมตร สภาพของเนินโบราณสถานแห่งนี้จึงยังคงอยู่อย่างเดิม

เนินโบราณสถานแห่งนี้เป็นเนินดินค่อนข้างกลม มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 40 เมตร สูงเหนือพื้นราบประมาณ 3-4 เมตร มีต้นไม้ใหญ่ปกคลุมโดยทั่วไป (ภาพที่ 72) ทางทิศใต้ของเนินพบธรณีประทุศิลา 1 ชิ้น

บริเวณที่พบโยนหินดังกล่าวนี้อยู่ทางซ้ายเนินโบราณสถานด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ โดยห่างจากจุดศูนย์กลางของเนินโบราณสถานราว 20 เมตร (ภาพที่ 73)

ทางด้านทิศเหนือของเนินห่างออกไปราว 300 เมตร มีคลองท่าควายไหลผ่าน และในทางจากแหล่งโบราณคดีแห่งนี้มากนัก ยังมีโบราณสถานรายรอบอยู่อีกหลายแห่ง

## 2.6 โบราณสถานหมายเลข 6 (บ้านท่าควาย)

โบราณสถานแห่งนี้ตั้งอยู่ในบริเวณสวนผลไม้ของนายชัน ใจท้าว บ้านท่าควาย หมู่ที่ 11 ตำบลคลอง อำเภอสหัส หรือที่พิกัด 927887 (แผนที่หมายเลข 9 และแผนที่หมายเลข 6)

สภาพเนินโบราณสถานในปัจจุบันเป็นเนินดินรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดประมาณ 30 คูณ 40 เมตร สูงจากพื้นราบข้างเคียงประมาณ 2 เมตร รอบ ๆ เนินโบราณสถานเป็นสวนผลไม้ขนาดชนิด เช่น เงาะ ลำไย กระทูญ และมังคุด เป็นต้น

ห่างจากเนินโบราณสถานออกไปทางทิศเหนือและทิศใต้ราว 200 เมตร มีคลองทำควายไหล่นาน เนินโบราณสถานแห่งนี้คงจะถูกขุดทำลายมาแล้วหลายครั้งเพราะปรากฏว่าชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมและโบราณวัตถุได้กระจายอยู่โดยทั่วไปทั้งในบริเวณเนินโบราณสถาน และในวัคบริเวณใกล้เคียง

ชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมและโบราณวัตถุที่ค้นพบจากแหล่งโบราณคดีแห่งนี้  
ดังนี้ คือ

2.6.1 โยนิ ไค้ค้นพบโยนิทำด้วยหินปูนจากโบราณสถานแห่งนี้  
1 ชิ้น แต่เป็นโยนิที่ชำรุดมาก มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-14 (ภาพที่ 46)

2.6.2 ขรณีประทุ ทำด้วยหินปูนและทำอย่างประณีตมาก ขรณีประทุ  
ชิ้นนี้มีขนาดยาว 110 เซนติเมตร กว้าง 63 เซนติเมตร และหนา 10 เซนติเมตร  
สลักเป็น 2 ชั้น ชั้นบนมีรูปคล้ายทั้งสองด้านของแอบริเว โยนิ เป็นรูปที่เจาะทะลุกลัดและเห็น  
สี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดกว้างด้านละ 10 เซนติเมตร สันนิษฐานว่าเป็นรูสำหรับสวมเคี้ยวของ  
กรอบประทุ และข้อสันนิษฐานนี้ค่อนข้างจะยืนยันได้แน่ชัดมาก เพราะในโบราณสถานแห่งนี้ไค้ค้นพบ  
ว่ามีเคี้ยวของกรอบประทุหักหักค้อยู่ในรูของขรณีประทุด้วย (ภาพที่ 74)

2.6.3 กรอบประทุ ทำด้วยหินปูน มีขนาดยาว 173 เซนติเมตร  
กว้าง 42 เซนติเมตร และหนา 10 เซนติเมตร กรอบประทุชิ้นนี้มีเคี้ยวสลักเป็นบ่าเหมือนกับ  
กับโบราณสถานแห่งอื่น ๆ แต่เคี้ยวทั้งกล่าวด้านหนึ่งหักพังอยู่ในรูของขรณีประทุทั้งกล่าวมา  
(ภาพที่ 75)

2.6.4 กรอบประทุ ทำด้วยหินปูน ขนาดยาว 145 เซนติเมตร  
กว้าง 43 เซนติเมตร และหนา 13 เซนติเมตร ปัจจุบันอยู่ที่วัดคงคาเจียม (วัดท่าควาย)  
ในหมู่บ้านเดียวกัน (ภาพที่ 76)



2.6.5 กรอบประตู ทำด้วยหินปูน ขนาดยาว 154 เซนติเมตร กว้าง 41 เซนติเมตร หนา 13 เซนติเมตร (เคื่อยยาวด้านละ 10 เซนติเมตร) ปัจจุบันอยู่ที่วัดคงคาเลียบเช่นเดียวกัน

2.6.6 กรอบประตู ทำด้วยหินปูน ขนาดยาว 172 เซนติเมตร กว้าง 43 เซนติเมตร และหนา 13 เซนติเมตร ปัจจุบันอยู่ที่วัดกลางในหมู่บ้านเดียวกัน

2.6.7 ขรณีประตู ทำด้วยหินปูน ขนาดยาว 116 เซนติเมตร กว้าง 63 เซนติเมตร และหนา 10 เซนติเมตร เช่นเดียวกับชิ้นแรกที่กล่าวไปแล้ว ที่ชั้นล่างตรงปลายทั้ง 2 ด้านเจาะวงกลมไม้ทะลุขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 7 เซนติเมตร ปัจจุบันอยู่ที่วัดกลางในหมู่บ้านเดียวกัน (ภาพที่ 77)

2.6.8 สระน้ำโบราณ ทางทิศเหนือและใต้ของเนินโบราณสถาน ทางออกไปราว 10 เมตร มีสระโบราณทีละ 1 สระ ทุกสระมีลักษณะดินเงินมาก แต่สิ่งเกศไควาเคยเป็นสระที่มีขนาดใหญ่ ปัจจุบันมีพันธุ์ไม้นานาชนิดขึ้นอยู่ เช่น ระกำ เป็นต้น

## 2.7 โบราณสถานหมายเลข 7 (บ้านท่าควายล่าง)

โบราณสถานแห่งนี้ตั้งอยู่ที่บริเวณบ้านนายสมหมาย สุวรรณ บ้านท่าควายล่าง บ้านเลขที่ 122 หมู่ที่ 9 ตำบลทุ่งปรัง อำเภอสหัส โขอยู่ห่างจากโบราณสถานหมายเลข 5 ๗ บ้านท่าควาย (บ้านนายศิริ ณ นคร) ที่กล่าวมาแล้วมาทางทิศตะวันออกราว 1,500 เมตร หรือตั้งอยู่ที่พิกัด 945889 (แผนที่หมายเลข 9 และแผนที่หมายเลข 7)

สภาพของเนินโบราณสถานยังสมบูรณ์มาก (ภาพที่ 78) เพราะเจ้าของบ้านเพียงแต่ไถซุกเอาอิฐออกมาจากเนินเพียงเล็กน้อย จึงไม่พบกรอบประตูอาคารทำด้วยหินปูนแบบเดียวกันกับที่เคยพบในบริเวณนี้ขนาดกว้าง 51 เซนติเมตร ยาว 194.5 เซนติเมตร



หนา 10 เซนติเมตร กว้าง 6 เซนติเมตร กว้าง 12.5 เซนติเมตร เพียงชั้นเดียว (ภาพที่ 79) จึงยุติการขุดลง ทำให้เนินโบราณสถานยังคงสภาพเดิม คือ ยอดเนินสูงกว่าระดับพื้นราบราว 4 เมตร และยังมีเนินเล็ก ๆ ในบริเวณเดียวกันอีกหลายเนิน ขนาดของอิฐจากเนิน คือ หนา 7 เซนติเมตร กว้าง 18 เซนติเมตร ยาว 38 เซนติเมตร

จากที่กล่าวมาโบราณสถานแห่งนี้ถ้าจะมีโบราณวัตถุที่น่าสนใจอยู่ เรนเดียวกันกับโบราณสถานแห่งอื่น ๆ ที่ได้ค้นพบกรอบประตูที่มีรูปแบบเดียวกันนี้

เนินโบราณสถานแห่งนี้มีคลองท่าควายซึ่งลำน้ำเปลี่ยนทางทำให้เป็นทาง คายไหลผ่านทางทิศตะวันตก โดยทางออกไปจากเนินโบราณสถานราว 40 เมตร ส่วน คลองท่าควายสายใหม่ทางออกไปจากเนินทางทิศตะวันตกราว 500 เมตร

## 2.8 โบราณสถานหมายเลข 8 (บ้านไผ่ลับ)

ที่ยานนายไผ่ลับ ตำบลบ้านไผ่ลับ บ้านเลขที่ 91 หมู่ที่ 5 ตำบลสกลนคร อำเภอสกล หรือที่รหัส 938881 (แผนที่หมายเลข 9 และแผนที่หมายเลข 8) ได้พบ เนินโบราณสถานบริเวณสถาปัตยกรรม และโบราณวัตถุเนื่องในศาสนาพุทธแห่งนี้อยู่ ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-14 หลายชิ้น

โบราณสถานแห่งนี้ห่างจากโบราณสถานหมายเลข 7 (บ้านนายสมหมาย สุวรรณ) มาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ราว 1 กิโลเมตร

เจ้าของบ้านได้กล่าวว่าเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2484) ได้ช่วย กันขุดหลุมหลบภัยบนเนินดินสูงเหมือนจอมปลวก จึงได้พบอิฐจำนวนมาก ช่วยกันรื้ออิฐออกจน ไปพบหิน หลุมที่ขุดนี้เป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสมีขนาด 2 คูณ 2 เมตร และขุดลึกลงไปจากผิวดิน ราว 1 เมตร จึงพบหิน (หมายถึงโยนิ) ขุดลงไปก็เจอเหล็กน้อยกับหินอีก (หมายถึง ขลุ่ยประขุ) ต่อมาได้มีการขุดต่ออีกหลายครั้ง ได้อิฐและหินจำนวนมาก จึงนำไปไว้เพื่อการ ก่อสร้างหลายคราว

โบราณสถานแห่งนี้อยู่ห่างจากคลองท่าควายมาทางทิศตะวันออกเมืองไค

ราว 1,500 เมตร

ในปัจจุบันนี้เจ้าของบ้านได้สร้างบ้านบนเนินโบราณสถานแห่งนี้ (ภาพที่ 80) ดังนั้นรอบ ๆ บริเวณบ้านและใต้ถุนบ้านจะเห็นแนวอิฐปรากฏอยู่หลายแนว (ภาพที่ 81) และกินบริเวณกว้างมาก แนวอิฐบางส่วนยังสมบูรณ์อยู่ แสดงว่าโบราณสถานนี้บางส่วนยังสมบูรณ์อยู่

ทางทิศตะวันออกของโบราณสถานทางออกไปราว 10 เมตร มีสระน้ำโบราณ 1 สระ (ภาพที่ 82) ทางทิศตะวันออกเมืองไคและทิศตะวันตกทางออกไปราว 100 เมตร มีสระน้ำโบราณอีกทิศละ 1 สระ

โบราณวัตถุและชิ้นส่วนอาคารที่เจ้าของบ้านเก็บรักษาไว้ในขณะนี้มีดังนี้

คือ

2.8.1 โยนิ โคบายอนีทำด้วยหินปูน 1 ชิ้น เป็นรูปสี่เหลี่ยม

จักรัสนนาค 77 คูณ 77 เซนติเมตร หน้า 11 เซนติเมตร ร่องน้ำมนต์ยาว 42 เซนติเมตร (ภาพที่ 49)

เจ้าของบ้านได้กล่าวว่าร่องน้ำมนต์ที่เห็นในปัจจุบันนี้ชำรุดแล้ว เพราะแตกเค้นมีรูทวย (คือ รูปแบบร่องน้ำมนต์อย่างเดียวกันกับโยนิที่พบในโบราณสถานหมายเลข 4 ณ บ้านดิน (ภาพที่ 47) ที่ไคกล่าวมาแล้ว) ตรงกลางโยนิมีรูเจาะทะลุเป็นรูปสี่เหลี่ยมจักรัสนนาค 16 คูณ 16 เซนติเมตร อาวุธราชพุทธศตวรรษที่ 12-14

2.8.2 ธรณีประทุ พบธรณีประทุทำด้วยหินปูน รูปแบบเดียวกันกับที่พบโดยทั่วไปในบริเวณนี้ขนาดกว้าง 83 เซนติเมตร ยาว 125 เซนติเมตร หน้า 13 เซนติเมตร มีรูที่ปลายข้างละ 2 รู คือ รูกลมเส้นผ่าศูนย์กลาง 11.5 เซนติเมตร และรูสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 16 คูณ 18 เซนติเมตร (ภาพที่ 83)

2.6.3 ฐานเสา โค้พบแทงหินปูนขนาดกว้าง 68 เซนติเมตร ยาว 72 เซนติเมตร สูง 45 เซนติเมตร สลักทรงกลางแทงหินเป็นวงกลมขนาด 50 เซนติเมตร ทรงกลางของวงกลมขนาดนี้เป็นรูสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด 14 คูณ 14 เซนติเมตร รูลึก 8 เซนติเมตร (ภาพที่ 84)

แท่งหินที่สลักในลักษณะนี้ผู้วิจัยเคยพบในแหล่งโบราณคดีหลายแห่ง เช่น แหล่งโบราณคดีเขาคา อำเภอสิชล, แหล่งโบราณคดีโมคลาน อำเภอกาฬสินธุ์ จังหวัดนครราชสีมา, แหล่งโบราณคดีเขาศรีวิชัย อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุราษฎร์ธานี และแหล่งโบราณคดียะรัง จังหวัดปัตตานี เป็นต้น ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าแท่งหินลักษณะนี้ คือ ฐานของเสาอาคารซึ่งทำด้วยเครื่องไม้รูสี่เหลี่ยมที่สลักทรงกลางก็เพื่อสวมเคียวของ เสาเครื่องไม้นั่นเอง

อาคารแบบนี้อาจจะจะเป็นอาคารโรงหรือกันด้วยวัสดุที่ไม่คงทนถาวรนัก อาจจะไม่มีถาวรอยู่คงทนอยู่ไปจากอาคารที่เราพบในส่วนอาคารแบบที่เราพบกรอบประติมากรรมหรือรูปสลักที่กล่าวมาแล้ว และชาวบ้านในภาคใต้ยังคงสืบเนื่องจากการสร้าง บ้านเครื่องไม้ด้วยการใช้ฐานเสาลักษณะนี้อยู่โดยเรียกฐานเสานี้ว่า "บาทเสา"

การที่เราพบชิ้นส่วนของอาคารทั้ง 2 แบบในแหล่งโบราณคดีเดียวกัน เช่นนี้ก็เป็นที่ยืนยันให้เรารู้ว่าในแหล่งโบราณคดีหนึ่ง ๆ อาจจะมีอาคารหลายแบบ อยู่ในบริเวณเดียวกันก็ได้ อาคารหลังใดจะถาวรมากน้อยแค่ไหนก็อยู่ที่วัตถุประสงค์ในการ ใช้สอย เช่น อาคารที่ประดิษฐานเทวรูปประธานแห่งลัทธิขอมคงทนถาวรและสง่างาม กว่าอาคารอื่นใด อย่างอาคารที่ประดิษฐานเทพีหรือสาวก เป็นต้น อีกประการ หนึ่ง แหล่งโบราณคดีแห่งนั้นอาจจะเป็นส่วนศูนย์กลางของชุมชนเป็นเวลานานก่อนเนื่องกันมา ตามลำดับหลายยุคหลายสมัย ดังนั้นในแต่ละสมัยอาจจะนิยมรูปแบบของอาคารต่างกันออกไป รวมทั้งอาจจะมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง เพิ่มเติม แก้ไข อาคารที่มีอยู่เดิมแล้วด้วย จึงทำให้เกิดอาคารหลายแบบในแหล่งโบราณคดีเดียวกันได้

2.8.4 อิฐ โบราณสถานแห่งนี้ใช้อิฐขนาดหนา 9 เซนติเมตร กว้าง 21 เซนติเมตร และยาว 40 เซนติเมตร

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในโบราณสถานแห่งนี้อาจจะกำหนดได้ว่าโบราณวัตถุเหล่านี้มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-14

## 2.9 โบราณสถานหมายเลข 9 (วัดเบ็ก)

ในวัดเบ็ก บ้านคอนมวง หมู่ที่ 4 ตำบลคลอง อำเภอลี้สกล ที่พิกัด 936858 (แผนที่หมายเลข 9 และแผนที่หมายเลข 9) มีร่องรอยของโบราณสถานรุ่นเก่า อย่างที่พบในชุมชนโบราณลี้สกลอยู่ โดยได้ค้นพบทั้งอิฐโบราณ, สระน้ำโบราณ, และชิ้นส่วนของอาคารกระจายอยู่ทั่วไปในแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ เช่น

### 2.9.1 กรอบประตู พบกรอบประตูทำด้วยหินปูนจำนวน 3 ชิ้น

คือ

ชิ้นที่หนึ่ง กว้าง 56 เซนติเมตร ยาว 155 เซนติเมตร หนา 13 เซนติเมตร เกือบยาว 7 เซนติเมตร กว้าง 8 เซนติเมตร ที่ขอบด้านหนึ่งมีการเจาะให้ต่ำลงกว้าง 7.5 เซนติเมตร ลึก 6 เซนติเมตร (ภาพที่ 85)

ชิ้นที่สอง กว้าง 60 เซนติเมตร ยาว 164.5 เซนติเมตร หนา 13 เซนติเมตร เกือบยาว 5 เซนติเมตร กว้าง 25 เซนติเมตร มีการเจาะที่ขอบด้านหนึ่งเหมือนชิ้นแรกกว้าง 4 เซนติเมตร ลึก 3 เซนติเมตร

ชิ้นที่สาม คงเป็นกรอบประตูที่ชำรุด ที่เหลืออยู่มีขนาดกว้าง 51 เซนติเมตร ยาว 123 เซนติเมตร หนา 6 เซนติเมตร

2.9.2 อิฐ อิฐจากโบราณสถานแห่งนี้มีขนาดหนา 6 เซนติเมตร กว้าง 24 เซนติเมตร ยาว (ชำรุด) 21 เซนติเมตร

### 2.9.3 หินบก ไ้พบหินบกทำด้วยหินทรายขนาดฐานกว้าง

26 เซนติเมตร ยาว 44 เซนติเมตร สูง 12 เซนติเมตร (ภาพที่ 86)

### 2.9.4 สระน้ำโบราณ ภายในวัดมีสระน้ำโบราณรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส

ขนาด 20 คูณ 20 เมตรอยู่ 1 สระ โดยอยู่ทางทิศตะวันตกของโบราณสถาน

โบราณสถานแห่งนี้ตั้งอยู่ที่เชิงเขาพรัง หรือเขาพรัง หรือเขาโพรง ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของโบราณสถานห่างออกไปราว 100 เมตร บนเขานี้มีถ้ำชื่อถ้ำออก และถ้ำตกภายในถ้ำมีพระพุทธรูปปูนปั้นหลังมากพอควร ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปในสกุลช่างนครศรีธรรมราช ทางทิศใต้ห่างจากโบราณสถานออกไปราว 800 เมตร มีคลองท่าน้อย ซึ่งไหลมาจากบ้านเหนือบ้าน คลองท่าน้อยนี้ไหลลงคลองท่าเรือแล้วไปลงอ่าวไทยที่บ้านปากหมาก

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ อาจจะสันนิษฐานได้ว่า โบราณวัตถุส่วนใหญ่ มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-14

### 2.10 โบราณสถานหมายเลข 10 (บ้านสวนหัวแหวน)

ที่ส่วนของนายมอง ใจท้าว บ้านสวนหัวแหวน บ้านเลขที่ 2 หมู่ที่ 6 ตำบลเทพราช อำเภอลี้ซำ 763855 (แผนที่หมายเลข 9 และแผนที่หมายเลข 10) ไ้พบเนินโบราณสถาน พื้นส่วนของอาคาร และโบราณวัตถุหลายอย่าง (ภาพที่ 87)

เมื่อ พ.ศ. 2512 เจ้าของสวนได้ขุดเนินโบราณสถานเพื่อปลูกมะพร้าว พบอิฐโบราณกระจายกินบริเวณกว้างมาก จึงขุดกรงขอกเนินพบอิฐ ภาชนะดินเผาพื้นเมือง และหินจำนวนมาก เมื่อขุดลึกลงไปจากยอดเนินราว 3 เมตรจึงพบแผ่นหิน (หมายถึงโยนิ) ปะปนอยู่กับอิฐและหินอีกหลายชิ้น อิฐและหินเหล่านี้ส่วนใหญ่ได้นำไปก่อสร้างบ้านจนเกือบหมด แยกกระนั้นก็ตาม เจ้าของสวนกล่าวว่ายังมีอิฐและหินที่ยังไม่ได้อธิษฐานมาอีกมาก สิ่งที่ถูกอธิษฐานมาแล้วและยังคงเก็บรักษาไว้ คือ

### 2.10.1 โยนิ ทำด้วยดินปน เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด

71.5 ซม 71.5 เซนติเมตร หน้า 9 เซนติเมตร ร่องน้ำบนตัวยาว 14 เซนติเมตร ที่ตรงกลางมีรูเป็นรูปวงรีขนาด 17 ซม 13 เซนติเมตร อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-14 ปัจจุบันนี้เก็บรักษาไว้ที่บ้านนายเสนห์ ใจห้าว บ้านเลขที่ 1 หมู่ที่ 1 ตำบลสอง (ภาพที่ 50)

### 2.10.2 กรอบประทุน ทำด้วยดินปน แต่ชำรุดเพราะหักออกเป็น

2 ชิ้นที่ประมาณเกือบถึงกลางของชิ้นส่วนนี้ และชิ้นส่วนที่หักนี้ทั้งสองส่วนก็ยังคงอยู่ โดยส่วนหนึ่งเก็บรักษาไว้ที่บ้านนายเสนห์ ใจห้าว และอีกส่วนหนึ่งเก็บรักษาไว้ที่บ้านนายมอง ใจห้าว

### ชิ้นส่วนที่บ้านนายเสนห์ ใจห้าว มีขนาดดังนี้ คือ กว้าง 35

เซนติเมตร ยาว 85 เซนติเมตร หน้า 11 เซนติเมตร เกือบกว้าง 15 เซนติเมตร ยาว 5 เซนติเมตร (ภาพที่ 88)

### ส่วนชิ้นส่วนที่เก็บรักษาไว้ที่บ้านนายมอง ใจห้าว มีขนาดกว้าง

35 เซนติเมตร ยาว 100 เซนติเมตร หน้า 11 เซนติเมตร เกือบกว้าง 15 เซนติเมตร ยาว 5 เซนติเมตร

### 2.10.3 ขรณีประทุน ทำด้วยดินปน มีรูปแบบเดียวกันกับที่พบใน

โบราณสถาน ๓ บ้านไสสัณ แต่เป็นชิ้นส่วนที่ชำรุด มีขนาดกว้าง 74 เซนติเมตร ยาว 85 เซนติเมตร (ชำรุด) หน้า 11 เซนติเมตร รูกกลมเส้นผ่าศูนย์กลาง 13 เซนติเมตร รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 22 ซม 22 เซนติเมตร ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่บ้านนายทอง เพชรสูง บ้านเลขที่ 34 หมู่ที่ 8 ตำบลเทพราช อำเภอสิชล (ภาพที่ 89)

### 2.10.4 อัฐโบราณ อัฐโบราณจากโบราณสถานแห่งนี้มีขนาดหน้า

7.5 เซนติเมตร กว้าง 19 เซนติเมตร ยาว 20 เซนติเมตร (ชำรุด)



2.10.5 สระน้ำโบราณ มีสระน้ำโบราณขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง  
ราว 30 เมตร อยู่ใกล้ ๆ โบราณสถาน 2 สระ คือ ทางออกไปทางทิศเหนือราว  
50 เมตร 1 สระ และทางออกไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ราว 50 เมตรอีก 1 สระ  
(ภาพที่ 90)

ทางทิศเหนือของโบราณสถานทางออกไปราว 2 กิโลเมตร มีคลอง  
หาน้อยไหลผ่าน ทางทิศตะวันออกและทิศใต้ทางออกไปราว 30 เมตร มีลำน้ำโบราณไหล  
ผ่าน ลำน้ำนี้ไหลลงสู่คลองหาน้อยเช่นเดียวกัน

จากการกำหนดอายุของโบราณวัตถุที่ค้นพบในโบราณสถานแห่งนี้  
อาจจะกล่าวได้ว่าโบราณวัตถุเหล่านี้มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-14

## 2.11 โบราณสถานหมายเลข 11 (บ้านพังก่า)

ที่บ้านนายมากร หมู่ ๕ บ้านพังก่า บ้านเลขที่ 49 หมู่ที่ 9 ตำบลคลองใหญ่  
ที่พิกัด ๙47835 (แผนที่หมายเลข 9 และแผนที่หมายเลข 11) ได้ค้นพบเนินโบราณสถาน  
ขนาดใหญ่หลายเนิน (ภาพที่ 91)

แต่เดิมยกเนินอยู่สูงกว่าที่ลุ่มน้ำจืดราว 4 เมตร เมื่อเดือนธันวาคม  
พ.ศ. 2523 เจ้าของบ้านได้ปรับยกเนินแห่งนี้เพื่อทำสวนครัว ได้พบแนวอิฐเป็นรูป  
สี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 10 คูณ 10 เมตร จึงได้ขุดลงไปเพียงบางด้านคือด้านเหนือ พบการ  
เรียงอิฐขึ้นไปเป็นชั้น ๆ แบบชั้นบันได ครั้นลึกลงไปอีกพบแผ่นดิน (คือฉนวนประทุ) ได้ขุดต่อไป  
อีกลึกราว 2 เมตรจึงได้พบเทวรูปพระวิฆณุ 4 กร และพบปะปนอยู่กับอิฐจำนวนมาก  
อิฐบางส่วนถูกรื้อขึ้นมาเพื่อการก่อสร้างบ้าน

ดินที่เป็นดินส่วนของอาคารจำนวนไม่น้อยถูกหุบเป็นดินเล็กดินน้อยกองอยู่  
หน้าบ้านเพื่อเตรียมสำหรับการก่อสร้างต่อไป รวมทั้งโยนจำนวนไม่น้อยกว่า 2 ดินที่ขุดขึ้น  
พบดินส่วนที่ถูกทำลายไปในกรณีเดียวกันนี้



โบราณวัตถุและชิ้นส่วนอาคารที่ยังคงเก็บรักษาไว้ที่บ้านนายมากร หงษ์

คือ

2.11.1 เทวรูปพระวิฆเน 4 กร ทำด้วยหินทราย ขนาดสูงรวมฐาน 41.5 เซนติเมตร ฐานกว้าง 25 เซนติเมตร เกือบยาว 13 เซนติเมตร ส่วนความกว้างของเศียรคอนบนกว้าง 9 เซนติเมตร แล้วค่อย ๆ เรียวลงไปจนถึงปลายสุดกว้าง 6 เซนติเมตร (ภาพที่ 3)

จากการศึกษาผู้วิจัยมีความเห็นว่าพระวิฆเนที่ค้นพบใหม่ในชุมชนโบราณสิชลองค์นี้ควรจะกำหนดอายุได้ว่ามีอายุไม่น้อยไปกว่ากันพุทธศตวรรษที่ 11

2.11.2 โยนิ ไคค้นพบโยนิทำด้วยหินปูนในกองดินที่กำลังถูกทำลายเพื่อการก่อสร้างบ้าน 2 ชั้น โดยมีขนาดและรูปแบบที่ต่างกัน จึงสันนิษฐานว่าจะคงพบโยนิในโบราณสถานนี้อย่างน้อย 2 ฐาน (ภาพที่ 92 และ 93)

2.11.3 ธรณีประตู ไคพบธรณีประตูที่ยังเหลืออยู่จากการถูกทำลาย 2 ชิ้น คือ

ชิ้นแรกไม่สมบูรณ์ทำด้วยหินปูน ขนาดกว้าง 77 เซนติเมตร ยาว 210 เซนติเมตร หนา 16 เซนติเมตร มีรูปกลมที่ปลายด้านละรู เส้นผ่าศูนย์กลาง 11 เซนติเมตร

อีกชิ้นหนึ่ง ทำด้วยหินปูนเช่นกัน กว้าง 68 เซนติเมตร ยาว 110 เซนติเมตร หนา 12.5 เซนติเมตร มีรูปทรงกลมด้านละรู เส้นผ่าศูนย์กลาง 10 เซนติเมตร (ภาพที่ 94)

ธรณีประตูทั้งสองชิ้นสลักให้ขอบที่มีรูปต่ำลงมาราว 2 เซนติเมตร และเนื้อที่ที่ต่ำลงมานี้ชิ้นแรกกว้าง 34 เซนติเมตร ส่วนชิ้นที่สองกว้าง 26 เซนติเมตร

2.11.4 อีรูโบราณ อีรูโบราณจากโบราณสถานแห่งนี้มีขนาดหน้า  
7 เซนติเมตร กว้าง 17.5 เซนติเมตร และยาว 39 เซนติเมตร

2.11.5 สระน้ำโบราณ รอบ ๆ โบราณสถานมีสระน้ำโบราณอยู่  
3 สระ คือ ทางทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันออกทิศละ 1 สระ

ทางทิศตะวันออกของเนินโบราณสถานเป็นที่ราบลุ่มนาข้าว  
ห่างออกไปทางเหนือราว 2 กิโลเมตรมีคลองท่าน้อยไหลผ่าน ส่วนทางใต้ทางไประยะ  
เท่า ๆ กันมีคลองท่าหนไหลผ่าน

จากโบราณวัตถุที่ค้นพบในโบราณสถานแห่งนี้ อาจจะกำหนดได้ว่า  
โบราณวัตถุเหล่านี้ควรจะมียายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 11-14

#### 2.12 โบราณสถานหมายเลข 12 (บ้านนายวิจิตร อินทรราช)

ในบริเวณบ้านทั้งกำ ซึ่งอยู่ห่างจากแหล่งโบราณคดีเขาคาไปทางทิศ  
ตะวันตกเฉียงเหนือและทิศเหนือราว 1 กิโลเมตร มีเนินโบราณสถานและสระน้ำโบราณ  
กระจายอยู่อย่างหนาแน่นมากในเนื้อที่ราว 8 ตารางกิโลเมตร

ในบริเวณนี้มีโบราณสถานเท่าที่สำรวจพบแล้วไม่น้อยกว่า 8 แห่ง รวมทั้ง  
โบราณสถานหมายเลข 11 (บ้านนายบากร หงษ์ชู) ซึ่งอยู่เหนือสุดด้วย

บางแห่งไม่พบโบราณสถาน แต่พบสระน้ำโบราณขนาดใหญ่กระจายอยู่  
ทั่วไป อย่างสระน้ำโบราณในวัดสระใหญ่ (สุธรรมาราม) ซึ่งอยู่ห่างจากโบราณสถานหมายเลข  
11 (บ้านนายบากร หงษ์ชู) มาทางใต้ราว 500 เมตร นั้นมีขนาดใหญ่มาก คือ  
มีเส้นผ่าศูนย์กลางไม่น้อยกว่า 100 เมตร นอกจากนี้ยังมีสระกุดและสระคี่อันเป็นสระขนาดใหญ่  
ใหญ่มากเช่นกันอยู่ห่างออกไปจากวัดสระใหญ่ทางทิศตะวันออกราว 1,500 เมตร สระเหล่านี้  
อาจจะ เป็นแหล่งน้ำเพื่อการบริโภคของชุมชนโบราณขนาดใหญ่แห่งนี้ก็ได้

โบราณสถานหมายเลข 12 (บ้านนายวิจิตร อินทรราช) ตั้งอยู่ที่บ้าน  
พังงา บ้านเลขที่ 177 หมู่ที่ 9 ตำบลคลอง ห่างจากโบราณสถานหมายเลข 11  
(บ้านนายมาตร หงษ์) มาทางทิศใต้ราว 400 เมตร หรือตั้งอยู่ที่พิกัด 947831 (แผนที่  
หมายเลข 9 และแผนที่หมายเลข 12)

ในบริเวณนี้ได้ค้นพบเนินโบราณสถานดินเนื้อที่กว้างขวางมาก และยังเป็น  
เนินโบราณสถานที่สมบูรณ์อยู่แทบทุกเนิน (ภาพที่ 95)

ทางทิศตะวันออกของเนินโบราณสถานมีสระน้ำโบราณ 1 สระ ห่างจาก  
สระน้ำโบราณสระแรกมาทางทิศตะวันตกราว 50 เมตรมีสระน้ำโบราณอีก 1 สระ ระหว่าง  
สระน้ำโบราณทั้งสองนี้มีเนินโบราณสถานขนาดใหญ่ 2-3 เนิน (ภาพที่ 96) ระหว่างเนิน  
โบราณสถานแต่ละเนินมีแนวอิฐทอดถึงกัน เนินเหล่านี้สูงกว่าที่ราบลุ่มนาข้าวราว 4 เมตร

ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเนินโบราณสถาน เหล่านี้ทางออกไปราว  
100 เมตร มีสระน้ำโบราณอีก 1 สระ

เนินโบราณสถานแห่งนี้ยังไม่ถูกขุดทำลายแต่อย่างใด เพราะเจ้าของบ้าน  
ได้กล่าวว่าเมื่อขุดดินลงไปใ้ในบริเวณนี้ไม่ว่าเพื่อการใดเป็นต้องพบกับอิฐและดินจำต้องยุติ  
การขุดทุกครั้งไป

นอกจากนี้ในบริเวณบ้านพังงาชาวบ้านมักจะขุดดินแล้วพบโบราณวัตถุ  
โดยบังเอิญอยู่เสมอ โบราณวัตถุที่มักจะพบกันบ่อย ๆ คือ ดินบด และภาชนะดินเผาพื้นเมือง

ดินบดบางชิ้นมีลวดลายและรูปทรงที่งดงามมาก ส่วนภาชนะดินเผาพื้นเมือง  
นั้นไม่เคยพบชิ้นที่สมบูรณ์ เท่าที่พบเป็นเพียงชิ้นส่วนซึ่งมีรูปทรงคล้ายพานมาก

## 2.13 โบราณสถานหมายเลข 13 (ส่วนนายพล สุกุขำ)

ในบริเวณสวนของนายพล สุกุขำ บ้านพักเก่า บ้านเลขที่ 212 หมู่ที่ 9 ตำบลสนสอง ซึ่งห่างจากโบราณสถานหมายเลข 11 (บ้านนายบากร หงษ์) มาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ราว 600 เมตร หรือที่พิกัด 943828 (แผนที่หมายเลข 9 และแผนที่หมายเลข 13) ได้พบเนินโบราณสถานหลายเนิน บางเนินถูกรื้อยอกเนินไปแล้ว บางเนินถูกขุดลงไปกลางเนินบางส่วน และบางเนินยังคงสภาพเป็นเนินโบราณสถานที่ยังสมบูรณ์อยู่ เนินที่ยังสมบูรณ์นั้นยอกเนินสูงกว่าที่ราบลุ่มนาข้าวราว 5 เมตร บริเวณนั้นเป็นบริเวณเนินโบราณสถานที่ยาวใหญ่มากแห่งหนึ่ง อาจจะมีกลุ่มโบราณสถานฝังอยู่ในบริเวณนี้ (ภาพที่ 97)

ชิ้นส่วนของสถาปัตยกรรมที่เคยค้นพบในโบราณสถานแห่งนี้ในบริเวณนี้ คือ

### 2.13.1 ซากประตู ทำด้วยหินปูน ได้ค้นพบแล้วจำนวน 3 ชิ้น คือ

ชิ้นแรก กว้าง 53 เซนติเมตร ยาว 122 เซนติเมตร หนา 10 เซนติเมตร ขอบด้านที่มีรูวงกลมสลักให้ต่ำลงขนาดกว้าง 19 เซนติเมตร ลึก 5 เซนติเมตร ปัจจุบันยังอยู่ในบริเวณนี้

ชิ้นที่สอง ขนาดกว้าง 79 เซนติเมตร ยาว 128 เซนติเมตร หนา 16 เซนติเมตร ปลายด้านหนึ่งชำรุด ขอบมีรูวงกลมสลักให้ต่ำลงเช่นกันขนาดกว้าง 26 เซนติเมตร และลึก 5 เซนติเมตร ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่วัดสระใหญ่ (สุธรรมาราม) ในชุมชนโบราณสกลนั่นเอง (ภาพที่ 98)

ชิ้นที่สาม เก็บไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช

นอกจากนี้ยังได้นำหินอันเป็นชิ้นส่วนอาคารจากโบราณสถานแห่งนี้หลายชิ้นไปเก็บไว้ยังวัดสระใหญ่ แต่เมื่อมีการก่อสร้างพระอุโบสถจึงถูกทำลายเพื่อก่อสร้างพระอุโบสถเสียมาก

2.13.2 สระน้ำโบราณ รอบ ๆ เหมโบราณสถานแห่งนี้มีสระน้ำโบราณอยู่ 3 สระ คือ ทางทิศตะวันออก ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ทิศละสระ โดยอยู่ห่างจากกลุ่มโบราณสถานระยะประมาณ 80 เมตร สระน้ำโบราณเหล่านี้แต่เดิมคงมีขนาดใหญ่มาก แต่ปัจจุบันนี้ตื้นเขินมาก เพราะมีการขุดถม และมีพันธุ์ไม้หลายชนิดขึ้นปกคลุม

#### 2.14 โบราณสถานหมายเลข 14 (ส่วนนายพลอก มั่นคง)

โบราณสถานแห่งนี้อยู่ในบริเวณส่วนนายพลอก มั่นคง บ้านสระภู บ้านเลขที่ 5 หมู่ที่ 9 ตำบลหนอง หรือที่พิกัด 962833 (แผนที่หมายเลข 9 และแผนที่หมายเลข 14) มีคลองทางน้ำไหลผ่านทางใต้ของโบราณสถานโดยทางออกไปราว 1 กิโลเมตร และแหล่งโบราณคดีเขาคาอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ทางออกไปราว 1,500 เมตร

บริเวณโบราณสถานกว้างใหญ่มาก เช่นกัน มีเนินโบราณสถานหลายเนิน คงจะเป็นกลุ่มโบราณสถานเช่นเดียวกับที่พบที่บ้านพังเก่า ยอดเนินอยู่สูงกว่าที่ราบรอบนาข้าวราว 4 เมตร (ภาพที่ 99)

เมื่อเร็ว ๆ นี้ได้มีการขุดหาสมบัติบนเนินโบราณสถานบางเนิน ทำให้พบโบราณวัตถุและชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมหลายชิ้น คือ

2.14.1 ศิวลึงค์และโยนิ ได้ค้นพบศิวลึงค์ที่สลักติดอยู่กับโยนิ ทำด้วยหินทราย มีขนาดดังนี้ โยนิเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 20.5 ซม. 20.5 เซนติเมตร ฐานกว้าง 8 เมตร ศิวลึงค์สูง (จากพื้นโยนิ) 7.5 เซนติเมตร เส้นผ่าศูนย์กลาง 6 เซนติเมตร (ภาพที่ 16)

ศิวลึงค์แบบนี้ที่เคยพบในหอพระอิศวร จังหวัดนครศรีธรรมราช (ภาพที่ 15) นั้น องค์ศิวลึงค์จะเป็นทรงกลมโดยไม่มีร่องรอยสลักใด ๆ แต่ในที่ค้นพบใหม่ในชุมชนโบราณ สันนิษฐานว่าศิวลึงค์มีการสลักเส้นสองสลึงและยอดเป็นรูปร่าง เหมือนกับอวัยวะเพศชายทุกประการ

อาจจะกำหนดอายุโบราณวัตถุชิ้นนี้ให้อยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 11 ปัจจุบันอยู่ในครอบครองของนายเซ่ง เอี้ยวชวลีเลิศ ทลาคันเหวียง หมู่ที่ 10 ตำบลเสาเกา อำเภอสิชล

2.14.2 ธรณีประทุ ได้มีการรื้อธรณีประทุทำควยดินปูน (ชำรุด) ออกมาจากเนินโบราณสถานทีพบศิวลึงค์ข้างกัน ธรณีประทุตั้งกลาวยขนาดกว้าง 67 เซนติเมตร ยาว 80 เซนติเมตร หนา 11 เซนติเมตร รูทรงกลมเส้นผ่าศูนย์กลาง 8 เซนติเมตร และรูสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 15 คูณ 9.5 เซนติเมตร (ภาพที่ 100)

2.14.3 อัฐโบราณ โบราณสถานแห่งนี้มีอัฐโบราณขนาดหนา 7 เซนติเมตร กว้าง 19 เซนติเมตร ยาว 38 เซนติเมตร อัฐเหล่านี้ส่วนใหญ่ถูกขนไปใส่เตาเผาอย่างมั่วสุมในบริเวณใกล้เคียง จำนวนหลายเตา เพื่อหลายปีมาแล้ว จึงยังคงมีเศษอัฐที่ไม่สมบูรณ์กระจายอยู่โดยทั่วไปในบริเวณเนินโบราณสถานอันกว้างใหญ่

แห่งนี้

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

## 2.15 โบราณสถานหมายเลข 15 (ส่วนนายอำนวย ควนเรือง)

ในส่วนของนายอำนวย ควนเรือง บ้านสระลูก หมู่ที่ 9 ตำบลลอง หรือที่พิกัด 963824 (แผนที่หมายเลข 9 และแผนที่หมายเลข 15) ได้พบกลุ่มโบราณสถานอยู่ทางทิศเหนือของเขาคา ห่างจากเขาคาราว 500 เมตร โดยมีคลองท่าหนันคั่นอยู่ระหว่างแหล่งโบราณคดีทั้งสองนี้ โดยคลองท่าหนันห่างจากโบราณสถานนี้ราว 300-400 เมตร เท่านั้น กลุ่มโบราณสถานนี้มีคูน้ำคันดินรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าล้อมรอบ 2 ชั้น ชั้นนอกขนาด 500 คูณ 200 เมตร และชั้นในขนาด 70 คูณ 50 เมตร คูน้ำกว้างประมาณ 5 เมตร

ภายในบริเวณที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบนั้นได้พบเนินโบราณสถานกระจายอยู่โดยทั่วไป โบราณสถานหลายเนินมีร่องรอยการถูกลักสอยขุดจนอัฐและหินจากโบราณสถานกระจายเต็มไปหมด



ที่โบราณสถานแห่งนี้ได้พบฐานเสาอาคาร เครื่องไม้รูปแบบคล้ายกับที่กล่าวมาแล้วหลายชิ้น (ภาพที่ 101) โดยสลักนูนต่ำเป็นชั้น ๆ เป็นทรงกลมเส้นผ่าศูนย์กลาง 96 เซนติเมตร ทรงกลางมีรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 29 คูณ 29 เซนติเมตร รูปนูนรอบเข้าหากัน ลึกจากขอบบนสุด 14 เซนติเมตร

## 2.16 โบราณสถานหมายเลข 16 (ส่วนนายเพ็ญ เมืองคัง)

บริเวณสวนของนายเพ็ญ เมืองคัง บ้านสระภูท หมู่ที่ 10 ตำบลเสาเกา หรือที่พิกัด 963837 (แผนที่หมายเลข 9 และแผนที่หมายเลข 16) ยังคงสภาพเป็นป่าดิบ มีต้นไม้ขึ้นหนาแน่น ในบริเวณนี้ได้พบเนินโบราณสถานหลายเนิน เนินเหล่านี้สูงเหนือพื้นราบราว 2-3 เมตร บริเวณนี้คงจะเป็นกลุ่มโบราณสถานบริเวณหนึ่งเริ่มเกี่ยวข้องกับทางทิศตะวันออกของเนินโบราณสถานพบสระน้ำแห่งหนึ่งทางออกไปราว 50 เมตร

ในกลุ่มโบราณสถานแห่งนี้ได้พบร่องรอยการลักลอบขุดบรากลอยที่กลางเนินโบราณสถานแห่งหนึ่ง โดยขุดลึกลงไปราว 3 เมตร เห็นแนวอิฐอย่างชัดเจน อิฐที่ถูกขุดออกมาแล้วก็กองเป็นพะเนินอยู่ข้างหลุมลักลอบขุดขนาดใหญ่ (ภาพที่ 102) ทราบว่าเจ้าลื้อกันว่าพบของมีค่าในโบราณสถานแห่งนี้จึงได้ขุดกันขนานใหญ่ อิฐที่ถูกขุดขึ้นมากองไว้มีขนาดหน้า 9 เซนติเมตร กว้าง 11 เซนติเมตร และยาว 36 เซนติเมตร และได้พบบ่อน้ำในทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเนินโบราณสถาน 1 แห่ง

## 2.17 โบราณสถานหมายเลข 17 (บ้านนายอภิศักดิ์ ใจห้าว)

ในบริเวณบ้านนายอภิศักดิ์ ใจห้าว บ้านสระภูท บ้านเลขที่ 170/1 หมู่ที่ 10 ตำบลเสาเกา หรือที่พิกัด 968937 (แผนที่หมายเลข 9 และแผนที่หมายเลข 17) ได้พบอิฐโบราณกระจัดกระจายทั่วไปในบริเวณกว้าง



นอกจากนี้ยังมีเนินโบราณสถานสูงจากระดับพื้นราบราว 3 เมตร  
อยู่หลายเนิน แต่ละเนินเห็นอิฐโผล่ออกมาประปราย บางเนินถูกเจาะให้เห็นแนวอิฐ  
เท่านั้น

เจ้าของบ้านกล่าวว่าเมื่อขุดลงไปในบริเวณบ้านไม่ว่าจุดใดจะคงพบกับ  
อิฐอย่างหนาแน่นจนตัวเองต้อง ยุติการขุด ดังนั้นจึงไม่เคยคิดที่จะขุดทำลายเนินโบราณสถาน  
ในบริเวณบ้านของตนเลย

ทางทิศตะวันออกห่างออกไปจากกลุ่มโบราณสถานราว 80 เมตรมีสระน้ำ  
โบราณ 1 สระ และทางออกไปทางเหนือราว 20 เมตร มีสระน้ำโบราณอีก 1 สระ

## 2.18 โบราณสถานหมายเลข 18 (เขาคา)

โบราณสถานแห่งนี้อยู่บนเขาคา อันเป็นภูเขาลูกเตี้ย ๆ (ยอดเขาสอง  
72 เมตร) ในหมู่ที่ 11 ตำบลเสียวเก่า อำเภอสิรินธร (ภาพที่ 103) ทพทก 963816  
(แผนที่หมายเลข 9 และแผนที่หมายเลข 18) โดยมีคลองทาดินไหลมาทางทิศเหนือทาง  
ออกไปราว 200 เมตร

ในปัจจุบันโบราณสถานบนภูเขาลูกนี้ยังคงมีร่องรอยหลงเหลืออยู่มากและกิน  
บริเวณกว้างขวาง ทำให้ชิ้นส่วนของสถาปัตยกรรมและโบราณวัตถุกระจายโดยทั่วไปทั้งเนินเขา  
อันอาจจะเป็นเพราะว่ามีโบราณสถานขนาดใหญ่และมีจำนวนหลายหลังบนเนินเขาลูกนี้

ได้เคยมีการค้นพบเทวรูป ศิวลึงค์ และโยนิจำนวนมากบนภูเขาลูกนี้  
จากการสำรวจทางโบราณคดีในครั้งนี้ ได้ค้นพบโบราณวัตถุสถานที่สำคัญดังนี้ คือ

2.18.1 แท่นหิน ได้พบแท่นหินปูน รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้างด้าน  
ละ 25 เซนติเมตร หนา 12.8 เซนติเมตร ตรงกลางแท่นหินสลักเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส  
แต่ไม่ทะลุขนาดกว้างด้านละ 11 เซนติเมตร ลึก 7.5 เซนติเมตร อาจจะใช้เป็นฐาน  
ของรูปเคารพก็ได้ (ภาพที่ 104) ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่โรงเรียนวัดสวนศิขรบรรพต ซึ่งตั้ง  
อยู่ที่เชิงเขาคา

2.18.2 **ชิ้นส่วนประติมากรรม** เป็นชิ้นส่วนที่ทำด้วยหินทรายสีเทา ลักษณะกลม ยาวประมาณ 20 เซนติเมตร เส้นผ่าศูนย์กลาง 8 เซนติเมตร สันนิษฐานว่าเป็นส่วนแขนของรูปเคารพ (ภาพที่ 105) ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่โรงเรียนวัดสวนศิขรบรรพต

2.18.3 **ล่ำราง** เป็นล่ำรางสลักด้วยหินปูน รูปทรงเป็นสี่เหลี่ยม ปลายสอบเข้าหากัน ด้านหนึ่งส่วนหัวตัดเฉียง ขนาดยาว 2.05 เมตร บริเวณส่วนหัวกว้าง 66 เซนติเมตร ท่อนปลายกว้าง 55 เซนติเมตร ล่ำรางนี้เขาेर่อง ทรงส่วนหัวร่องกว้าง 36 เซนติเมตร ทรงส่วนปลายร่องกว้าง 10 เซนติเมตร ร่องลึก 18 เซนติเมตร ความหนาของผนังร่อง 23 เซนติเมตร (ภาพที่ 106) สันนิษฐานว่าเป็นล่ำรางที่รับน้ำหนักออกมายังภายนอกของโบราณสถาน

2.18.4 **ชิ้นส่วนสถาปัตยกรรม** ทำด้วยหินปูน มีลักษณะคล้ายชั้นบันไดที่สลักเป็นชั้น ๆ ที่ยังปรากฏอยู่มีเพียง 3 ชั้น (ภาพที่ 107)

2.18.5 **ขรณีประศู** ได้ค้นพบขรณีประศูทำด้วยหินปูนที่มีรูปแบบเกี่ยวข้องกับที่เคยพบในโบราณสถานแห่งอื่น ๆ ในชุมชนโบราณแห่งนี้ แม้ว่าจะมีสภาพชำรุดแต่ยังคงมีรูสำหรับสวมเกยประศูเครื่องไม้ (ภาพที่ 108)

2.18.6 **ฐานเสา** ได้ค้นพบฐานเสาทำด้วยหินปูนอย่างทีพบในโบราณสถานหมายเลข 8 (บ้านไสลับ) กระจายอยู่โดยทั่วไปเป็นจำนวนมากในภูเขาคานแห่งนี้ (ภาพที่ 109) ฐานเสาส่วนมากมีร่องรอยที่สลักลงไป โดยเส้นผ่าศูนย์กลางของร่องที่สลักลงไปมีขนาดราว 60-65 เซนติเมตร

2.18.7 **โยนิ** ได้ค้นพบโยนิทำด้วยหินปูนขนาดสูงใหญ่และสลักอย่างสวยงามบนภูเขาลูกนี้ โยนิชิ้นนี้มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 (ภาพที่ 54)

2.18.8 **อิฐโบราณ** ได้พบอิฐโบราณกระจายอยู่โดยทั่วไปบนภูเขาลูกนี้ อิฐเหล่านี้มีขนาดใหญ่มาก คือ หนา 11.5 เซนติเมตร กว้าง 22.5 เซนติเมตร และยาว 45 เซนติเมตร

2.18.9 สระน้ำโบราณ บนเนินเขาสูงนี้ไต่ค้นพบสระน้ำโบราณ  
อย่างน้อย 1 สระ ทั้งอยู่ในบริเวณกลางเนิน มีลักษณะแสดงให้เห็นว่าเป็นการสลักหินลงไป  
ให้ลึก สระนี้อยู่ในบริเวณที่ค้นพบชิ้นส่วนของโบราณสถานหนาแน่นเป็นพิเศษ สระน้ำแห่งนี้  
มีรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดกว้างราวห้าและ 10 เมตร

จากโบราณวัตถุที่ค้นพบในแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ เช่น โยนินูนเกา  
ที่ย้ายไปจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช (ภาพที่ 34) และโยนิ  
ที่มีลวดลายสลัก (ภาพที่ 54) อาจจะกำหนดให้โบราณวัตถุเหล่านี้มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษ  
ที่ 12-14

นอกจากนี้โบราณสถานแห่งนี้มีขนาดใหญ่มาก อาจจะมีอาคารหลาย  
หลังบนภูเขาสูงนี้ และรอบ ๆ โบราณสถานแห่งนี้มีโบราณสถานกระจายอยู่โดยรอบ ดังนั้น  
โบราณสถานแห่งนี้อาจจะเป็นศูนย์กลางแห่งชุมชนโบราณแห่งนี้ หรือเป็นศูนย์กลางแห่ง  
โบราณสถานอื่น ๆ ที่กระจายอยู่โดยรอบ ตามความนิยมและความเชื่อในการสร้างโบราณสถาน  
เนื่องในศาสนาพราหมณ์ตามที่ปรากฏในเขมรโบราณก็เป็นได้

## 2.19 โบราณสถานหมายเลข 19 (วัดเทพราช (ร้าง) หรือบ้านก่อเรือ)

โบราณสถานแห่งนี้ตั้งอยู่ที่วัดเทพราช (ร้าง) หรือบ้านก่อเรือ หมู่ที่ 1  
ตำบลเทพราช อำเภอสิชล ที่ลพท 951795 (แผนที่หมายเลข 9 และแผนที่หมายเลข 19)  
โดยผู้มีอายุทุกท่านได้กล่าวว่าบริเวณนี้เดิมเรียกกันว่าวัดเทพราช (ร้าง) แต่ต่อมาได้มีการตั้ง  
วัดเทพราชขึ้นใหม่อีกวัดหนึ่งในที่อีกแห่งหนึ่งคือ วัดเทพราชที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ วัดเทพราช  
(ร้าง) ที่บ้านก่อเรือจึงกลายเป็นวัดร้างและบริเวณโบราณสถานก็กลายเป็นที่ดินที่มีเอกชนเข้า  
จับจอง

สภาพโบราณสถานขณะนี้ป่าไม้ปกคลุมทั่วทั้งเนินโบราณสถาน (ภาพที่ 110)  
ยังไม่มีมีการเคลื่อนย้ายชิ้นส่วนของสถาปัตยกรรมออกมาจากโบราณสถาน แต่มีร่องรอยการขุด  
บนเนินโบราณสถาน 2-3 หลุม

ห่างจากโบราณสถานออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ราว 40 เมตร มีสระน้ำโบราณอยู่ 1 สระ และห่างไปทางใต้ราว 100 เมตร มีคลองชลประทาน (คลองเทพราช) ไหลผ่าน

โบราณวัตถุที่สำคัญที่เคยค้นพบในโบราณสถานแห่งนี้ คือ ศิวลึงค์ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในภาคใต้ ซึ่งถูกเคลื่อนย้ายไปประดิษฐาน ณ วัดนันทาราม อำเภอปากพนัง เมื่อหลายปีมาแล้ว ศิวลึงค์องค์นี้มีอายุอยู่ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 12 ถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ 13<sup>77</sup> (ภาพที่ 27) และภาพสลักพระวิฆเนศวรพร้อมด้วยสาวกอีก 2 องค์ ซึ่งมีอายุอยู่ในระยะใกล้เคียงกัน (ภาพที่ 9)

จากที่กล่าวมานี้อาจจะสันนิษฐานได้ว่าโบราณวัตถุเหล่านี้มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-14

2.20 โบราณสถานหมายเลข 20 (บ้านทุ่งพัน)

บริเวณบ้านนางน้า สังข์ทอง บ้านทุ่งพัน บ้านเลขที่ 378 หมู่ที่ 12

ตำบลกลาย อำเภอท่าศาลา ทิวทิศ 961744 (แผนที่หมายเลข 10 และแผนที่หมายเลข 20) มีเนินโบราณสถานเนื่องในศาสนาพราหมณ์อยู่อย่างน้อย 1 แห่ง (ภาพที่ 111)

โบราณสถานแห่งนี้ทางเหนือห่างออกไปราว 500 เมตร มีคลองท่าลาด ไหลผ่าน คลองนี้ไหลลงคลองหิน แล้วไหลลงสู่อ่าวไทยที่ปากน้ำปากควด

โบราณวัตถุที่สำคัญที่พบในโบราณสถานแห่งนี้เมื่อมีการขุดเพียงบางส่วน เมื่อหลายปีมาแล้ว คือ

2.20.1 ศิวลึงค์ ทำด้วยหินทราย มีขนาดดังนี้ คือ ส่วนพรมภาค, วิษณุภาค และรุทราภาคสูงเท่ากัน คือ ส่วนละ 29 เซนติเมตร ฐานกว้าง 19 เซนติเมตร ศิวลึงค์องค์นี้เป็นศิวลึงค์ที่ทำตามประเภท "ประเพณีนิยม" มีลักษณะถ่ายทอดจากรูปทรงเรขาคณิต ส่วนยอด (รุทราภาค) เป็นรูปวงโค้ง ส่วนกลาง (วิษณุภาค) เป็นรูปแปดเหลี่ยม และส่วนฐาน

(พรมภาค) เป็นรูปสี่เหลี่ยม ส่วนทั้งสามมีขนาดเท่ากัน ศิวลึงค์กลุ่มนี้อาจจะกำหนดให้ มีอายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ 12 ถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ 13 ปัจจุบันศิวลึงค์องค์นี้ เก็บรักษาไว้ ณ วัดดอนโคคร หมู่ที่ 3 ตำบลกลาย อำเภอดงหลวง (ภาพที่ 29) ซึ่งไม่ ห่างออกไปจากโบราณสถานแห่งนี้มากนัก

2.20.2 โยนี ทำด้วยหินปูน เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 100 คูณ 100 เซนติเมตร หน้า 9 เซนติเมตร ร่องน้ำบนตยาว 33 เซนติเมตร ตรงกลาง มีรูขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 25 เซนติเมตร (ภาพที่ 51) อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-14 ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ ณ วัดดอนโคคร เช่นเดียวกัน

2.20.3 อัญโบราณ อัญโบราณจากโบราณสถานแห่งนี้มีขนาด หน้า 7 เซนติเมตร กว้าง 17 เซนติเมตร ยาว 30.5 เซนติเมตร อัญเหล่านี้ยัง กระจายอยู่ทั่วไปในบริเวณโบราณสถาน

2.20.4 สระน้ำโบราณ มีสระน้ำโบราณทางทิศใต้และทิศตะวันตก ของเนินโบราณสถานทิศละ 1 สระ ห่างจากโบราณสถานราวสระละ 100 เมตร

นอกจากนี้ยังพบพระพิมพ์เนื้อสำริด 2 องค์ สูงราว 20 เซนติเมตร อีก 1 องค์ แต่เจ้าของบ้านได้ขายเอากลับไปตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2525 จึงไม่สามารถศึกษาได้เพราะไม่ทราบว่าอยู่ที่ใด

จากโบราณวัตถุที่ค้นพบในโบราณสถานแห่งนี้อาจจะกล่าวได้ว่า โบราณวัตถุเหล่านี้มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-14

## 2.21 โบราณสถานหมายเลข 21 (บ้านทุ่งหัน)

บริเวณส่วนของนายสว่าง ที่บ้านทุ่งหัน หมู่ที่ 12 ตำบลกลาย อำเภอดงหลวง ที่วัด 978748 (แผนที่หมายเลข 10 และแผนที่หมายเลข 21) มีเนิน โบราณสถานอยู่ ตรงชายเนินทางด้านเหนือทิศของตลาดโหลหาน ที่เนินโบราณสถานแห่งนี้ ได้เคยค้นพบโบราณวัตถุและชิ้นส่วนอาคารหลายอย่าง คือ

2.21.1 ศิวลึงค์ ได้ค้นพบศิวลึงค์ทำด้วยหินทรายตามประเภท "ประเพณีนิยม" อายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ 12 ถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ 13 จำนวน 1 องค์ โดยแต่ละส่วนจะสูงไล่เลี่ยกัน คือ พรหมภาคสูง 20 เซนติเมตร, วิษณุภาคสูง 20 เซนติเมตร และรุทรภาคสูง 27 เซนติเมตร กว้าง 20 เซนติเมตร (ภาพที่ 30) ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ ณ วัดคอนโคโร ซึ่งตั้งอยู่ไม่ห่างออกไปจากโบราณสถานแห่งนี้

2.21.2 ขรณีประทุ พนมขรณีประทุทำด้วยหินปูนซึ่งขรุขระ 1 ชิ้น ขนาดกว้าง 53 เซนติเมตร ยาว 87 เซนติเมตรหนา 6 เซนติเมตร ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่วัดคอนโคโรเช่นเดียวกัน (ภาพที่ 112)

2.21.3 สระน้ำโบราณ ทางทิศตะวันออกของเนินโบราณสถาน ทางออกโบราณ 20 เมตร มีสระน้ำโบราณ 1 สระ จากการค้นพบโบราณวัตถุที่กลายมาในโบราณสถานแห่งนี้ ดังนั้นอาจจะกำหนดให้โบราณวัตถุเหล่านี้มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-14

## 2.22 โบราณสถานหมายเลข 22 (วัดโมคลาน)

โบราณสถานแห่งนี้ตั้งอยู่ในบริเวณวัดโมคลาน หมู่ที่ 10 ตำบลโมคลาน อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี 027483 (แผนที่หมายเลข 10 และแผนผังหมายเลข 22)

การสำรวจเกี่ยวกับโบราณวัตถุสถานในชุมชนโบราณแห่งนี้ได้กระทำมาตั้งแต่ พ.ศ. 2478 แต่ไม่ได้ดำเนินการทางโบราณคดีกันอย่างใด<sup>64</sup>

แต่เดิมบริเวณเนินโบราณสถานภายในวัดนี้มีขนาดใหญ่และมีน้ำตื้นปกคลุม มีต้นไม้ขนาดใหญ่ปกคลุมโดยทั่วไป เช่น ยาง สะท้อน จันทน์ และซี่เหล็ก เป็นต้น ต่อมาต้นไม้เหล่านี้ถูกทำลายไป และเนินโบราณก็ถูกกลืนลอบซุก อันเป็นเหตุให้โบราณวัตถุ



และชิ้นส่วนของสถาปัตยกรรมถูกเคลื่อนย้ายไปอยู่ในที่ต่าง ๆ ทั่วไปในบริเวณวัดโมคลาน

โบราณสถานแห่งนี้มีทางน้ำโบราณไหลผ่านทางทิศตะวันออก และทิศเหนือ มีคลองโมคลานไหลผ่าน

เนินโบราณสถานแห่งนี้มีขนาดใหญ่มาก คือ เป็นรูปทรงกลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 50 เมตร (ภาพที่ 113)

ได้มีการค้นพบโบราณวัตถุ ชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมและลวดลายโบราณในแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ดังนี้ คือ

#### 2.22.1 โยนิ โคค้นพบโยนิสลักด้วยหินปูนรูปสี่เหลี่ยมขึ้นไป

เป็นชั้น ๆ สามชั้น ขนาดกว้าง 68 เซนติเมตร ยาว 117 เซนติเมตร และสูง 30 เซนติเมตร และชั้นบนสุดสลักเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดกว้างด้านละ 24 เซนติเมตร และลึก 9 เซนติเมตรชั้นหนึ่ง แต่เนื่องจาก โยนิชิ้นนี้ไม่มีร่องนํ้ามกจึงอาจจะใช้เป็นฐานรูปเคารพก็ได้ (ภาพที่ 39)

นอกจากนี้ยังได้ค้นพบโยนิสลักด้วยหินปูนแต่มีสภาพชำรุดมากชิ้นหนึ่งมีขนาดกว้าง 47 เซนติเมตร ยาว 54 เซนติเมตร และหนา 8 เซนติเมตร ชิ้นส่วนที่พบก็เป็นรางนํ้ามกอย่างที่พบโดยทั่วไปในบริเวณนี้ (ภาพที่ 52)

2.22.2 ชรณีประทุ ทำด้วยหินปูน มีขนาดใหญ่กว่าในโบราณสถานแห่งอื่น ๆ ที่เคยค้นพบดังกล่าวมาแล้ว คือ ยาว 2 เมตร และกว้าง 88 เซนติเมตร สลักเป็นสองชั้น ชั้นแรกมีรูปทรงกลมมีปลายทั้งสองด้านขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 15 เซนติเมตร ทั้งสองนี้ไม่ทะลุ และชั้นที่สองสลักที่ปลายทั้งสองด้านเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง 22 ซม 27 เซนติเมตร (ภาพที่ 114)



2.22.3 กรอบประตู ทำด้วยหินปูน มีสภาพชำรุดและพบจำนวนหลายชิ้น มีขนาดใหญ่กว่าที่พบในโบราณสถานแห่งอื่น ๆ ที่กล่าวมาเช่นกัน คือขนาดกว้าง 55 เซนติเมตร เนื่องจากมีสภาพชำรุด (หัก) จึงไม่ทราบความยาวที่แน่นอนได้ ชิ้นส่วนที่พบแต่ละชิ้นยาวประมาณ 1 เมตร และเคียวกว้าง 15 เซนติเมตร (ภาพที่ 115)

นอกจากนี้ยังได้ค้นพบกรอบประตูที่มีลวดลายสลัก 3 ชิ้น ล้วนทำด้วยหินแกรนิต โดยเฉลี่ยยาวประมาณ 150 เซนติเมตร และกว้าง 30 เซนติเมตร (ภาพที่ 116-117) ลวดลายของกรอบประตูเหล่านี้คล้ายกับที่พบในเทวสถานในศาสนาพราหมณ์ ลัทธิไศวนิกาย คือ เทวสถานปรสรมะศวร (Parasrameswar) ณ ภูวนะศวรในอินเดียภาคใต้มาก ซึ่งเทวสถานแห่งนี้สร้างในราวพุทธศตวรรษที่ 13 ในสมัยราชวงศ์ปัลลวะ<sup>65</sup> และศิลปะขอม แบบบันทายสรี ในราวพุทธศตวรรษที่ 12<sup>66</sup>

2.22.4 ฐานเสา ได้ค้นพบฐานเสาทำด้วยหินปูนในโบราณสถานแห่งนี้หลายชิ้น (ภาพที่ 118) ล้วนเป็นทรงกลม สูงราว 50 เซนติเมตร ฐานบนสลักลงไปเป็นรูปทรงกลม แต่สลักคน ๆ คือ ลึกลงไปเพียงราว 5 เซนติเมตร รูปสลักลงไปมีเส้นผ่าศูนย์กลางราว 40 เซนติเมตร

2.22.5 อิฐโบราณ บริเวณโบราณสถานแห่งนี้มีอิฐโบราณกระจายอยู่โดยทั่วไป อิฐเหล่านี้มีขนาดหนา 8 เซนติเมตร กว้าง 16 เซนติเมตร และยาว 32 เซนติเมตร

2.22.6 สระน้ำโบราณ ทางทิศตะวันออกของเนินโบราณสถานมีสระน้ำโบราณอยู่ 2 สระ และทิศตะวันออกเฉียงใต้อีก 1 สระ สระน้ำโบราณเหล่านี้มีขนาดใหญ่มาก ชุดเป็นแนวไปตามสันทราย สระแรกห่างจากเนินโบราณสถานราว 50 เมตร สระสุดท้ายทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งมีขนาดใหญ่ที่สุดนั้นมีเส้นผ่าศูนย์กลางราว 80 เมตร และอยู่ห่างจากเนินโบราณสถานมากที่สุด คือ ราว 150 เมตร (ภาพที่ 119)

จากการค้นพบโบราณวัตถุและลวดลายที่สลักในชิ้นส่วนของสถาปัตยกรรม  
ในโบราณสถานแห่งนี้จึงกล่าวมา อาจจะสันนิษฐานได้ว่าโบราณวัตถุเหล่านี้มีอายุอยู่ในราว  
พุทธศตวรรษที่ 12-14

## 2.23 โบราณสถานหมายเลข 23 (หอพระนารายณ์)

โบราณสถานแห่งนี้ตั้งอยู่ริมฟากตะวันออกของถนนราชดำเนิน ตำบล  
ในเมือง อำเภอเมือง ในเขตกำแพงเมืองนครศรีธรรมราชที่พิกัด 065308  
(แผนที่หมายเลข 11 และแผนที่หมายเลข 23)

ในปัจจุบันนี้หอพระนารายณ์ได้รับการบูรณะใหม่ เป็นเทวสถานฐานรูป  
สี่เหลี่ยมผืนผ้าก่ออิฐถือปูน โครงหลังคาเป็นเครื่องไม้ มุงด้วยกระเบื้องดินเผา  
(ภาพที่ 120) การบูรณะเทวสถานแห่งนี้ที่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด คือ ในสมัยที่พระยารัษฎา-  
บุประกิจ (สินธุ์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เป็นข้าหลวงประจำจังหวัดนครศรีธรรมราช  
(พ.ศ. 2462-2475) และเมื่อ พ.ศ. 2509 กรมศิลปากรได้บูรณะอีกครั้งโดยเปลี่ยน  
เครื่องไม้โครงหลังคากระเบื้อง และทาสีใหม่<sup>67</sup>

ได้มีการค้นพบเทวรูปพระวิฆเนศวรในเทวสถานแห่งนี้ 1 องค์ (ภาพที่ 1)  
ปัจจุบันนี้ได้ย้ายไปจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช

แต่เดิมเทวสถานแห่งนี้ได้ใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมของพราหมณ์ใน  
นครศรีธรรมราช แต่ปัจจุบันนี้ความสำคัญอันนี้ได้ลดน้อยลงไป

## 2.24 โบราณสถานหมายเลข 24 (หอพระอิศวร)

โบราณสถานแห่งนี้ตั้งอยู่ริมถนนราชดำเนิน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง  
ที่พิกัด 063308 (ภาพที่ 121) โดยตั้งอยู่ฟากตรงข้ามของโบราณสถานหมายเลข 23  
(หอพระนารายณ์) เทวสถานแห่งนี้ได้รับการบูรณะหลายครั้ง จนในปัจจุบันนี้มีรูปร่างเดียวกับ  
กับโบราณสถานหมายเลข 23 (หอพระนารายณ์) โดยจังหวัดนครศรีธรรมราชดำเนินการบูรณะ

เมื่อ พ.ศ. 2509 และในปีต่อมาจังหวัดนครราชสีมาได้ยกกำแพงล้อมรอบเทวสถานแห่งนี้ และโบราณสถานหมายเลข 23 (หอพระอิศวร)

แต่เดิมเทวสถานแห่งนี้เป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพสำคัญในศาสนาพราหมณ์หลายองค์ คือ พระศิวนาฏราช 1 องค์ (ภาพที่ 14) พระอุมา 1 องค์ (ภาพที่ 55), พระพิฆเนศวร 1 องค์ และหงส์ 1 ตัว (ภาพที่ 62) รูปเคารพเหล่านี้แต่เดิมประดิษฐาน ณ โบราณสถานหมายเลข 25 (เทวสถานโบสถ์พราหมณ์) ในบริเวณใกล้เคียงกัน และในที่สุดจึงย้ายประติมากรรมสำคัญดังกล่าวไปจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครราชสีมา สืบมาจนปัจจุบันนี้ ในปัจจุบันนี้เทวสถานแห่งนี้จึงเป็นที่ประดิษฐานศิวิลิ่งค์และโยนิที่ทำด้วยศิลาจำนวนมาก (ภาพที่ 15, 17, 21, 22, 23, 32, 37)

## 2.25 โบราณสถานหมายเลข 25 (โบสถ์พราหมณ์)

โบราณสถานแห่งนี้ตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกันกับโบราณสถานหมายเลข 24 (หอพระอิศวร) โดยทางออกไปทางทิศใต้ของโบราณสถานดังกล่าวเพียงไม่กี่เมตร (ภาพที่ 122)

ปัจจุบันนี้โบราณสถานแห่งนี้ได้พังทลายไปหมดแล้ว เหลืออยู่เพียงหลักฐานที่นักโบราณคดีขุดพบเห็นบางท่านได้บันทึกไว้เท่านั้น ดังเช่นที่ศรี อมาตยกุล ได้กล่าวถึงเทวสถานแห่งนี้ไว้เมื่อ พ.ศ. 2494 ดังนี้

...ในโบสถ์พราหมณ์มีปฏิมาสำหรับเก็บรักษาเทวรูปสำหรับไว้ในพิธีพราหมณ์ คือ ศิวลิ่งค์ศิลา 4 อัน ฐานสำหรับรองศิวลิ่งค์อันหนึ่ง ฐานรองเทวรูปฐานหนึ่ง และรูปพระคเณศวรองค์หนึ่ง นอกภูมิศิวลิ่งค์โคนทำเป็นแปดเหลี่ยมอันหนึ่ง เติมในภูมิมียกกระดานอยู่ 1 แผ่น สำหรับใช้ฝังในหลุมตามพิธีกรรมพราหมณ์ กระดานที่กล่าวนี้น่าจะเป็นรูปนางคงคา 2 แผ่น เป็นของเก่าครั้งกรุงศรีอยุธยา และกระดานจำหลักเป็นรูปพระอาทิตย์แผ่นหนึ่งซึ่ง

สร้างขึ้นใหม่สำหรับไว้แทนรูปนางคงคา แต่เมื่อเลิกพิธีกรรมพวายเป็น  
เมืองนี้แล้ว จึงได้นำกระดานจำหลักทั้ง 3 แผ่นนี้ไปไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ  
พระมหาธาตุ... 68

ส่วนประตูมุนี หุ่นเพิงพันธุ์ ไถกลาวถึงเขตสถานแห่งนี้ไว้เมื่อ พ.ศ. 2515  
ว่าดังนี้

...โบสถ์พราหมณ์ตั้งอยู่ระหว่างหอพระอิศวรกับเสาริงช้างอยู่เยื้องกันมา  
ทางข้างหน้าหอพระอิศวรเล็กน้อย และทางกัน 10 เมตรเศษ ของเดิมได้พัง  
ทลายไม่เหลือให้เห็นเป็นซากแล้ว เมื่อหลังสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ยังเหลือ  
แค่เสาริงช้างซึ่งเป็นของที่เพิ่งทำขึ้นใหม่เมื่อราวปลายปี พ.ศ. 2509 แทนของ  
เก่าซึ่งยุทโทไป โบสถ์พราหมณ์หลังเดิมรูปพื้นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดโตกว่าหอ  
พระอิศวรและหอพระนารายณ์ไม่มากนัก เป็นอาคารสร้างด้วยไม้ทั้งหลัง  
(ยกเว้นฐานล่าง) มีเสา 16 ต้น ยกพื้นสูงเล็กน้อย มีบันไดขึ้นทางด้านหน้า  
(ตะวันออก) ทางเดียว มีลูกกรงใบดอมทั้ง 4 ด้าน ระหว่างลูกกรงไม้กับ  
ผนังกันห้องสามารถเดินไต่รอบ เข้าใจว่าเมื่อผนังห้องชำรุดหักพังจึงรื้อออก  
เปิดโล่ง จึงมีลักษณะคล้ายกับศาลา หลังคาเดิมมุงด้วยกระเบื้อง ต่อมา  
เมื่อชำรุดมาก เพื่อความสะดวกจึงใช้สังกะสีมุงแทน หลังคาทำหน้าตาเป็น  
मुखเล็กขอนยื่นออกมาข้างหน้าคล้ายกับหอพระอิศวร หน้าจั่วทั้งด้านหน้าและ  
ด้านหลังใช้ไม้กระดานเรียงตามยาวตีแปะห้อยลงมา... โบสถ์พราหมณ์เดิม  
ใช้เป็นที่ประกอบพิธีตามคติในศาสนาพราหมณ์ เป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพ  
เช่น ศิวลึงค์ ฐานศิวลึงค์ (โยนิโหระณะ) พระคเณศวร์ ต่อมาเมื่ออาคาร  
ชำรุดไม่ปลอดภัยจึงได้นำรูปเคารพทั้งหมดไปเก็บรวมไว้ในหอพระอิศวร... 69

เขตสถานโบสถ์พราหมณ์จึงเป็นศูนย์รวมของพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช  
เพื่อประกอบพิธีกรรมที่สำคัญมาแต่โบราณ โดยเฉพาะพิธีกรรมปลงศพและครีมนวาย อันเป็น  
พิธีที่สำคัญมากของพราหมณ์ทั้งในภูมิภาคและในเขตภูมิภาค

## 2.26 โบราณสถานหมายเลข 26 (ฐานพระศิขม)

โบราณสถานแห่งนี้ตั้งอยู่ติดถนนหลังวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร โดยอยู่ระหว่างถนนท่าเรือและวัดสวนป่า ที่พิกัด 065298 (แผนที่หมายเลข 11 และแผนที่หมายเลข 25)

เทวสถานแห่งนี้อยู่ในสภาพที่ทรุดโทรมมาก ขณะนี้เหลือเฉพาะฐานคงจะมีบูรณะกันสืบมาหลายครั้ง ครั้งสุดท้ายคงบูรณะเป็นอาคารที่มีฐานก่ออิฐถือปูน หลังคาเป็นเครื่องไม้ จึงไถทิ้งหลายปี ในปัจจุบันนี้จึงยังคงปรากฏอยู่เพียงฐานของอาคารเท่านั้น (ภาพที่ 123)

ฐานของ เทวสถานแห่งนี้เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยแบ่งอาคารออกเป็น 2 ส่วน กล่าวคือ

ส่วนหน้าฐานของอาคารทุกด้านก่ออิฐสูงชันมกราว 50 เซนติเมตร ผนังก่ออิฐหนา 50 เซนติเมตร ฐานดังกล่าวมีความกว้าง 5.90 เมตร และยาว 15.90 เมตร มีบันไดทางขึ้นทางทิศตะวันออกเพียงทางเดียว

ส่วนหลังอยู่ถัดเข้ามาจากส่วนหน้า ฐานของอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดเล็ก คือ กว้าง 2.70 เมตร และยาว 3.30 เมตร มีประตูทางเข้าทางด้านตะวันออก ขนาดกว้าง 52 เซนติเมตร ผนังก่ออิฐสูงชันมกราว 1.85 เมตร ก่ออิฐดิบทั้งสี่ด้าน ในบริเวณนี้มีโยนหักด้วยหินปูนวางอยู่รวม 2 ฐาน (ภาพที่ 41 และ 45)

ถัดจากส่วนหลังของอาคารเข้าไปเป็นศาลาที่สร้างขึ้นใหม่ บูรณด้วยสังกะสี (ภาพที่ 124) ภายในศาลานี้มีคิ่วลึงค์หักด้วยหินทรายขนาดใหญ่องค์หนึ่งฝังอยู่ในดินโคลนขึ้นมาเฉพาะส่วนยอดเพียงประมาณ 45 เซนติเมตร (ภาพที่ 33) ปัจจุบันนี้คิ่วลึงค์องค์นี้ยังเป็นที่สักการะบูชาของประชาชนโดยทั่วไป

จากที่กล่าวมาเกี่ยวกับโบราณสถานหรือแหล่งของศาสนาพราหมณ์ทั้งหมดนี้ปรากฏว่าขณะนี้ได้ค้นพบรวมทั้งสิ้น 26 แห่ง ล้วนตั้งอยู่ในแหล่งโบราณคดีชายฝั่งทะเลของอำเภอไทยทั้งสิ้น (ตารางที่ 18) โดยค้นพบในบริเวณพื้นที่ 4 อำเภอและอำเภอที่ค้นพบมากที่สุด ได้แก่ อำเภอสหัส จำนวน 18 แห่ง หรือคิดเป็นร้อยละ 69.23 รองลงมาได้แก่ อำเภอเมืองค้นพบ 4 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 15.38, อำเภอท่าศาลาค้นพบ 3 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 11.54 และอำเภอชนอมค้นพบน้อยที่สุดคือเพียง 1 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 3.85 เท่านั้น (ตารางที่ 19)

ในโบราณสถานเหล่านี้ได้มีการค้นพบประติมากรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์ด้วย โดยในขณะนี้ได้ค้นพบประติมากรรมดังกล่าวแล้วรวมทั้งสิ้น 45 ชิ้น (ตารางที่ 20) โบราณสถานที่ยังค้นพบประติมากรรมดังกล่าวมากที่สุด คือ โบราณสถานหมายเลข 25 (แหล่งโบราณคดีพราหมณ์) ซึ่งค้นพบประติมากรรมจำนวน 8 ชิ้น หรือคิดเป็นร้อยละ 17.80 รองลงมาได้แก่โบราณสถานหมายเลข 24 (หอพระอิศวร) ค้นพบจำนวน 7 ชิ้น หรือคิดเป็นร้อยละ 15.57, โบราณสถานหมายเลข 3 (วัดนาขอม-ร้าง) ค้นพบจำนวน 5 ชิ้นหรือคิดเป็นร้อยละ 11.11, โบราณสถานหมายเลข 11 (บ้านหังกำ) และโบราณสถานหมายเลข 26 (บ้านกระสยม) ค้นพบในปริมาณเท่า ๆ กัน คือ 3 ชิ้น คิดเป็นร้อยละ 6.67, โบราณสถานหมายเลข 2 (วัดจอมทอง) โบราณสถานหมายเลข 18 (เขาคา) โบราณสถานหมายเลข 19 (วัดเทพราช-ร้าง) โบราณสถานหมายเลข 20 (บ้านทุ่งกัน) และโบราณสถานหมายเลข 22 (วัดโมคลาน) ค้นพบแต่ละ 2 ชิ้น หรือคิดเป็นร้อยละ 4.44 และที่ค้นพบน้อยที่สุดคือแต่ละ 1 ชิ้น หรือคิดเป็นร้อยละ 2.22 ได้แก่ โบราณสถานหมายเลข 1 (วัดเจดีย์หลวง) โบราณสถานหมายเลข 4 (บ้านดิน) โบราณสถานหมายเลข 5 และ 6 (บ้านท่าควาย) โบราณสถานหมายเลข 8 (บ้านไสลับ) โบราณสถานหมายเลข 10 (บ้านสวนแก้วแหวน) โบราณสถานหมายเลข 14 (สวนนายปลอด มั่นคง) โบราณสถานหมายเลข 21 (บ้านทุ่งกัน) และโบราณสถานหมายเลข 23 (หอพระนารายณ์)

ประติมากรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์ที่ค้นพบในโบราณสถานเหล่านี้มากที่สุดขณะนี้คือ โยนิ ค้นพบจำนวน 17 ชิ้น หรือคิดเป็นร้อยละ 37.78 รองลงมา



โตแก่ ศิวลึงค์ คัมภีรจำนวน 15 ชิ้น หรือคิดเป็นร้อยละ 33.33, พระวิษณุ คัมภีรจำนวน 6 ชิ้น หรือคิดเป็นร้อยละ 13.34, พระพิฆเนศวร คัมภีรจำนวน 3 ชิ้น หรือคิดเป็นร้อยละ 6.67 นอกจากนี้ยังค้นพบพระศิวนาฏราช พระอุมา พระพรหม และหงส์อย่างละ 1 ชิ้น หรือคิดเป็นร้อยละ 2.22 (ตารางที่ 20-21)

โบราณสถานหลายแห่งค้นพบประติมากรรมรูปเคารพของศาสนาพราหมณ์ ทั้งไศวนิกายและไวษณพนิกายที่มีอายุอยู่ในช่วงเวลาเดียวกันอยู่ในโบราณสถานแห่งเดียวกัน เช่น โบราณสถานหมายเลข 19 (วัดเทพราช-วัง) เป็นต้น อันอาจจะสันนิษฐานได้ว่า นิกายทั้งสองของศาสนาพราหมณ์ได้ผสมกลมกลืนกันเป็นอย่างดีในบริเวณนี้ก็เป็นได้ (ตารางที่ 20)

หากพิจารณาอายุของโบราณสถานทีค้นพบเหล่านี้โดยอาศัยรูปแบบทาง ศิลปกรรมของประติมากรรมที่ค้นพบในโบราณสถานดังกล่าวเป็นเครื่องช่วยในการกำหนดอายุ อาจจะกล่าวได้ว่าโบราณสถานเหล่านี้ส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-14 (ตารางที่ 22) ยกเว้นโบราณสถานหมายเลข 25 (เทวสถานโบสถ์ราชมนั) ซึ่งค้นพบ ประติมากรรมที่มีอายุอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-25 อันอาจจะเป็นเพราะว่าโบราณ สถานแห่งนี้ได้ก่อสร้างมาร่วมสมัยกับโบราณสถานแห่งอื่น ๆ แต่ได้มีการเคลื่อนย้ายประติมากรรม รุ่งเก่าออกไปและมีประติมากรรมรุ่นใหม่มาประดิษฐานแทน เพื่อการประกอบพิธีกรรมในยุค หลังก็เป็นได้ เพราะประติมากรรมที่ค้นพบในโบราณสถานแห่งนี้ล้วนเป็นสำริด ต่างไปจาก โบราณสถานแห่งอื่น ๆ และนักโบราณคดีบางท่านได้กล่าวไว้ในรายงานการสำรวจของคนว่า ค้นได้พบว่าโบราณสถานแห่งนี้ประดิษฐานประติมากรรมรุ่นเก่าสลักด้วยศิลา เช่น ศิวลึงค์สูง 4 องค์ โยนิศิลา 1 ชิ้น และพระพิฆเนศวร 1 องค์ เป็นต้น 70

ในบริเวณโบราณสถานทุกแห่งที่ค้นพบอิฐโบราณขนาดใหญ่มากระจ่ายอยู่ โดยทั่วไป นอกจากนี้ยังได้ค้นพบชิ้นส่วนของสถาปัตยกรรมทำด้วยศิลาหลายประเภท เช่น ธรณีประตู กรอบประตู ฐานเสา และหินสลักเป็นชั้น ๆ แบบชั้นบันได เป็นต้น (ตารางที่ 23) ชิ้นส่วนของสถาปัตยกรรมที่ค้นพบมากที่สุด คือ ธรณีประตู ซึ่งค้นพบมากถึง 27 ชิ้น



หรือคิดเป็นร้อยละ 36.00 รองลงไปได้แก่ กรอบประตู และฐานเสา เป็นต้น  
(ตารางที่ 24) ชิ้นส่วนของสถาปัตยกรรมเหล่านี้ถือว่าเป็นรูปแบบของสถาปัตยกรรมรุ่นแรก ๆ  
ของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้<sup>71</sup>

สิ่งสำคัญมากที่ค้นพบควบคู่กับโบราณสถานเนื่องในศาสนาพุทธแทบทุกแห่ง  
คือ สระน้ำโบราณและลำน้ำ ในขณะนี้ได้ค้นพบสระน้ำโบราณควบคู่กับโบราณสถานแห่งนี้ถึง  
35 สระ โดยโบราณสถานบางแห่งมีสระน้ำโบราณรายรอบถึง 3 สระ และบางแห่งมีเพียง  
1 สระ (ตารางที่ 25-26) สระน้ำโบราณส่วนใหญ่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของโบราณสถาน  
(คิดเป็นร้อยละ 31.43) รองลงไปได้แก่ทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันตก ทิศตะวันออกเฉียงใต้  
ซึ่งพบในปริมาณที่เท่า ๆ กัน คือ คิดเป็นร้อยละ 14.28 ลำดับถัดมา คือ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ  
และทิศบน้อยที่สุด คือ ทิศตะวันตกเฉียงใต้และตะวันออกเฉียงเหนือ (คิดเป็นร้อยละ 2.86)  
การที่พบสระน้ำโบราณตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของโบราณสถานในอัตราที่มากกว่าทิศอื่น ๆ  
อย่างเห็นได้ชัด เห็นอย่างชัดเจนในบริเวณนี้ว่ามีความเชื่อทางประการเกี่ยวกับทิศที่  
เป็นมงคลของทิศของสระน้ำโบราณเหล่านี้ด้วย

ในทำนองเดียวกัน เมื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างที่ตั้งโบราณสถานเหล่านี้  
กับทางน้ำโบราณที่ไหลผ่านโบราณสถานย่อมประจักษ์ได้ชัดยิ่งขึ้นว่านอกเหนือจากการใช้ลำน้ำ  
เหล่านี้เพื่อการบริโภค อุปโภค ทางสัญจร และประโยชน์ในการดำรงชีวิตแล้ว การสร้าง  
โบราณสถานน่าจะมีความเชื่อเรื่องทิศที่เป็นมงคลของลำน้ำที่ไหลผ่านโบราณสถานเข้ามาเกี่ยว  
ข้องด้วย อันอาจพิจารณาได้จากโบราณสถานทุกแห่งต้องมีลำน้ำไหลผ่านหรือตั้งอยู่ริมลำน้ำ  
(ตารางที่ 27 และ 28) ลำน้ำหลายสายเปลี่ยนทางเดินหรือขึ้นเนินไปแล้ว แต่บางสายยัง  
คงไหลอยู่จนปัจจุบันนี้ หลักฐานสำคัญที่ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์เรื่องการจัดโบราณสถาน  
กับทิศที่ลำน้ำไหลผ่าน คือ โบราณสถานส่วนใหญ่มีลำน้ำไหลผ่านทางทิศใต้ (คิดเป็นร้อยละ  
34.04) รองลงมาได้แก่ ทิศเหนือ (คิดเป็นร้อยละ 31.91), ทิศตะวันออก (คิดเป็นร้อยละ  
19.15), ทิศตะวันตก (คิดเป็นร้อยละ 12.77) และทิศตะวันตกเฉียงเหนือ (คิดเป็นร้อยละ  
2.13) และทิศที่ไม่มีลำน้ำไหลผ่านโบราณสถานเลย คือ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

ทิศตะวันออกเฉียงใต้ และทิศตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งทิศทั้งสามนี้ได้ค้นพบสระน้ำในอัตรา  
ที่ต่ำมากเช่นเดียวกัน ยกเว้นทิศตะวันออกเฉียงใต้ (ตารางที่ 25)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

## ตารางที่ 18

แสดงโบราณสถานเนื่องในศาสนาพุทธในนครศรีธรรมราช

จำแนกตามแหล่งที่ตั้ง

ลำดับที่	ชื่อโบราณสถาน	แหล่งที่ตั้ง				รวม	ปีที่ตั้ง
		อำเภอเมือง	อำเภอชนอม	อำเภอสิชล	อำเภอท่าศาลา		
1.	หมายเลข 1 (วัดเจ็ทหลวง)		1			1	898153
2.	หมายเลข 2 (วัดจอมทอง)			1		1	960975
3.	หมายเลข 3 (วัดนาขอม-ร้าง)			1		1	955951
4.	หมายเลข 4 (บ้านก้น)			1		1	888697
5.	หมายเลข 5 (บ้านท่าควาย)			1		1	887905
6.	หมายเลข 6 (บ้านท่าควาย)			1		1	927887
7.	หมายเลข 7 (บ้านท่าควายล่าง)			1		1	945889
8.	หมายเลข 8 (บ้านไล่ลับ)			1		1	958881
9.	หมายเลข 9 (วัดเบิก)			1		1	936858
10.	หมายเลข 10 (บ้านสวนหัวแหวน)			1		1	963855
11.	หมายเลข 11 (บ้านพังงา)			1		1	947835
12.	หมายเลข 12 (บ้านนายวิจิตร อินทราช)			1		1	947831
13.	หมายเลข 13 (สวนนายนวล สุกข์)			1		1	913826
14.	หมายเลข 14 (สวนนายปลอด มั่นคง)			1		1	962633
15.	หมายเลข 15 (สวนนายธำมว คุณเรือง)			1		1	963624
16.	หมายเลข 16 (สวนนายเพ็ญ เมืองควง)			1		1	963637

ลำดับที่	ชื่อโบราณสถาน	แหล่งที่ค้นพบ					พิกัดที่ตั้ง
		อำเภอเมือง	อำเภอชนอม	อำเภอสิชล	อำเภอท่าศาลา	รวม	
17.	หมายเลข 17 (บ้านนายอภิศักดิ์ ใจหาว)			1		1	968937
18.	หมายเลข 18 (เขาคา)			1		1	963816
19.	หมายเลข 19 (วัดเทพธำรง-ร้าง)			1		1	951795
20.	หมายเลข 20 (บ้านทุ่งพัน)				1	1	981744
21.	หมายเลข 21 (บ้านทุ่งพัน)				1	1	976748
22.	หมายเลข 22 (วัดโมคลาน)				1	1	027483
23.	หมายเลข 23 (หอพระนารายณ์)	1				1	065308
24.	หมายเลข 24 (หอพระอิศวร)	1				1	063308
25.	หมายเลข 25 (โบสถ์พราหมณ์)	1				1	063308
26.	หมายเลข 26 (ฐานพระสยาม)	1				1	065298
รวม		4	1	18	3	26	

ตารางที่ 19  
แสดงโบราณสถานเนื่องในศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช  
จำแนกตามอำเภอที่ค้นพบ

ลำดับที่	อำเภอที่ค้นพบ	จำนวน (แห่ง)	คิดเป็นร้อยละ	หมายเหตุ
1.	อำเภอเมือง	4	15.38	
2.	อำเภอขนอม	1	3.85	
3.	อำเภอลี้	18	69.23	
4.	อำเภอท่าศาลา	3	11.54	
	รวม	26	100.00	

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ตารางที่ 20

แสดงโบราณสถานเนื่องในศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช

จำแนกตามประเภทประติมากรรมในศาสนาพราหมณ์ที่พบร่วมกันในโบราณสถานแต่ละแห่ง

[illegible]

ลำดับที่	ชื่อโบราณสถาน	ประเภทและจำนวนประติมากรรมที่ค้นพบ									รวม	คิดเป็นร้อยละ	
		วิฆเนศวร	ศิว	นารายณ์	ศิวลึงค์	โยนิ	อูมา	พิชฌเนศวร	พรหม	พระพุทธรูป			หงส์
10.	หมายเลข 10 (บ้านสวนหัวเหวน)	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	2.22
11.	หมายเลข 11 (บ้านหังก่า)	1	-	-	-	2	-	-	-	-	-	3	6.67
12.	หมายเลข 12 (บ้านนายวิจิตร อินทราช)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13.	หมายเลข 13 (สวนนายพล สดุดา)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
14.	หมายเลข 14 (สวนนายปลอด มั่นคง)	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	2.22
15.	หมายเลข 15 (สวนนายอำนวย ควนเรือง)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16.	หมายเลข 16 (สวนนายเพ็ญ เมืองกว้าง)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17.	หมายเลข 17 (บ้านนายอภิศักดิ์ ใจหัว)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
18.	หมายเลข 18 (เขาคา)	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	2	4.44
19.	หมายเลข 19 (วัดเทพราช-ร้าง)	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2	4.44



ลำดับที่	ชื่อโบราณสถาน	ประเภทและจำนวนประติมากรรมที่ค้นพบ									รวม	คิดเป็นร้อยละ
		วิฆเนศวร	ศิวะ	ศิวลึงค์	โยนิ	อุมา	พินาศ	พรหม	หริหระ	หงส์		
20.	หมายเลข 20 (บ้านทุ่งพัน)	-	-	1	1	-	-	-	-	-	2	4.44
21.	หมายเลข 21 (บ้านทุ่งพัน)	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	2.22
22.	หมายเลข 22 (วัดโมคลาน)	-	-	-	2	-	-	-	-	-	2	4.44
23.	หมายเลข 23 (หอพระนารายณ์)	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2.22
24.	หมายเลข 24 (หอพระอิศวร)	-	-	6	1	-	-	-	-	-	7	15.57
25.	หมายเลข 25 (โบสถ์พราหมณ์)	2	1	-	-	1	3	-	-	1	8	17.80
26.	หมายเลข 26 (ฐานพระสยาม)	-	-	1	2	-	-	-	-	-	3	6.67
รวม		6	1	15	17	1	3	1	-	1	45	100.00

หมายเหตุ โบราณสถานหมายเลข 7, 9, 12, 13, 15, 16 และ 17 ขณะนี้ค้นพบเฉพาะ  
ชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมแต่ไม่พบประติมากรรม

ตารางที่ 21

แสดง โบราณสถานเนื่องในศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช  
จำแนกตามจำนวนประติมากรรมในศาสนาพราหมณ์ที่พบรวมในโบราณสถานทุกแห่ง

ลำดับที่	ประเภทประติมากรรมที่พบ	จำนวน	คิดเป็นร้อยละ	หมายเหตุ
1.	พระวิฆณุ	6	13.34	
2.	พระศิวนาฏราช	1	2.22	
3.	ศิวลึงค์	15	33.33	
4.	โยนิ	17	37.78	
5.	พระอุมา	1	2.22	
6.	พระพิฆเนศวร	3	6.67	
7.	พระพรหม	1	2.22	
8.	หงส์	1	2.22	
	รวม	45	100.00	

## ตารางที่ 22

แสดง โบราณสถานเนื่องในศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช

จำแนกตามอายุของประติมากรรมที่เก่าที่สุดที่พบร่วมในโบราณสถานโดยพิจารณาจากรูปแบบทางศิลปกรรม

ลำดับที่	ชื่อ โบราณสถาน	อายุของประติมากรรมที่พบร่วม ในโบราณสถาน	หมายเหตุ
1.	หมายเลข 1 (วัดเจ็ดยอด)	ราวพุทธศตวรรษที่ 12-14	
2.	หมายเลข 2 (วัดจอมทอง)	ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13	
3.	หมายเลข 3 (วัดนาขอม-ร้าง)	ราวพุทธศตวรรษที่ 11-12	
4.	หมายเลข 4 (บ้านคิน)	ราวพุทธศตวรรษที่ 12-14	
5.	หมายเลข 5 (บ้านทาควาย)	ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14	
6.	หมายเลข 6 (บ้านทาควาย)	ราวพุทธศตวรรษที่ 12-14	
7.	หมายเลข 8 (บ้านไสสับ)	ราวพุทธศตวรรษที่ 12-14	
8.	หมายเลข 10 (บ้านสวนหัวแหวน)	ราวพุทธศตวรรษที่ 12-14	
9.	หมายเลข 11 (บ้านพังงา)	ราวพุทธศตวรรษที่ 11-12	
10.	หมายเลข 14 (สวนนายปลอก มั่นคง)	ราวพุทธศตวรรษที่ 11-12	
11.	หมายเลข 18 (เขาคา)	ราวพุทธศตวรรษที่ 11-12	
12.	หมายเลข 19 (วัดเทพราช-ร้าง)	ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13	
13.	หมายเลข 20 (บ้านทุ่งพัน)	ราวพุทธศตวรรษที่ 12-14	
14.	หมายเลข 21 (บ้านทุ่งพัน)	ราวพุทธศตวรรษที่ 12-14	
15.	หมายเลข 22 (วัดโคกลาน)	ราวพุทธศตวรรษที่ 12-14	
16.	หมายเลข 23 (หอพระนารายณ์)	ราวพุทธศตวรรษที่ 10-11	บูรณะใหม่
17.	หมายเลข 24 (หอพระอิศวร)	ราวพุทธศตวรรษที่ 11-14	บูรณะใหม่
18.	หมายเลข 25 (โบสถ์พราหมณ์)	ราวพุทธศตวรรษที่ 18-19	
19.	หมายเลข 26 (ฐานพระสยาม)	ราวพุทธศตวรรษที่ 12-14	

ตารางที่ 23

แสดงโบราณสถานเนื่องในศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช

จำแนกตามประเภทของชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมศิลาและสระน้ำโบราณที่พบรวมในโบราณสถานแต่ละแห่ง

ลำดับที่	ชื่อโบราณสถาน	ประเภทและจำนวนของประติมากรรมและสระน้ำโบราณ										รวม	คิดเป็นร้อยละ
		หินประติมากรรม	ถาวรประติมากรรม	ฐานเสา	หินตั้ง	แผ่นหินตรง	กลดแบบ	สระ	แท่นหิน	ตำราง	หินสลัก		
1.	หมายเลข 1 (วัดเจ็ดยอดหลวง)	4	2	-	1	-	3	-	-	-	-	10	9.09
2.	หมายเลข 2 (วัดจอมทอง)	5	4	-	-	2	-	-	-	-	-	11	10.00
3.	หมายเลข 3 (วัดนาขอม-ร้าง)	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	3	2.73
4.	หมายเลข 4 (บ้านคันทัน)	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-	3	2.73
5.	หมายเลข 5 (บ้านท่าควาย)	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0.91
6.	หมายเลข 6 (บ้านท่าควาย)	2	4	-	-	-	2	-	-	-	-	8	7.27
7.	หมายเลข 7 (บ้านท่าควายล่าง)	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0.91
8.	หมายเลข 8 (บ้านไผ่สับ)	1	-	1	-	-	3	-	-	-	-	5	4.54

ลำดับที่	ชื่อโบราณสถาน	ประเภทและจำนวนของประติมากรรมและสำริดโบราณ									รวม	คิดเป็นร้อยละ
		รูปพระพุทธรูป	กรอมพระพุทธรูป	ฐานเสาศิวะ	วัตถุเครื่องใช้	แผ่นหินจารึก	สำริด	แผ่นหิน	สำริด	ดินสอพิน		
9.	หมายเลข 9 (วัดเบิก)	-	3	-	-	-	1	-	-	-	4	3.64
10.	หมายเลข 10 (บ้านสวนหัวแถว)	1	1	-	-	-	2	-	-	-	4	3.64
11.	หมายเลข 11 (บ้านมังกา)	2	-	-	-	-	3	-	-	-	5	4.54
12.	หมายเลข 12 (บ้านนายวิจิตร คุ้มขาว)	-	-	-	-	-	3	-	-	-	3	2.73
13.	หมายเลข 13 (สวนนายฉวน สดุดา)	3	-	-	-	-	3	-	-	-	6	5.45
14.	หมายเลข 14 (สวนนายปลอด มั่นคง)	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0.91
15.	หมายเลข 15 (สวนนายอำนาจ วัฒนเรือง)	-	-	4	-	-	-	-	-	-	4	3.64
16.	หมายเลข 16 (สวนนายเพี้ยน เมืองกว้าง)	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2	1.82
17.	หมายเลข 17 (บ้านนายอภิสิทธิ์ ใจขาว)	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2	1.82
18.	หมายเลข 18 (เขาคา)	3	1	8	-	-	1	1	1	1	16	14.54

ลำดับที่	ชื่อโบราณสถาน	ประเภทและจำนวนของประติมากรรมและสระน้ำโบราณ									รวม	คิดเป็นร้อยละ
		รูปประติมากรรม	รูปประติมากรรม	รูปประติมากรรม	รูปประติมากรรม	รูปประติมากรรม	รูปประติมากรรม	รูปประติมากรรม	รูปประติมากรรม	รูปประติมากรรม		
19.	หมายเลข 19 (วัดเทพราช-ร้าง)	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	0.91
20.	หมายเลข 20 (บ้านทุ่งกัน)	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2	1.82
21.	หมายเลข 21 (บ้านทุ่งกัน)	1	-	-	-	-	1	-	-	-	2	1.82
22.	หมายเลข 22 (วัดโมคคณา)	1	7	4	-	-	3	-	-	-	15	13.63
23.	หมายเลข 23 (หอพระนารายณ์)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
24.	หมายเลข 24 (หอพระอิศวร)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
25.	หมายเลข 25 (โบสถ์พราหมณ์)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
26.	หมายเลข 26	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0.91
รวม		27	23	17	1	2	35	2	1	2	110	100.00

- หมายเหตุ 1. ขึ้นส่วนสถาปัตยกรรมทั้งหมดทำด้วยศิลา  
2. ได้ค้นพบอิฐโบราณในโบราณสถานทุกแห่ง

## ตารางที่ 24

แสดงโบราณสถานเนื่องในศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช  
จำแนกตามประเภทและจำนวนของชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมที่พบรวมในโบราณสถานทุกแห่ง

ลำดับที่	ประเภทของชิ้นส่วนสถาปัตยกรรม	จำนวน	คิดเป็นร้อยละ	หมายเหตุ
1.	ธรณีประตู	27	36.00	
2.	กรอบประตู	23	30.67	
3.	ฐานเสา	17	22.66	
4.	ทับหลัง	1	1.33	
5.	แผ่นหินทรงกลมแบน	2	2.67	
6.	แผ่นหิน	2	2.67	
7.	ตำราง	1	1.33	
8.	หินสลักเป็นชิ้น	2	2.67	
	รวม	75	100.00	



## ตารางที่ 25

แสดง โบราณสถานเนื่องในศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช  
จำแนกตามทิศที่ตั้งและจำนวนของสระน้ำโบราณในโบราณสถานแต่ละแห่ง

ลำดับที่	ชื่อโบราณสถาน	ทิศที่ตั้งและจำนวนของสระน้ำโบราณ								รวม	คิดเป็นร้อยละ
		น.	ท.	ทอ.	ทท.	ทอน.	ทอท.	ททท.	ททณ.		
1.	หมายเลข 1 (วัดเจ็ยหลวง)	1	1	-	1	-	-	-	-	3	8.57
2.	หมายเลข 3 (วัดนาขอม-ร้าง)	-	1	1	-	-	1	-	-	3	8.57
3.	หมายเลข 6 (บ้านท่าควาย)	1	1	-	-	-	-	-	-	2	5.71
4.	หมายเลข 8 (บ้านไสสัณ)	-	-	1	1	-	1	-	-	3	8.57
5.	หมายเลข 9 (วัดเบิก)	-	-	-	1	-	-	-	-	1	2.86
6.	หมายเลข 10 (บ้านสวนหัวแหวน)	1	-	-	-	-	-	1	-	2	5.71
7.	หมายเลข 11 (บ้านหังกำ)	1	1	1	-	-	-	-	-	3	8.57
8.	หมายเลข 12 (บ้านนายวิจิตร อินทรราช)	-	-	2	-	-	1	-	-	3	8.57
9.	หมายเลข 13 (สวนนายนวล สุกขำ)	-	-	1	-	1	-	-	1	3	8.57

ลำดับที่	ชื่อโบราณสถาน	ทิศที่ตั้งและจำนวนของสระน้ำโบราณ								รวม	คิดเป็นร้อยละ
		น.	ท.	ทอ.	ทท.	ทอน.	ทอท.	ททท.	ททน.		
10.	หมายเลข 16 (ส่วนนายเพ็ญ เมืองกว้าง)	-	-	1	-	1	-	-	-	2	5.71
11.	หมายเลข 17 (ส่วนนายอภิศักดิ์ ใจหาญ)	1	-	1	-	-	-	-	-	2	5.71
12.	หมายเลข 18 (เขาคา)	-	-	-	1	-	-	-	-	1	2.86
13.	หมายเลข 19 (วัดเทพราช-ร้าง)	-	-	-	-	-	1	-	-	1	2.86
14.	หมายเลข 20 (บ้านทุ่งพัน)	-	1	-	1	-	-	-	-	2	5.71
15.	หมายเลข 21 (บ้านทุ่งพัน)	-	-	1	-	-	-	-	-	1	2.86
16.	หมายเลข 22 (วัดโมคคัลลาน)	-	-	2	-	-	1	-	-	3	8.57
	รวม	5	5	11	5	2	5	1	1	35	99.96

- หมายเหตุ 1. น. หมายถึง ทิศเหนือ  
 2. ท. หมายถึง ทิศใต้  
 3. ทอ. หมายถึง ทิศตะวันออก

4. กก. หมายถึง ทิศตะวันตก
5. ทอน. หมายถึง ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
6. ทอท. หมายถึง ทิศตะวันออกเฉียงใต้
7. กกท. หมายถึง ทิศตะวันตกเฉียงใต้
8. ททน. หมายถึง ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

## ตารางที่ 26

แสดงโบราณสถานเนื่องในศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช  
จำแนกตามทิศที่ตั้งและจำนวนของสระน้ำโบราณในโบราณสถานทุกแห่ง

ลำดับที่	ทิศที่ตั้งของสระน้ำโบราณ	จำนวน (สระ)	คิดเป็นร้อยละ	หมายเหตุ
1.	ทิศเหนือ	5	14.28	
2.	ทิศใต้	5	14.28	
3.	ทิศตะวันออก	11	31.43	
4.	ทิศตะวันตก	5	14.28	
5.	ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ	2	5.71	
6.	ทิศตะวันออกเฉียงใต้	5	14.28	
7.	ทิศตะวันตกเฉียงใต้	1	2.86	
8.	ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ	1	2.86	
	รวม	35	99.98	

## ตารางที่ 27

แสดงโบราณสถานเนื่องในศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช  
จำแนกตามทิศที่ทางน้ำโบราณไหลผ่านโบราณสถานแต่ละแห่ง

ลำดับที่	ชื่อโบราณสถาน	ทิศที่ทางน้ำโบราณไหลผ่าน								รวม	คิดเป็นร้อยละ
		น.	ท.	คอ.	ทท.	ตอน.	คอก.	ททท.	ททน.		
1.	หมายเลข 1 (วัดเจ็ทียหลวง)	-	-	1	-	-	-	-	-	1	2.13
2.	หมายเลข 2 (วัดจอมทอง)	-	1	-	-	-	-	-	-	1	2.13
3.	หมายเลข 3 (วัดนาขอม-ร้าง)	-	-	1	-	-	-	-	-	1	2.13
4.	หมายเลข 4 (บ้านคันทัน)	1	-	-	-	-	-	-	-	1	2.13
5.	หมายเลข 5 (บ้านท่าควาย)	1	-	-	-	-	-	-	-	1	2.13
6.	หมายเลข 6 (บ้านท่าควาย)	1	1	-	-	-	-	-	-	2	4.25
7.	หมายเลข 7 (บ้านท่าควายล่าง)	-	-	-	1	-	-	-	-	1	2.13
8.	หมายเลข 8 (บ้านไส้สับ)	-	-	-	-	-	1	-	-	1	2.13
9.	หมายเลข 9 (วัดเบิก)	-	1	-	-	-	-	-	-	1	2.13

[illegible]

ลำดับที่	ชื่อโบราณสถาน	ทิศที่ทางน้ำโบราณไหลผ่าน								รวม	คิดเป็นร้อยละ
		น.	ท.	ทอ.	ทท.	ตอน.	ทยท.	กทท.	กทณ.		
21.	หมายเลข 21 (บ้านทุ่งหัน)	1	-	-	-	-	-	-	-	1	2.13
22.	หมายเลข 22 (วัดโมคลาน)	1	-	1	-	-	-	-	-	2	4.25
23.	หมายเลข 23 (หอพระนารายณ์)	1	1	1	1	-	-	-	-	4	8.51
24.	หมายเลข 24 (หอพระอิศวร)	1	1	1	1	-	-	-	-	4	8.51
25.	หมายเลข 25 (โบสถ์ทราหมณ์)	1	1	1	1	-	-	-	-	4	8.51
26.	หมายเลข 26 (ฐานพระสยาม)	1	1	1	1	-	-	-	-	4	8.51
รวม		15	16	๔	6	-	1	-	-	47	100.00



## ตารางที่ 28

แสดงโบราณสถานเนื่องในศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช  
จำแนกตามทิศที่ทางน้ำโบราณไหลผ่านโบราณสถานทุกแห่ง

ลำดับที่	ทิศที่ทางน้ำโบราณไหลผ่านโบราณสถาน	จำนวน	คิดเป็นร้อยละ	หมายเหตุ
1.	ทิศเหนือ	15	31.91	
2.	ทิศใต้	16	34.04	
3.	ทิศตะวันออก	9	19.15	
4.	ทิศตะวันตก	6	12.77	
5.	ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ	-	-	
6.	ทิศตะวันออกเฉียงใต้	-	-	
7.	ทิศตะวันตกเฉียงใต้	-	-	
8.	ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ	1	2.13	
	รวม	47	100.00	

### เชิงอรรถท้ายบทที่ 3

<sup>1</sup>หม่อมเจ้าสุภัทรทิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์, 2522), หน้า 50.

<sup>2</sup>มาสุข อินทราวุธ, รูปเคารพในศาสนาฮินดู หน้า 50.

<sup>3</sup>หม่อมเจ้าสุภัทรทิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย หน้า 12-13.

<sup>4</sup>เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

<sup>5</sup>ทริยะ ไกรฤกษ์, ศิลปะทักซิดอนก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2523), หน้า 24 และรูปที่ 1-3.

<sup>6</sup>หม่อมเจ้าสุภัทรทิศ ดิศกุล, ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนต, 2516), หน้า 77 และ 126.

<sup>7</sup>พ. Dupont, "Visnu mitr'es de l' Indochine occidentale," BEFEO, XII (1942), pp. 233-254.

<sup>8</sup>Stanley J. O'Conner, Hindu Gods of Peninsular Siam (Ascona : Artibus Asiae, 1972), pp.48-49.

<sup>9</sup>ทริยะ ไกรฤกษ์, เรื่องเดิม, หน้า 34-37.

<sup>10</sup>หม่อมเจ้าสุภัทรทิศ ดิศกุล, ศิลปะขอม เล่ม 3 (กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของคุรุสภา ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, 2514), หน้า 1-5 และรูปที่ 164.

<sup>11</sup>หม่อมเจ้าสุภัทรทิศ ดิศกุล, ศิลปะอินโดนีเซียสมัยโบราณ (กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของคุรุสภา ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, 2518), หน้า 30-32 และรูปที่ 63.

<sup>11</sup> Stanley J. O'Conner, "Si Chen : An Early Settlement in Peninsular Thailand," JSS, LVI, pt.I (January, 1968), pp. 5-7.

<sup>12</sup> J.N.Banerjee, The Development of Hindu Iconography (Calcutta, 1946), pp. 387-388.

¶ P.Dupont, La statuaire preangkerienne (Ascena : Artibus Asiae, 1955), pp.143-144.

<sup>13</sup> Ibid., p.122-134.

<sup>14</sup> Ibid., p.130.

¶ J.Beisselier, Le Cambodge (Paris : Edition A. et J. Picard et Cie, 1966), p. 239.

¶ Louis Malleret, L' Arch'ecologie du Delta du Mekong Vol.4 (Paris : École Française d'Extrême-Orient, 1964), pp. 145-146.

¶ Stanley J. O'Conner, Hindu Gods of Peninsular Siam, pp. 138-141.

<sup>15</sup> P. Dupont, op.cit., Plate XIXB.

<sup>16</sup> พริยะ ไกรฤกษ์, เรื่องเดิม, หน้า 128.

<sup>17</sup> หม่อมเจ้าสุภัทรทิศ กุศล, ศิลปะขอม เล่ม 3 หน้า 5-6 และภาพที่ 166.

<sup>18</sup> พริยะ ไกรฤกษ์, ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับแบบศิลปะในประเทศไทย คัดเลือกจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สาขาสันนิบาต (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2520), หน้า 17-19 และภาพที่ 8.

<sup>19</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 74 และภาพที่ 11-12.

ก. A.Lamb, "Three statues in a tree : A note on the Phra Narai Group, Takuapa," FMJ, VI, new series (1961), plates 94-98.

ก. Stanley J. O'Conner, op.cit., plates 28-31.

ก. พริยะ ไกรฤกษ์, ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับแบบศิลปะในประเศไทย คัดเลือกจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สาขาสวนภูมิภาค, หน้า 21.

20 ก. หม่อมเจ้าสุภัทรทิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย, ภาพที่ 31-34.

ก. พริยะ ไกรฤกษ์, ศิลปะทักซิติกอนพุทธศตวรรษที่ 19, ภาพที่ 10-12.

21 Stanley J. O'Conner, "Ancient Sculptures from Tambon Na San, Nakhon Si Thammarat Province, Peninsular Thailand," JMBRAS, Vol.LV,pt.2 (December 1982), pp.60-61.

22 ก. Stanley J. O'Conner, "Tambralinga and the Khmer Empire," JSS, Vol.63,pt.I (January 1975), pp. 161-175.

ก. หม่อมเจ้าสุภัทรทิศ ดิศกุล, ศิลปะขอม เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : องค์การการค้าของคุรุสภา ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, 2513), หน้า จ.

23 บาสุข อินทราวุช, เรื่องเดิม, หน้า 40.

24 พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์, "ศิวิลส์," เมืองโบราณ, ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (มกราคม-มีนาคม 2519), หน้า 34-36.

25 บาสุข อินทราวุช, เรื่องเดิม, หน้า 40-41.

26 ก. หม่อมเจ้าสุภัทรทิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย, หน้า 65.

27 พริยะ ไกรฤกษ์, ศิลปะทักซิติกอนพุทธศตวรรษที่ 19, หน้า 267-269.

28 ก. หม่อมเจ้าสุภัทรทิศ ดิศกุล, เรื่องเดิม, หน้า 66.

29 พริยะ ไกรฤกษ์, ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับแบบศิลปะในประเศไทย คัดเลือกจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สาขาสวนภูมิภาค, หน้า 188.

30 ฤๅณ ชัยพรารุณ, เรื่องเดิม, ภาที่ 16.

31 ฤๅณ ชัยพรารุณ, เรื่องเดิม, ภาที่ 3.

32 ฤๅณ ชัยพรารุณ, ศิลปะทวารวดี, ภาที่ 19, หน้า 20.

๓ Louis Malleret, L'Archeologie du Delta du Mekong, Vol. 1, pp.377-388.

33 ฤๅณ ชัยพรารุณ, เรื่องเดิม, หน้า 39.

34 Stanley J.O'Conner, "SiChen : An Early Settement in Peninsular Thailand," JSS, LVI, pt. I (January 1968), p.14 and Fig.8.

35 J.N. Banerjea, The Development of Hindu Iconography, 2 nd ed., (Calcutta, 1956), pp.458.

36 Ibid., p.454.

37 Stanley J.O'Conner, op.cit., p.14.

38 Lunet de Lajonquiere, "Essai d'inventaire archeologique du Siam," BCAI, (1912-1913), p.142.

39 ๓ Louis Malleret, op.cit., pp.377-388.

๓ Stanley J.O'Conner, "An Ekamukhalinga from Peninsular Siam," JSS, Vol.54., No. 1 (January 1966), pp.43-49.

40 ๓ P.Dupont, L'arch'eologie mene de Dvāravatī (Paris : École Française d'Extrême Orient, 1959), Fig. 317 and 319.

๓ A.Lamb, "Miscellaneous Paper on Early Hindu and Buddhist Settlement in Northern Malaya and Southern Thailand," FMJ, Vol.6 (1961), Fig. 113.

๓ Louis Malleret, op.cit., p.383.

41 หม่อมเจ้าสุภัทรทิศ จิตรกุล, เรื่องเดิม, หน้า 70.

42 ยาสุข อินทรารุข, เรื่องเดิม, หน้า 65.

43 เรื่องเดียวกัน, มา ที่ 41-42.

44 ศิริยะ ไกรฤกษ์, ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับศิลปะในประเทศไทย คัดเลือกจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สาขาสวนภูมิภาคว, หน้า 168-169.

45 ยาสุข อินทรารุข, เรื่องเดิม, หน้า 42-47.

46 หม่อมเจ้าสุภัทรทิศ จิตรกุล, เรื่องเดิม, หน้า 55.

47 ยาสุข อินทรารุข, เรื่องเดิม, หน้า 48.

48 Stanley J.O'Conner, "Ancient Sculptures from Tambon Na San Nakhon Si Thammarat Province, Peninsular Thailand," op.cit., p.60.

49 ศิริยะ ไกรฤกษ์, ศิลปะที่ค้นพบในประเทศไทย พ.ศ. 2501, หน้า 134 และรูปที่ 16.

50 Mem Chae Subhadradis Diskul, JSS, Vol.69, pts.1 and 2 (January-July, 1981), p.190.

51 J.Boisselier, Le Cambodge, p.290.

52 Louis Malleret, "La statue de Ganesa de Rochefortsur-Mer," Arts Asiatique, Vol.III, No.3.

53 G.Greslier, Les Collections Khmères du Musée Albert Sarraut à Phnom-Penh. AA, Vol.XVI (Paris : Les Editions G. Van Oest, 1931), Plate XXXII, 2.

54 J.Boisselier, op.cit., p.291.

55 H. Parmentier, L'Art Khmère classique (Paris, 1939), Plate XXIX.

<sup>53</sup> Stanley J.O'Conner, "Ancient Sculptures from Tambon Na

San, Nakhon Si Thammarat Province, Peninsular Thailand,"

op.cit., p.61.

<sup>54</sup> คุ มาสุข อินทราวุธ, เรื่องเดิม, ภาที่ 67.

<sup>55</sup> Stanley J.O'Conner, "Tambralinga and the Khmer Empire,"

op.cit., pp. 173-175.

<sup>56</sup> หม่อมเจ้าสุภัทรทิศ จิตกุล, เรื่องเดิม, หน้า 61-62.

<sup>57</sup> เรื่องเดิวก้น, หน้า 67.

<sup>58</sup> คุ หิริยะ ไกรฤกษ์, เรื่องเดิม, ภาที่ 57.

<sup>59</sup> Paul Wheatley, The Golden Khersonese, pp.16-17.

<sup>60</sup> คุ สุจิตต์ วงษ์เทพ, "โบราณคดีใหม่", ข่าวกรุงเทพ, ปีที่ 16 ฉบับที่ 2

(ออกจิกายน 2509), หน้า 78-90.

คุ ศรีจักร วัลลิโกดม, "จากบ้านมะลิสงสง", เมืองโบราณ, ปีที่ 2  
ฉบับที่ 2 (มกราคม-มีนาคม 2512), หน้า 65-77.

คุ ศรีจักร วัลลิโกดม, "ชุมชนโบราณใหม่ภาคใต้", ใน รายงานการสำรวจ  
ประวัติศาสตร์ (นครศรีธรรมราช : วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช, 2521), หน้า 22-30.

คุ ปรีชา มนุษ, "ศิลปะ : สุนทรโบราณของราชสำนักนครศรีธรรมราช",  
ศิลปวัฒนธรรม, ปีที่ 4 ฉบับที่ 4 (ตุลาคม 2526), หน้า 14-24.

<sup>1</sup> Stanley J.O'Conner, "Si Chen : An Early Settlement in  
Peninsular Thailand," op.cit., pp. 1-18.



๖ Preecha Neensuk, "Si Chen : an ancient Brahmanical Settlement on the Malay Peninsular," in SPAFA Final Report Consultative Workshop on Archaeological and Environmental Studies on Srivijaya (T-W3), Bangkok and South Thailand, March 29-April 11, 1983. (Bangkok : Southeast Asian Ministers of Education Organization, 1983), pp. 145-151.

61. ชื่อที่ใช้ในแผนที่ทางทหาร (military grid) ซึ่งใช้ระบบอ้างอิงแบบหนึ่งสี่จากระบบ U.T.M Grid (Universal Transverse Mercator Grid)

ในกรอบเขตรังจรประจำเขตกวีก 47 P และเส้นรุ้งประจำเส้นรุ้ง 100, 000 เมตร NK/ PK

62. ศุ สุจิตต์ วงษ์เทศ, "โบราณคดีในนคร", เรื่องเดิม, หน้าเดิม.

๖ Stanley J.O'Connor, "Si Chen : An Early Settlement in Peninsular Thailand," op.cit., pp.10-14.

63. ศุ สุจิตต์, เรื่องเดิม, ภาคที่ 1, หน้า 37-39.

64. ศุ สุจิตต์, "ชุมชนโบราณโบราณคดี", ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 2 : ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช (นครศรีธรรมราช : วิทยาลัยนครศรีธรรมราช, 2527), หน้า 30-54.

65 Percy Brown, Indian Architecture (Buddhist and Hindu Period), (Bombay : D.B. Taraporevala Sons and Co. Private Ltd., 1965), Plate LXXXII, Fig. 2-3.

66. หม่อมเจ้าสุภัททิศ จิตฺต, พระคำจารึกในการทรงพระราชนิพนธ์และนำชมโบราณวัตถุสถาน ณ ชุมชนโบราณโบราณคดี เมื่อวันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2526 ณ ชุมชนโบราณโบราณคดี ในคราวประชุมถึงปฏิบัติการระดับนานาชาติ เรื่องโบราณคดีและสิ่งแวดล้อมศึกษาแห่งทวีปเอเชีย ครั้งที่ 3 ของโครงการโบราณคดีและวัฒนธรรมศึกษาขององค์การยูเนสโกแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ส.ป.ค.) ณ กรุงโคลอมโบ นครและภาคใต้ของประเทศไทย โดยประเทศไทยเป็นเจ้าภาพในระหว่างวันที่ 20 มีนาคมถึง 11 เมษายน 2526.

67 ตรี อมาตยกุล, "นครศรีธรรมราช", ใน เรื่องเมืองนครศรีธรรมราช พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนางคล้อย จันทราทิพย์ ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร วันที่ 19 ธันวาคม 2510 (พระนคร : โรงพิมพ์กรมการทหารสื่อสาร, 2510), หน้า 29-35.

กู วิเชียร ณ นคร และคนอื่น ๆ, นครศรีธรรมราช (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2521), หน้า 497.

กู หม่อมเจ้าสุภัทสวัสดิ์ จิตกุล, "โบราณวัตถุสถานทางภาคใต้ของประเทศไทย," ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช (นครศรีธรรมราช : วิทยาลัยครู นครศรีธรรมราช, 2521), หน้า 404-405.

68 ตรี อมาตยกุล, เรื่องเดิม, หน้า 32.

69 ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์, "โบสถ์พราหมณ์", สารนครศรีธรรมราช, ปีที่ 3

ฉบับที่ 28 (มิถุนายน 2515), หน้า 14-15.

70 ตรี อมาตยกุล, "น้ำเตียวจังหวัดนครศรีธรรมราช," ใน อนุสรงานฉลอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัววาระ 25 ตุลาคม 2500 (นครศรีธรรมราช : จังหวัดนครศรีธรรมราช, 2500), หน้า 37-38.

71 ปรีชา นุ่นสุข, "สิริล : อวารยธรรมนิหิตพิลศาสนาพราหมณ์," เมืองโบราณ, ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มีนาคม 2527), หน้า 33-41.